

**folklór
archívum**

10

1978

FOLKLÓR ARCHÍVUM

FOLKLÓR ARCHÍVUM

10

Szerkesztő: HOPPÁL MIHÁLY

MTA NÉPRAJZI KUTATÓ CSOPORT

1978

Budapest

FOLKLÓR ARCHIVUM

kézirat gyanánt

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Néprajzi Kutatócsoportja

Rövidítése: FA

Accepted abbreviation: FA

Szerkesztőség: MTA Néprajzi Kutatócsoport
FOLKLÓR OSZTÁLY
1250 BUDAPEST Pf. 29.

Készült a MTA KESZ Sokszorosító üzemében

HU ISSN 0133–3771

789531 MTA KESZ Sokszorosító. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

Horváth Iván:

**A naptári ünnepekhez fűződő szokások és hiedelmek
a nyugatmagyarországi horvátoknál**

Lektorálta:

Kriza Ildikó

Történelmi bevezető

Az ország nyugati határszélén, Kőszeg és Sopron között, öt község van, melynek lakói a „ča-horvát” nyelvjárást beszélik. *Horvátszidány* (az oklevelekben szereplő nevei: Sydan Siegesdorf, Chamazsydan, Felső-Zsidány. A falu népi neve: Židan); *Kópháza* (népi neve: Koljnof); *Peresznye* (az oklevelekben szereplő nevei: Prezna, Prezena, Prezne. Népi neve: Prisika); *Olmód* (az oklevelekben szereplő nevei: Pylgrium, Plegrob, Bleigraben, népi neve: Plajgor). Olmód a Bleigraben tükörfordítása. *Und* (az oklevelekben szereplő nevei: Vnd, Ond, népi neve: Unda). E falvakba a horvátok a XVI. században telepedtek le.

A hagyomány szerint Horvátszidány neve a horvát „židan” szóból származik, „Židan” magyar jelentése: „kőből épült”. Amikor a horvátok ide telepedtek, a hagyomány szerint egy kőből épült házat találtak, ebből lett a falu neve.

Peresznye neve a hagyomány szerint a horvát „presičeno” szóból származik, melynek magyar jelentése: „erdőirtás”. A népi hagyomány szerint a horvátok egy erdőirtás közepén telepedtek le, innét a falu neve. Olmód a Bleigraben magyarosított formája. A hagyomány szerint a község határában ólombánya volt. Még ma is mutogatják a Curák erdőben a bánya lejáratainak a helyét. Und a népi hagyomány szerint Ond vezér nevéből származik. Állítólag itt volt Ond vezér szálláshelye.

A népi hagyomány és a történelmi adatok azonban nem egyeznek. Horvátszidány neve az 1235-ös, II. Endre király által kiadott okmányban már szerepel. A király ebben az okiratban a Bors Domonkos által 1194-ben Babaduri helyén épült monostor határait igazítja ki. Az okiratban több esetben is szerepel Horvátszidány neve Sydan formájában: „Meta incipit ab ortu solis super aquam Rebce, iuxta terram *Sydan*, inde vadit in montem.” (A határ napkeleten a Répce vizénél kezdődik, Horvátszidány (*Sydan*) földje mellett, innét a hegyre vezet.) – „... ubi incipit terra *Sydan*,” (ahol Horvátszidány földje kezdődik).

Horvátszidány egészen 1233-ig a soproni várkerület birtoka volt. A falu területének egy részét II. Endre a borsmonostori apátságnak ajándékozta: „... terram nomine *Sydan*, ... a castro Soproniensi exemptam iure perpetuo contulimus possidendam.”² (Horvátszidány nevű földet ... a soproni várkerületből kivéve, örökös joggal birtokba adjuk.) A falu később teljes egészében az apátság birtoka lett egészen a török időkig.

Peresznye már az apátság alapító levelében szerepel. Amikor gróf Bors Domonkos az általa kiadott alapítólevelében az apátsághoz tartozó falvakat sorolja fel, Peresznye az első helyen szerepel: „Sunt autem haec nomina ... Prezne, Mychsa, Zaka, Vhas, Baram, Dag.”³ (Ezek nevei ... Peresznye stb.) Az 1357. szeptember 6-án kelt győri káptalan jelentésében, melyet I. Lajos királynak küldtek, a falu neve már Pereznye: „de possessione abbatis de Borsmanustra *Pereznye* vocatur.”⁴ (A borsmonostori apátság birtokában levő, Peresznye a neve.) A falu egészen Kőszeg ostromának idejéig a borsmonostori apátság birtoka volt.

Olmód ugyancsak a borsmonostori apátsághoz tartozott. Nevével először a már idézett 1235-ös okiratban találkozunk: „Que venit de via Pylgrium”⁵ (ahol az út Olmód felé vezet). A falu ekkor még csak néhány házból állt.

Und nem tartozott az apátság birtokához, de határos volt vele.⁶ II. Endre által végzett határkiigazításban Und is szerepel: „... paululum vadit per ipsam viam versus meridiem ad viam tendentem in Vnd.”⁷ (... egy ideig délre az Und felé vezető úton halad.)

Kópháza kezdettől fogva a soproni várkerület birtoka volt.⁸ A borsmonostori szerzetesek virágzó mezőgazdasági kultúrát fejlesztettek ki a jó adottságokkal rendelkező területen. Ők telepítették ide a még ma is híres gesztenyét, a peresznyei „papírdiót”, a cseresznyét, a szőlőt stb. A Répce adta lehetőséget kihasználva, a réten halastavat rendeztek be. A halastó gátjai ma is láthatók. A régi halastó helyén folyó patak neve horvátul Ribnjak (Halastó).⁹

A tatárjárás a monostort és környékét is feldúlta. A lakosság 1243-ban tért vissza. A monostort és a falvakat felújították, ismét megindult az élet. A tatárjárás után megszorodott várak urai és a folytonos háborúskodások állandóan zaklatták a népet.¹⁰ A sokat szenvedett lakosság szinte teljes egészében kipusztult a XV. század végi nagy pestisjárvány idején.¹¹ A falvak végleg elnéptelenedtek 1532-ben, Kőszeg ostroma idején. Mivel a törökök nem tudták bevenni a várat, hanem kénytelenek voltak visszavonulni, a török hadak teljesen, a földig rombolták le a monostort és a környező falvakat. A rendelkezésükre álló adatok szerint egészen Sopronig pusztították el a falvakat. Ekkor lett néptelenné Kópháza is.¹²

A király 1533. február 20-án Jurisich Miklóst, Kőszeg várának hős kapitányát bárói rangra emelte. Birtokul megkapta Kőszegét és a hozzá tartozó falvakat, valamint az elpusztult monostor birtokait, így Horvátzsidányt, Peresznyét és Olmódot is.¹³ Az elnéptelenedett falvakba Jurisich a horvátországi birtokairól, a Kupától délre Zermenjaig az Una és Adria között elterülő vidékről származó „ča-horvátokat” telepítette.¹⁴ Ez a telepítés 1533. és 1544. között zajlott le.¹⁵

Ebben az időben kb. 150 000 horvát hagyta el régi hazáját szervezett vagy szervezetlen formában. A szervezett telepítések esetében egy-egy falu teljes lakossága indult útnak, magukkal víve ingóságait, könyveiket és templomi zászlóikat is. A település fő iránya Kőszeg és Sopron környéke lett.¹⁶ Kb. 200 faluba telepedtek le, Sopron megyében 51 horvát községet tartottak számon.¹⁷

A horvátok menekülése, telepítése két szakaszban zajlott le, az első szakasz az 1493–1532. közötti időre esett. Kőszeg ostroma alkalmával azonban ismét elnéptelenedett a vidék.¹⁸ A második telepítés 1533–1650. közötti időben volt.¹⁹ A horvát főurak már 1535-ben tiltakoztak a királynál és kérték, hogy tiltsa meg a jobbágyaik elvándorlását és követelték a menekültek visszatelepítését. Követelésüket azonban nem hallgatták meg.²⁰

Kópházára a horvátokat 1537–1545. között Nádasdy telepítette le.²¹ Undról pontos adataink nincsenek. A telepítés fő irányítói a vidék földesurai voltak: Batthyány, Erdődy, Nádasdy és Jurisich.²²

A horvátok helyzete új hazájukban az első időben nagyon nehéz volt. Az első években az urbáriumokban szereplő megállapodások értelmében néhány évig teljes

szabadságot nyertek. E szabadság lejárta után vállukra neheztedek az összes jobbágyi terhek teljes súlyukkal.²³

Ebben az időben a török háborúk által előidézett hadikonjunktúra miatt fellendült a mezőgazdasági árutermelés. A földesurak, élükön Nádasdy Tamással, a majorgazdálkodásra fektették a fő súlyt. A földek megmunkálása a jobbágyi robotmunkán alapult.²⁴

Horvátszidány, Peresznye és Olmód 1568-ban a Kanizsai uraságé lett.²⁵ A jobbágyok zúgolódtak a nagy terhek miatt, ezért 1579-ben új urbáriumot kaptak. De ez sem oldotta meg a problémákat. Az állandó zúgolódások miatt 1622-ben ismét új urbáriumot kaptak, melyben mind a két fél megnyugodott.²⁶ E szerint Peresznyén 33 név szerint felsorolt szesszionista, 9 zsellér, 2 újonnan épült ház és az alsó végen 1/4 szesszióval dotált „domus parochialis” (plébánia) volt. Olmódon pedig 12 egész, 4 egynegyed helyes, 7 zsellér és 3 „irtás földön való heli ház” volt.²⁷

Az urbárium szerint a jobbágyok a következő szolgáltatásokkal és adókkal tartoztak az uraságnak: „Per anni circulus mind egi egés haes ad: ludat 1; kappant 1; Thikot 5; eöreg mértékkel vaiat gr. 1; Thuro 1; Tikmoniat 20. Zent Giorgy napban alul adnak az Vrnak egy mettsző borjút.”²⁸ „Item z. Giory napjában minden egéz heles ad adót xr. 10. Z. Mihal napjaiban xr. 10.”²⁹ „A szolgálatot igi prestaliák. Minden egi egiz helrül z. Gyeorgy naptul fogván zent Mihál napigh minden héten két napot, z. Mihál naptul fogván pedig z. Gyeorgy napigh minden héten egy napot tartoznak szolgáláni.”

Ez a szolgálat fogattal történt. Ha valaki gyalogosan ment, a dupláját volt köteles teljesíteni.³⁰ A robot mennyisége arányos volt a telek nagyságával. A szolgálatok és az adók egész telekre értendők. Akik kevesebb földdel rendelkeztek, kevesebbet fizettek és kevesebbet is robotoltak. A zsellérek szent György naptól szent Mihály napig ugyancsak két napot robotoltak, szent Mihálytól szent Györgyig egy napot, de fogat nélkül, gyalogosan.³¹ A földesurak a megállapodásokat sorozatosan megszegték, amiért a jobbágyok állandóan zúgolódtak.³²

A kuruc-labanc háborúk idején, 1703–1711. között több esetben is feldúlták e vidéket. A kurucok ugyan nem égették fel a falvakat, nem pusztították el a termést, nem gyilkolták halomra az ártatlanokat, de a vidéket minden esetben megsarcolták. A labancok viszont esztelenül pusztítottak mindent, ami útjukba esett. A lakosság, amikor megtudta a veszedelmet, féltett kincseit elásta és az erdőbe menekült.³³

A háborús idő elmúltával, 1711-ben, talán éppen e véres csaták következtében, hatalmas pestisjárvány tört ki, mely sok áldozatot követelt. A járvány aztán hirtelen megszűnt. Ekkor a Sopron megyei városokban és falvakban fogadalmi szobrokat állítottak fel. Kőszegen pedig kálvária-templomot építettek, melynek költségeihez a szomszédos horvát községek is hozzájárultak. Fogadalmi ünnepek is alakultak, melyeket II. József ugyan betiltatott, de ezeket a falvak lakói szinte a mai napig megtartják.³⁴ A fogadalmi ünnepek mellett a fogadalmi Maria-Zell-i búcsújárás is ekkor alakult. Ettől kezdve két-három évenként indultak útnak gyalog a Mária-Zell-i, egy hétig tartó zárandoklatra a horvátok.³⁵

A jobbágyok helyzete nem volt egyforma. Némelyik földesúr emberségesen bánt jobbágyaival, betartotta a megállapodásokat, sőt néha azokból engedett is, de olykor az örökös másképpen vélekedett. A jobbágyok a nehéz terhek ellen állandóan zúgolódtak. Különösen az Eszterházyak ellen volt sok a panasz. Ebben az időben a meggazdagodott család kíméletlenül bánt a jobbágyokkal. 1766. májusában az Eszterházy birto-

kokon a jobbágyok megtagadták a földesúri szolgáltatások teljesítését.³⁶ E harcnak eredményeképpen 1767. január 26-án a helytartótanács rendelete alapján a jobbágyi birtokokat rendezték. E rendelet az egész vármegyére vonatkozóan úgy intézkedett, hogy a földeket négy osztályba kell sorolni. A besorolástól függően egy egész jobbágy telekhez 16, 18, 20 vagy 22 hold szántóföld járt. A réteket is két csoportba osztották, így egy egész telekhez 6 vagy 8 kaszás rét jutott.³⁷

Mária Terézia rendeletére az egész országban egységesítették az urbáriumokat és pontos összeírást készítettek a jobbágyok birtokairól. Az 1769-es összeírás szerint e falvak állapota a következő volt:

Horvátzsidiány

Birtokviszonyok:

18 egész és 28 harmincketted az egésztelekszám.

A telkes jobbágyik száma 59

Házasszellérek száma 3

Házatlan zsellérek száma 3

Összes úrbéres száma 65

A terület a II. osztályba lett sorolva. Egész telkes gazda nincsen. A legnagyobb a feles, a legkisebb az egynolcados telek. A teljes jobbágyok 22 belső telekkel rendelkeztek. A teljes úrbéres földterület 471 kth. Az uraság: gr. Eszterházy Dániel örökösei.³⁸

Kópháza

Birtokviszonyok:

26 egész és 4 harmincketted az egésztelekszám.

Telkes jobbágyok száma 94

Házasszellérek száma 36

Házatlan zsellérek száma 27

Összes úrbéres száma 157

A terület az I. osztályba lett sorolva. A telkes jobbágyok 29 belső telekkel rendelkeztek. A teljes úrbéres földterület 794 kth. Az uraság: Sopron városa.³⁹

Peresznye

Birtokviszonyok:

23 egész és 24 harmincketted az egésztelekszám.

Telkes jobbágyok száma 46

Házasszellérek száma 2

Házatlan zsellérek száma 9

Összes úrbéres száma 57

A terület a II. osztályba lett sorolva. A belsőtelekszám 24. Az összes úrbéres földterület 634 kth. Uraság: gr. Eszterházy Dániel örökösei.⁴⁰

Olmód (Bleigraben)

Birtokviszonyok:

5 egész és 28 harmincketted az egésztelekszám.

Telkes jobbágyok száma	25
Házasszellek száma	4
Házatlan zsellerek száma	—
Összes úrbéresek száma	29

A terület a IV. osztályba lett sorolva. A belsőtelekszám 15. Az összes úrbéres földterület 160 kth. Uraság: Hg. Esterházy Miklós (sic).⁴¹

Und

Birtokviszonyok:

Telkes jobbágyok száma	53
Házasszellek száma	10
Házatlan zsellerek száma	4
Összes úrbéresek száma	67

A terület a III. osztályba lett sorolva. A belsőtelekszám 29. Az összes úrbéres földterület 960 kth. Uraság: Rátky József, özv. Reinhardtne, Korlatovics László.

A földesúrnak járó szolgáltatások:

- Egész telek után heti egy nap ígás vagy két nap gyalog robot.
- Census (a házhely bére) címén minden jobbágy telke nagyságától függetlenül évi 1 Ft-ot fizet a földesúrnak.
- A résztelekkel bíró jobbágyok robotja a telek nagyságával arányos.
- Házasszeller évi 18 napot köteles robotolni gyalogosan.
- Házatlan zsellér évi 12 napot köteles robotolni gyalogosan.

A szőlőhegygel rendelkező falvakban a jobbágyok bormérési, ún. „korcsmáltatási” jogot élveztek szent Mihály napjától szent György napig. Ahol szőlőhegy nem volt, ott csak karácsonyig.⁴⁴

A Mária Terézia által 1766. június 14-én kiadott úrbéresi rendelet II. fejezetének 3. §-a így rendelkezik: „Az összeíráskor továbbá a következők tartandók szem előtt: 13-szor. Ugyanazon különbség szem előtt tartandó a korcsmálást illetően (sic) is, hogy tudniillik azokban a falvakban, ahol a szőlőhegyek az említett első fajtához tartoznak, csak szent Mihály ünnepétől Karácsony ünnepéig, ahol pedig a második fajtához tartoznak a szőlők, szent György napig illeti meg a korcsmálás a jobbágyokat.”⁴⁵ V. fejezet XXX. §. „...szabad a jobbágyoknak az úrbéresnek nekik engedélyezett időben bárhol termelt bort mérniök. És pedig vagy egy, a korcsmálás céljaira állandóan rendelt házban, vagy más falusi házban.”⁴⁶

A szőlőhegy nem tartozott az urbárium alá, ennek külön szabályzata volt. Ismert a horvátzsidányi és peresztnyei hegyközség horvát nyelvű szabályzata, melyet gróf Révay Antal írt alá 1769. aug. 20-án.⁴⁷

Az 1793 és 1809 közötti idő a nemesi insurrekciók ideje. 1809-ben a francia csapatok bevonultak Sopron megye területére is és fél évig tartózkodtak itt. Ezek eltartása

iszonyú terheket rótt a megyére, az uradalmakra és a községekre. Minden hónapra pontosan elő volt írva, hogy mennyi a kirovás. Az augusztusi kirovás: 705 régi mázsa gabona, 705 régi mázsa zab, 529 régi mázsa zsír, 33 régi mázsa rizs, 35 régi mázsa só, 7647 régi mázsa széna, 52 906 liter bor, 5 098 liter pálinka.⁴⁸ Ezen felül a városok még külön adóztak. Ehhez járult a pénzbeli sarc, mely a legkisebb falvak esetében is 1 000–2 000 ft-ot tett ki.⁴⁹

Az 1811. évi devalváció is súlyos károkat okozott, 1832-ben pedig a kolera pusztított. Örökét állítottak ugyan a falvak bejárataihoz, de ez az amúgy is felületesen kezelt intézkedés nem sokat használt. A helyzetet egy – sokfelé ismert – kis gúnyvers illusztrálja:

„Falu végén a vasvilla,
Mégis bejött a kolera;
Sem urakra, sem papokra,
Hanem szegény parasztokra.”⁵⁰

Az 1848-as forradalom hulláma ezt a vidéket is elérte. Az itteni horvát lakosság érzelmeire jellemző a Jellasich csapataival szembeni magatartás.

Jellasich a pákozdi vereség után Bécs felé menekült. A főtábor Győr, Óvár irányában haladt Bécs felé. A lemaradt csapatokat összegyűjtő Theodorovich Óvártól mintegy 8–10 000 emberrel Lövön át Kőszeg felé haladt. Október 10- és 11-én kisebb csaták voltak Lövönél és Zsiránál. Végül a horvátok megfutamodtak és Peresznyén, Horvátszidányon keresztül Kőszeg felé haladtak. Menekülés közben Peresznyén eldobálták a Zsirán zsákmányoltakat. A peresznyeiek becsülettel összeszedték és visszaadták jogos tulajdonosaiknak.

Október 11-én este 8 és 9 óra között vonultak át Horvátszidányon anélkül, hogy valakinek is bántódása történt volna.⁵¹ Halbwürt horvátszidányi plébános feljegyzéseiből tudjuk, hogy az itteni horvátok nem csatlakoztak a déliekhez, hanem a férfiak a magyar csapatok oldalán harcoltak.⁵²

Nemcsak a horvátszidányiak, hanem a környező többi horvát falvak lakói és ellenszegültek a betolakodóknak. Farankón, Horvátszidány mellett (most Ausztria területe) a horvátok Theodorovich csapatából három katonát megöltek. Ezt megtudta a császár, ezért négy farankói horvátot 1849. februárjában hosszas vizsgálat után kivégeztetett. A kivégzést Sopronban hajtották végre. Név szerint Préts Vid, Préts Mihály (testvérek), Dreissinger Mátyás és Glebusits Albert lett kivégezve.⁵³

A Bach-korszak idején nehéz sorsa volt a horvátoknak. Az amúgy is szegény emberek sok megpróbáltatáson mentek keresztül.

Egészen 1865-ig, a vasútvonalak kiépítéséig, az itteni horvátok kihasználták azt a helyzetet, hogy falvaik a nagy kereskedelmi útvonal mellett helyezkedtek el. A jó üzleti érzékkel rendelkező nép, elsősorban az undiak, a földművelés mellett kereskedéssel is foglalkoztak. Ezek a kereskedők, akiket „furman”-oknak neveztek, szekereikkel bejárták az egész környéket. Sőt, egyesek eljutottak egészen az Adriáig is. A vasút térhódítása ezt a nagy mozgást megszüntette. A kereskedés így csak a közvetlen környékre szorított.⁵⁴

A kereskedést a XIX. század második felében az intenzív gabonatermesztés váltotta fel. Az állattenyésztés is háttérbe szorult. A juhtenyésztés teljes egészében megszűnt.

A szántóterület legnagyobb részét gabonával vetették be. A len- és a kendertermesztés is megszűnt. Emlékét ma már csak a dülönevek őrzik.

A mezőgazdasági termelés átalakulása következtében, az alapanyag hiányában, a háziipar is megszűnt. A vásárokon olcsón vehettek ruhaneműt. A költséges és sok munkát igénylő népviselet ebben az időben sajnálatosan szinte az egyik napról a másikra teljesen elszegényesedett.⁵⁵ Csak a női viseletben, ott is a fehérműben maradt meg hosszabb ideig. A régi, délről hozott formákat felváltotta a tömegáru.

Gazdaságilag egészen az első világháború kitöréséig nyugalom volt. A földművelő nép a jó piaci lehetőségeket kihasználva talpra állott.⁵⁶ A természeti csapások azonban továbbra is súlyosan érintették a falvakat. Elsősorban a tűzvész okozott sok kárt a zsupfedeles épületekben. Szabár István, horvátszidányi parasztember feljegyzései alapján ismerjük ezeket az eseményeket.

1864. év – Az első napon, amikor a rozsot kezdtük aratni, jégeső jött a Gornopolje dülőben és a falun keresztül.

1866. év – Május 23-án dér volt, úgyhogy a szőlő, a krumpli, a bab és a tök elfagyott. Búcsú utáni szerdán (június 24.) tűz volt az újfaluban. Hat ház égett le: Inger, Szlávich, Bilisich Máté, Hojsin, Haiszán és Lévai Iván háza égett le.

1868. év – Pünkösd vasárnapján, amikor az emberek a litánián voltak, a Zsidofkinéknál tűz ütött ki. Leégett hat ház: Frakanavcsevéké, Paukinéké, Tobiovéké, Pavetinéké, Luckinéké és Tuskinéké.

1877. év – Aprószentek előtti este tűz ütött ki a Pavetin pajtában. Hat pajta égett le.

1880. év – Amikor először kapáltuk a szőlőt, Tominéknál tűz ütött ki és egyedül csak Tominék háza égett le.

1884. év – November 24-én, Katalin előtti napon, este 10 órakor Házióvéknál tűz ütött ki. Leégett a Házióv és a Dignyácsev ház. Dignyácsevéknél elégték a méhek is. Az égő méhraj kirepült és a pajtára esett, így az is leégett.

1885. év – Június 27-én a felső mezőn a jég mindent elvert, úgyhogy az emberek a gabonát csak lekaszálták és baglyákba gyűjtötték.

1886. év – Május 8-án a Susefkinék pajtájában tűz ütött ki és elégett hat pajta: a Susefkin, a Burcárov, a Kosnjákov, a Snajderov, a Srájnáricsev és a Cárícsev.

1887. év – Kőszegen át az erdő felett nagy jégeső volt. Május 22-én Csepreg felől jött a jégeső, de olyan csendesen, hogy semmi kárt sem csinált, mert olyan könnyű volt mint a hó. – Augusztus 14-én Farankó felől jött a jégeső és kárt okozott. – Augusztus 17-én pedig este úrangyalakor olyan borzalmas idő jött, hogy mindent elvert, de nemcsak a gyümölcsöt, hanem a fákat is. Még a krumplit is kiásta a földből, a répát is. Az állatokat, a nyulakat és a foglyokat is agyonverte. Annyira elverte a határt, hogy olyan pusztá volt, mint télen. Ilyen időre még az öregek sem emlékeztek. Ezután olyan nagy víz jött a faluba, hogy egészen a házakig ért. Borzalmas éjszaka volt. Ebben az időben jöttek hazafelé Kőszegről Kánc Mihály és Csenár Léna, és megszorította őket az idő, úgy elkapta, hogy másnap meghaltak. December 6-án éjfél után 2 órakor tűz ütött ki a Susefkinék pajtájában. Belül kezdett égni. A kertalja felől törte fel a kaput az, aki meggyújtotta, mert cseréppel volt fedve.

1888. év – Június 9-én a József-major felől jött a jégeső. Elverte a Drágá, Zelistye és Kercsi dülőt. – Szeptember 5-én a Huttarov pajtában tűz ütött ki és elégett a Jámbricsev, a Huttarov és a Kelemen pajta, és a szél elvitte a tüzet a Kelemenék házára is és le-

égett a Huttarovék és a Kelemenék, a Vármeckinek, a Pujankinek és a Gregoricsék hátsó része.

1889. év – Június 20-án, Űrnapján, amikor a litánián voltunk, felülről olyan jégeső jött, hogy a Tot és a Gájc dülöt anyyira elverte, hogy semmi sem állt fölfelé. – November 27-én, András előtt, akkora hó és olyan hófúvás jött, hogy senki sem mert kimenni. Attól kezdve állandóan hideg volt. Ronda ködök jöttek, úgyhogy az emberek mind köhögtek és betegek voltak. Mindenfelől lehetett hallani, hogy betegek az emberek; úgyhogy a házban az egyik felkelt, a másik pedig ágynak dőlt. Ennek a betegségnek a neve „flerenzia” (sic!) volt. De az emberek nem haltak meg tőle. Egészen tavaszig tartott.

1890. év – Március 12-én, Gergely napján vetették a répát. A termés szép volt, a rozs hosszú, a szalma erős. A május cseresznyék Orbánkör már érettek voltak. Szalma is meg mag is bőségesen volt. A zsup hosszú volt. Az ősztől szép meleg, a szőlőtermés közepes, de a bor jó volt. Korán jött a tél, mert András napja előtt leesett a hó és már el se ment. Karácsony előtt nagyon hideg volt.

1891. év – Januárban, vízkereszt után nagy hófergeteg jött. Három napig tartott és az emberek nem mertek kimenni a házból. Hallani lehetett, hogy mindenfelé sok ember megfagyott. Sok hó volt és olyan kegyetlenül hideg, hogy az öregek azt mondták, ilyen hidegre még ők sem emlékeznek. Az embereknek a kamrában megfagyott a krumpli, a répa és a kerékrépa. A hordóban a káposztát fejszével lehetett vágni. A fa nagyon drága volt, mert a nagy tél sok fát fogyasztott. Márciusban engedett fel a tél. Még csak áprilisban (sic) vetették az árpat és a zabot. A termés szép volt. Az első kaszálású lóhere hosszú volt, csak nehezen száradt a sok esőtől. A répa kikelt, de a „répabolhák” megették, úgyhogy másodszor kellett vetni, de akkor is, amelyik kikelt, azt azonnal megették. Sok embernek fáj a szeme és köhögtek. A termés gazdag volt: sok gabona és sok gyümölcs volt, de kevés szőlő és bor. Aratás után nagy szárazság lett, úgyhogy az emberek száraz földbe, nagy hatokba vetették a gabonát. Akik korán vetettek, azoknak szép volt a vetésük ősszel és tavasszal is. Akik későn vetettek, tavasszal kiszánthatták, mert a nagy szárazság miatt nem kelt ki. Az ősztől szép volt és meleg, úgyhogy az emberek újévig szántottak és szőlőt ültettek.

1892. év – Újév után nagy tél lett, a kamrákban megfagyott a krumpli és a répa. A hideg hosszú ideig tartotta magát. A tavasz kellemetlen volt, az év meg sovány. Kevés volt a takarmány, kevés a gabona, kevés a bor és kevés a gyümölcs, de ősszel sok volt a kerékrépa. Az ősztől hosszú volt és meleg, úgyhogy a fákon a virágok másodszor is kinyíltak. Újévig kevés volt a hó.

1893. év – Nagy tél lett és akkora hófúvások, hogy nem lehetett kimozdulni a faluból. A kamrákban megfagyott a krumpli, a répa és a kerékrépa. Még a káposzta is megfagyott a hordókban. Ha valaki káposztát akart kivenni a hordóból, akkor fejszével kellett kivágnia. A tavasz szép volt, meleg, de nagyon száraz, ezért a vetések nem tudtak kikelni.”⁵⁷

A XX. század első évtizedeiben nagy ütemben folyt a mezőgazdaság fejlődése. A horvát falvak lépést tartottak a fejlődéssel. Mivel a kereskedést továbbra is úzták, ha nem is olyan mértékben, mint az előző században, így a városokban, elsősorban a vásárok alkalmával megismerték az új gépeket. A gazdagabbak azonnal meg is vásárolták. Mivel azonban teljes egészében egy-egy gazda e gépeket nem tudta kihasználni, ezért családi szövetkezésbe léptek. Egy-egy nagyobb család a rokonsággal együtt vásárolta meg a vetőgépet, a cséplőgépet és a permetezőgépet.

A községekben működött a „Volt Úrbéresek Telkesgazdák Társulata”, amelynek elnöke irányította a falu gazdasági életét, a közös földek, legelők, erdők, utak stb. használati módját. Az úrbéres elnök vezetésével közösen vásárolta meg a község pl. a műtrágyát is. A horvátzsidányi úrbéresek 1910-ben Blazovich Márton úrbéres elnök ideje alatt 8125 kg műtrágyát vásároltak. 1913-ban pedig 10 050 kg műtrágyát hozattak.⁵⁸

Az első világháború ugyanúgy sújtotta a lakosságot, mint mindenhol. A trianoni béke kettéválasztotta a Sopron megyei horvátokat, legnagyobb részük Ausztria területére esett.

A Tanácsköztársaság ideje alatt a rendeletek végrehajtása szinte zavartalanul folyt. A szomszédos falvakkal ellentétben, itt véres események nem történtek, kivéve Kópházát.

A kópházi események: 1914. június 6-án, pénteken Kópháza határában csatára került sor a fehérek és a vörös katonák között. A soproni főiskolások a vörösökhöz csatlakoztak. A csatában megszóltak az ágyúk is. A fehérek a kópházi nagyerdőbe vonultak. Este megkezdődött a nagyerdő bekerítése is, ezért a fehérek innét is elmenekültek. A szervezett csapatok Ausztriába menekültek, a hozzájuk csatlakozott falusiak hazaszaladtak.⁵⁹

Peresznyén 80 taggal, a volt Berchtold birtokon, 1872 hódon megalakult a termelőszövetkezet.⁶⁰

A falvakban megalakultak a direktóriumok, ezek irányították a falvak életét a Tanácsköztársaság bukásáig.⁶¹

A Horthy korszak idején kiéleződtek a gazdasági problémák. A gazdagabbak pénzüket földvásárlásba fektették. A nincstelének a faluban nem találtak munkát, mert annyi földje egy gazdának sem volt, hogy ne tudta volna megművelni. A nincstelének elsősorban a szomszédos Ausztriába jártak idénymunkára. Voltak, akik a mezőgazdaságban helyezkedtek el, mások az építőiparban, ismét mások a gyárakban. Még a gyerekeket is elvitték szolgálni.

Régi időtől kezdve szokás volt, hogy a szegényebb gyerekeket szent György utáni vasárnapon elvitték a stájerországi Kirschlagba a Gruber kocsmában levő ún. gyermekvásárra. Itt a szülők megalkudtak a gazdával és a gyereket szent Mihályig otthagyták. Az egész nyáron végzett munka béreként némi készpénzt, ruhát, cipőt és teljes ellátást kapott a gyerek. Ez a sanyarú sors nehéz volt, de a gyerekek már hat, nyolc éves korukban is szívesen mentek el akár tizenkét tehenet is őrizni, mert kaptak élelmet, ruhát, meg cipőt, amit a szülők úgysem tudtak volna venni.

1939-ben a hatóságok is megtudták, hogy a gyerekeket elviszik Ausztria területére szolgálni, ezért a csepregi főszolgabíró az illetékeseknek levelet küldött, melynek egy példányát az undi Plébánia Levéltára őrzi.⁶² A főszolgabírói rendelkezés ellenére ez a szokás végleg csak a felszabadulás után szűnt meg. Néhány gyereket még 1947-ben is kivettek illegális úton a „stájerokhoz” szolgálni.

A felszabadulás különösebb ellenállás nélkül zajlott le. A szemtanúk elbeszélése szerint a peresznyeiek a szovjet csapatokat a falu határában ünnepélyesen fogadták.

A pánikszerűen menekülő német csapatok Horvátzsidányban felrobbantották a Kőszeg felé vezető országúton a hidat, mely az Anna patakon állt. Ennek különösebb jelentősége nem volt. Horvátzsidány és Olmód határában ugyan ki voltak ásva a tankcsapdák és a futóárkok, de a tervbe vett ellenállás elmaradt. A szovjet hadsereg akadály-

talánul haladt nyugat felé. Az egyes falvakban hosszabb-rövidebb ideig tartózkodtak ugyan szovjet csapatok, de néhány napos pihenő után tovább haladtak.

A felszabadulás után az első nagy esemény a földosztás volt, mely rendben zajlott le. Felosztották az egyházi és a világi földbirtokosok földjeit. Így a nincstelenek is földhöz jutottak. Minden faluban alakult kisebb létszámú termelészövetkezet is, mely több-kevesebb sikerrel működött egészen 1956-ig. Ekkor ezek is feloszlottak. Az ötvenhatos események e vidéket alig érintették.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése nem ment zökkenőmentesen. Néhány évnyi problematikus idő után különösen a három horvát községet magába foglaló (Horvátzsidány, Peresznye, Olmód) tsz ért el látványos eredményeket.

Kulturális helyzet

A horvátok régi hazájukból magukkal hozták kultúrájukat is. A XV–XVI. században a horvátok még használták a Cirill és Metód által összeállított népi nyelvű liturgiát. Magukkal hozták új hazájukba e könyveket is és a kezdeti időben a régi szokás szerint ezt a liturgiát követték. Ennek használatát a tridenti zsinat után betiltották.⁶³

I. Ferdinánd császártól 1560 körül a horvát községek egyházi autonómiát kaptak. Ez az autonómia annyit jelentett, hogy a falvak maguk választották papjaikat és a templomban, később a templom mellett működő iskolákban is hivatalosan használhatták a horvát nyelvet.⁶⁴ Nagy érdeme volt Gregorianici Pál (1554–1565.) győri püspöknek abban, hogy ezt az autonómiát a horvátok megkapták. Gregorianici horvát származású volt. I. Ferdinánd császár több esetben küldte Rómába követként. A tridenti zsinaton is részt vett, ahol a népnyelv használatának kérdésében fel is szólalt.⁶⁵

1578–1587 között Trakostyáni Draskovics György volt a győri püspök, aki szintén horvát származású volt. Később unokaöccse, Trakostyáni Draskovich (1635–1650.) lett Győrött püspök. Az ő nevéhez fűződik a Győri Rituale kiadása, amelyben a népnyelven végzendő részek horvát nyelven is megjelentek.⁶⁶

A horvátok így a győri püspökök jóvoltából védelem alatt állottak. Nem így a többiek. I. Miksa császár 1573. december 29-én keltezett levelében titkos utasítást ad a kőszegi várkapitánynak, Schönau Ferencnek, hogy az alsó-ausztriai horvátok jogait nyírálja meg. Az utasítás értelmében vegyes lakosságú községben vezető tisztséget horvát ember nem tölthetett be, vitás esetekben nem az igazság volt a döntő, hanem a német jobbágnak volt minden esetben igaza.⁶⁷

Győr egyházmegye területén a horvátok háborítatlanul ápolhatták kultúrájukat. A kultúra ápolói és továbbfejlesztői elsősorban a papok, később pedig a tanítók voltak.

Az első, már az új hazában nyomtatott könyv 1609-ben jelent meg. A könyv szerzője Grgur Mekinić, címe pedig: Duševne pesme (Lelki énekek). Mekinić 1611-ben még egy könyvet is kiadott. 1763-ban jelent meg Eberhard Kragel: Duhovni persztan (sic!) (Lelki gyűri) c. könyve. Igen népszerű és elterjedt könyv volt.⁶⁸ A XVIII. és XIX. század legtöbbet használt imakönyve a Bogovich által kiadott Hisa Zlata (sic) volt. Bogovich a nép között elterjedt énekeket gyűjtötte össze. Ennek következtében a szokásoknál énekelt népelemeknek XVIII. századi alakja megtalálható.⁶⁹

A XIX. század nagy egyénisége Ficko József peresznyei plébános. 1802–1843

között élt és dolgozott Peresznyén. Munkássága néprajzi, nyelvészeti és irodalmi szempontból igen értékes. Három könyvet írt és adott ki Kőszegen a saját költségén. 1824-ben a „Kratok pregled Staroga i Novoga Zakona”, 1833-ban a „Novo Hisa Zlata” és 1836-ban a „Razlaganje velikoga Katekizmus”. E harmadik könyvének második részében, ahol az egyházi év ünnepeit tárgyalja, több esetben ostorozza a nép között elterjedt „rossz” szokásokat. Kurelac népdal gyűjteménye mellett ez a könyv nyújt számunkra legtöbb néprajzi információt.⁷⁰

A nép tudott írni-olvasni. Az első idő után, amikor még a cirill betűket használták, áttértek a latin betűk használatára. Az itt megjelenő könyvek magyar betűkkel íródtak. Az iskolákban is ezt tanították. Kezdetől fogva voltak nyomtatott tankönyvek is, a „Slabikar”. Hosszú időn keresztül ebből tanultak írni, olvasni, számolni a gyerekek.⁷¹

A XVII. században már vannak adataink, hogy a horvát községekben horvát nyelvű iskolák vannak. Horvátszidányról a legrégebb adatunk az 1846. április 24. keltezésű magyar nyelvű tanítói szerződés, mely a község és Grabaritsch György oskolamester között jött létre. A szerződés szövege a következő:

„Szerződés

Melly szerént e mai alul írt Napon és Évben mi Végrül megírt ezen Tekintetes Nemes Sopron Vármegye kebelébe helyezett Horváth Zsidányi Helységnek lakosai és Elöljárói adgyuk tudtára mindenkinek: hogy mi Grabaritsch György oskolamesterünknek megfogadtuk, akinek is Esztendőnként fizetésül 1846 Évi Szent György naptul kezdve u.m.

1^{SZÖR} Minden 3/8 Sessionális Jobbágytul fog évenként szedni 3/8 mérő gabonát, 2/8OS Jobbágytul pedig 1/4 mérőt, 1/8OS Jobbágytul 1/8, mellynek fele Buza, fele pedig Rozs lészen.

2^{SZÖR} Minden Esztendőben vagyon az Oskola Mester részére egy hold vetés alá való Szántó föld, mellyet a helység köteles lészen megszántani, a trágyát kihordani és a magot bele vetni, de a gabonát learatni az Oskola Mesternek lészen kötelessége. Úgy szintén az Oskola Mester részére 1 Kaszás Réth, mellyet le kaszálni és hazahordani az Oskola Mester a maga költségén lészen köteles.

3^{SZÖR} Esztendőnként fog néki a Helység részéről adatni két Cseber bor.

4^{SZER} A Helység Erdejébül fog néki Évenként adatni 8 öll fa, és ezen fára esendő Rőzse; Ezen fának felét, azaz: 4 ölltet a Helység az Oskola Gyermek számára lészen köteles levágni és hazahordani, felét pedig: 4 öllekkel (sic) maga költségén lészen köteles öszve vágatni az Oskola Mester.

5^{SZÖR} Mint Oskola Mesternek a Gyermek tanításáért lészen a Helység Cassájából 25 f. váltóban, de a Gyermekektül Kántos pénzt szedni szabad nem lészen. Jegyzőségért pedig 30 f, Czeremoniakért és Ebédekért 8 f V.

6^{SZÖR} Amidőn mak (sic) termés vagyon szabadon hajthat a Makkra Sertvést, mint egy 3/8 Seccios Jobbágy.

7^{SZER} Kender föld és Káposzta föld is vagyon az Oskola Mesternek, mellyet mindazonáltal megmunkálni tulajdon költségén lészen köteles.

8^{SZÖR} Minden házas és házatlan zsellér fog néki fizetni évenként 15 xr. váltóban.

9^{SZER} Bleigrabeni Helységben mint Horváth Zsidányhoz (sic) tartozandó Filiálisban fog minden Jobbágy 1/8 mérő Rozsot adni, a házas zsellér 15 xr. Lakós pedig (sic) 7 xr. váltóban. Búzáért pedig fele annyit mint a Plébános Úrnak.

Mellynek nagyobb ereire ezen szerződés mind a két Helység, úgy a felfogadott Oskola Mester részéről alá íratva megerősítettett.

Költ Horváth Zsidányban Április 24-én 846"

A birtokomban levő okirat az eredeti Grabaritsch György „Oskola Mester” által készített másolata.

Iskola tehát volt, de iskolába járni nem volt kötelező. Így voltak, akik nem tudtak írni-olvasni. Ezt bizonyítja az 1807-ben kelt végrendelet is. Csizmazia Katalin kocsmáros horvát nyelven íródott végrendeletének befejezése mutatja, hogy a végrendelkező nem tudott írni, a bíró és az esküdtek igen.

„Tomu na bolya verovanye ov Testamenat iz Krizem ij zdola jimenovani svidoki potverdili

Sig. Zsidanj die 20 Július 1807”⁷²

(A hitelesség kedvéért ezt a Testamentumot keresztrel és az alul megnevezett tanúkkal megerősítették.)

A szerződést a falu jegyzője, aki szokás szerint a falu „Oskola Mestere” is volt, írta le.

A XIX. század második felében, 1877. augusztus 16-án Nákovich Mihály kópházi tanító vezetésével Kópházán összeült horvát papok és tanítók elhatározták, hogy bizonyos megszorításokkal átveszik a Gaj-féle horvát helyesírási reformot. Ezt a deklarációt az összes tanító és plébános aláírta.

Ettől kezdve a könyvek az új helyesírás szerint íródtak. Nákovich 1877-ben még a régi helyesírás szerint adta ki az első kalendáriumot. A következők már az új helyesírás szerint készültek. Nagy jelentőségű műve a „Crikveni Jačkar” (Templomi énekes könyv), melyben az énekekhez orgonakíséretet is írt a szerző.⁷³ Ennek a mozgalomnak egyik legnagyobb támogatója Muskovich Iván, horvátszidányi plébános, aki mint író sokat harcolt az első világháború ellen a „Gospodine smiluj se nam” (Uram könyönyűlj rajtunk) c. verses ima-sorozatában.⁷⁴

Az 1860-as években sorra alakulnak meg a felekezeti iskolák. Az 1864-ben megjelent iskolai szabályzatot horvát nyelven is kiadják és a győri Egyházmegyei Hatóság minden plébániára elküldte.⁷⁵

A XX. század irodalmának két nagy alakja Mate Miloradić (Mersich) és Ignac Horvat. Mindkettőjük irodalmi munkássága népi ihletésű. Miloradić horvátkimlei plébános Jačke (Versek) című kötete minden faluban még ma is nagyon népszerű. Ignac Horvat elbeszéléseit is szívesen olvassák, hiszen minden sorban a nép a saját problémáival találkozik.

Az iskolák államosítása után kötelezővé tették a szerb-horvát irodalmi nyelv tanítását, abban az esetben, ha horvát nyelvet tanítanak az iskolában. Ez a rendelkezés sok zavart okozott, mert elég nagy az eltérés az irodalmi szerb-horvát és a közel ötszáz éves állapotot konzervált itteni „ča-horvát” nyelv között. E probléma megoldása körül még sok a tennivaló.

Ünnepekhez fűződő szokások és hiedelmek

Az ünnepekhez fűződő szokások és hiedelmek tárgyalásánál többféle felosztási mód kínálkozik.

Jelen esetben a gazdasági év beosztását követjük, mely az évet két részre osztja: 1. szent Györgytől (április 24.) szent Mihályig (szeptember 29.) – 2. szent Mihálytól szent Györgyig.

Szent György napja a horvátoknál évkezdő nap volt, az urbáriumok tanúsága szerint pedig a gazdasági év kezdete is. Mindenki, aki munkát vállal, ezen a napon köti meg a szerződést, még a tanító is, ahogyan azt az 1846-os horvátzsidányi példánál is láttuk.

I. Szent Györgytől (április 24.) szent Mihályig (szeptember 29.)

1. Szent György (április 24.)

Ez a nap a horvátoknál az évkezdés napja volt.⁷⁷ A gazdasági életben a gazdasági év kezdete a magyaroknál is, az urbáriumok tanúsága szerint, szent György napja volt. A mezőgazdasági munkával kapcsolatos szerződéseket és más megállapodásokat is ezen a napon kötötték meg.

A gyermekek ettől a naptól kezdve egészen szent Mihályig mezítláb jártak. A téli időben a gyerekek a szegényebb családoknál nem mehettek ki, mert nem volt minden gyereknek cipője. A tél folyamán azzal vizsgálták őket, hogy majd jön „Djurica” (György) és meg hozza a zöld csizmácskákat, akkor majd állandóan kint lehetnek.

Ezen a napon kora hajnalban a gyerekek mezítláb szaladtak ki a zöld fűbe, hogy megkapják a várva-várt zöld csizmácskákat. A délelőtti folyamán pedig a gyerekek zöld levelekből a fenyőfa tűlevelei segítségével zöld papucsot készítettek maguknak és ezekben szaladgáltak mindaddig, amíg el nem szakadtak.

Szent György naptól kezdve a gyerekek még a templomba is mezítláb mentek. Kivétel csak a búcsú napja volt. A gazdagabb szülők gyermekeiket a misére cipőben küldték el, de a litánián már mezítláb jelentek meg. Úgyszintén az iskolába is mezítláb mentek.

A szent György naphoz fűződő hiedelmek

A horvátzsidányi hiedelem szerint szent György nap előtti éjjel virágzik a pénz. A pénz virágzása kék színű láng. Ezt a tüzet egy lepedővel le kell takarni és eloltani. Azon a helyen ásni kell, mert ott arany van elrejtve. Ezért a húszas, harmincas éveikig ezen az éjjelen sokan járkáltak a határban és figyelték, hogy látnak-e valahol kék lángot.

Általánosan ismert az a hiedelem, hogy ezen az éjszakán a madarak és a növények beszélgetnek egymással. Ilyenkor mondják el egymásnak örömeiket, bánatukat.

Hajnalban az asszonyok nagy lepedőkkel mentek ki a mezőre *harmatot szedni*. Azt tartották ugyanis, hogy ez a harmat biztos gyógyszer a boszorkányártalmak ellen. Ez a hiedelem is minden faluban ismert.

Azt tartják, hogy ha szent György napján olyan nagy a rozs, hogy a varjú elbújhat benne, akkor gazdag aratás lesz. Ismert volt egy szólás:

„*Ako su rozgve na Djurdjevu slipe,*
čemo doživit vesele hipe.”

(Ha György napján a nádszálak vakok,
kellemes perceink lesznek.)

Szent György nap utáni vasárnap: gyermekvásár

Egészen a felszabadulásig ezen a vasárnapon hajnalban kocsival vitték a gyerekeket az ausztriai Kirschlagba a gyermekvásárra. Ez a vásár a Gruber féle kocsmában volt megtartva. Ide jöttek be a stájerok a tíz órás mise után. A gyerekek a szülőkkel az asztalok körül ültek. A stájerok pedig „mustrálták” a gyerekeket. Ha megegyeztek, fizettek a gyerekeknek egy pár virslit és egy pohár sört. A gyerek ezután elköszönt a szülőktől és a gazda magával vitte a tanyára, amit a gyerekek „ufnak” neveztek.

A gyerek ott szolgált egészen szent Mihály vagy szent Márton (november 11.) napig. A megállapodás értelmében az 1800-as években 20 dukátot, újabban 70 schillinget kaptak. A gyerekek teljes ellátást, cipőt vagy csizmát és egy ún. „stájer-kabátot” kaptak.

A falvakban ma is sokan élnek még azok közül, akik több alkalommal is ott voltak a gyermekvásáron és több nyáron át dolgoztak a stájer tanyákon. Elbeszéléseik alapján idézem a következőket:

„Nyolc éves voltam. Édesapám vitt el. Vásáron adtak el. Én még csak nyolc éves voltam, a bátyám pedig idősebb volt nálam. Én is erősködtem, hogy megyek, mert ez volt a szokás. Édesanyám előkészítette a ruhámat. Sokat nem vittém magammal, mert ott szoktunk ruhát kapni, azért dolgoztunk.

Édesapám azt gondolta, hogy majd a bátyámat eladja, én meg hazajövök. Amikor megérkeztünk, mindenki bement a kocsmába. Én felmentem megnézni a várat. Ott nézegettem egy mély kutat, nagy volt és széles. Utána felmentem a falakra, mert ott egy piros zászló volt kitűzve és felmentem, hogy megfogjam. Erre feljött bátyám és kiabálja:

– Matyi gyere! Édesapád eladott.

No én boldog voltam, hogy eladtak. Lejöttem és édesapám megmutatta a gazdát. Azt mondta:

– Menj csak velem! Biciklivel fog elvinni a tanyára.

Késő éjjel volt már, mire odaértünk. A gazdaasszony tojást sütött vacsorára. Nagyon tetszett, csak nagyon szokatlan volt. Megmutatták, hogy hol fogok aludni. Csak az volt a baj, hogy egy szót sem tudtam németül. A spájzban volt egy ágy és ott aludtam.”

„Volt ott velünk egy fiú, akit a bátyja kísért el a vásárra. Meg is egyeztek a gazdával. Megrendelte nekik a virslit és az italt. Amikor megették a virslit és megitták a sört, elfutottak. Még másoknak is eladta; mindenki fizetett nekik.”

„Amikor harmadik évben adott el édesapám, akkor a gazda nem akart semmit sem fizetni. Mondtam is édesapámnak:

– Én ide nem megyek, mert itt nem lesz jó dolgom, mert még a virslit is sajnálják tőlem.

Nem is adott oda édesapám. Jött egy másik és annak adott el. Jó helyem is volt nála.”

A gyerekek sorsa nagyon nehéz volt, hiszen tíz-tizennégy tehenet is őriztek. A nagyobbak pedig ökrökkel dolgoztak, olyan keményen, mint a felnőttek. Ennek ellenére a gyerekek szívesen mentek el hegyipásztornak. Ennek egyik oka a nagy szegénység volt. Ha nem mentek volna el a stájerokhoz dolgozni, télire ruha és cipő nélkül maradtak volna. Otthon sokat éheztek volna, míg a szolgálatban, ha nem is jó, de tűrhető ellátást kaptak.

Nagy volt a szokás hatalma is. A hosszú idő óta kialakult szokás szinte rabságban tartotta még azokat is, akik különben nem voltak rászorulva, hogy elmenjenek. A gyerekek között bizonyos „rangot” jelentett a hegyipásztorkodás.

A felügyelet hiánya sok kalandra adott lehetőséget, amit a gyerekek szintén nagyon szerettek. Ezek a kalandok, sajnos, néha végzetes kimenetelűek is voltak, ahogyan azt a főszolgabírói levél is bizonyítja.

2. Szent Márk (április 25.) napja

E nap népi elnevezése „Markova”. Az egyházi szokás szerint e napon tartották a búzaszentelést. A szertartást a Draskovich féle Győri Rituále szerint végezték. Minden-szentek litániájának horvát nyelven való éneklése közben mentek ki a templomhoz legközelebb levő búzaföldhöz. A körmeneti zászlókra és a keresztre Und kivételével a többi falvakban már előző nap megfonták a koszorút és reggel, indulás előtt végezték el a díszítést. Undon e koszorúkat a szertartás ideje alatt fonták meg a lányok. Visszafelé már ezekkel a feldíszített keresztekkel és zászlókkal mentek a templomba.

A koszorúk egészen pünkösdig maradtak a zászlókon és a kereszten. Pünkösöd után leszedték és elvitték a mezőre és különféle helyeken szétszórták. Azt tartották ugyanis, hogy a koszorúkon rajta van Isten áldása, és ez az áldás a jó termés biztosítója lesz.

A megváltoztatott szertartás és ünneplési rend ellenére ezen a napon reggel most is elhozzák a megfont koszorúkat és ráhelyezik a zászlókra és a keresztre.

Und kivételével minden községben kezdettől fogva kialakult szokás szerint egy valaki készíti el a koszorúkat és hozza a templomba. Ha az illető ezt a feladatot már nem tudja elvégezni, másvalakire bízta ezt a munkát.

Horvátzsidányban és Olmódon ezen a napon a község előljárói az úrbéres elnök vezetésével határjárást végeztek. Megnézték, hogy a határkövek milyen állapotban vannak, és a helyükön vannak-e. Ha valamelyiket elmozdította valaki, azt visszatették. Délután pedig megtartották az utakon termő fű árverését. Az utakért befolyt összeg: 1931-ben 69,50 P, 1934-ben 29,30 P, 1935-ben 43,— P, 1935-ben 40,90 P, 1937-ben 41,10 P.

Ugyancsak ezen a napon volt a Koplalón levő gyümölcsös árverezése is. Befolyt összegek: 1934-ben cseresznyéért 20,60 P, körtéért 1,50 P; 1935-ben gyümölcsért összesen 23 P; 1936-ban cseresznyéért 28,60 P, körtéért 4,95 P, szilváért 15,— P; 1937-ben gyümölcsért összesen 71 P.⁷⁷

Az árverés után az előljáróság a kocsmában áldomást ivott. Az 1875-ös olmódi elszámolás szerint a határjárás után az előljáróság 17 ft. 48 xr-t költött el a helyi kocsmában. Másnap pedig 1 ft. 20 xr-t.⁷⁸

3. Május 1.

A lányos házak, a kocsmá, Undon a középületek elé is e napot megelőző éjjelen a legények ún. „majpam”-ot (májusfát) állítanak fel. Színes papírszalagokkal díszítik fel. A tetejére egy üveg bort is tesznek. A „majpam” legáltalánosabban nyírfa, amelynek alsó ágait levágják, csak a tetején hagynak kis koronát. A nyírfának nem szedik le a kérgét, de ha más fát használnak e célra, pl. fenyőt, akkor annak a kérgét is lehántják.

Ezek a „majpam”-ok egész hónapot át állnak. A lányos házaktól és a kocsmáros-tól, Undon a Tsz-től is egy-egy láda sört kapnak a legények. Május elmúltával a lányos házaknál a „majpam”-okat ledöntik. A kocsmá előtt ott marad egészen a búcsúig, amikor is új fát állítanak fel a legények.

Kópházán egészen a negyvenes évekig szokásban volt, hogy azon az éjjelen, amikor a „majpam”-ot állították, összeszedték a házaknál kint felejtett létrákat és a falu közepén egy kupacba összerakták. Más tréfás dolgokat is műveltek. Volt rá eset, hogy szétszedett szekeret vittek fel a háztetőre és ott összerakták. Egy alkalommal még trágyával is megrakták a szekeret. E szokásokat a hatóság betiltotta.

4. Május hónap hiedelmei

a) Május 1.

Ha ezen a napon esik az eső, akkor gazdag év lesz.

b) Május 12. Pongrác

„Pankrac i Urban bez močila,
rodi dosta jila, pila.”

(Nedvesség nélküli Pongrác és Orbán
elegendő ételmet és italt terem.)

c) Május 13. Szervác

„Pred Servacom ko se zuz piječ griješ,
bercas zanin kermen, ter se suncu smiješ.”

(Ha Szervác napja előtt a kályha mellett
melegszel,
akkor utána eldobod a kabátodat és a
napra mosolyogsz.)

d) Május 15. Zsófia

„Ako na Sofiju curi,
onda oš četerdeset dan curi.”

(Ha Zsófia napján esik, akkor
még negyven napig esni fog.)

e) Május 25. Orbán

„Ako na Urbana Vlada vedrina
bit če va pivnici dobruoga vina.”

(Ha Orbán napján derült az ég,
jó bor lesz majd a pincében.)

5. Június hónap hiedelmei

a) Június 8. Medárd

Ha ezen a napon esik az eső, akkor még negyven napig áztatni fogja a földet. Minden nap fog esni, ha néha csak néhány csepp is.

b) Június 15. szent Vid

„Sfijeti Vid! Ne daj nan godinat,
aš niječemo dobruoga vina imat.”

(Szent Vid! Ne engedj esni,
mert nem lesz jó a borunk.)

„O. sfijeti Vid, ne primi godine,
da nan se djarac i zuob ne skljuje.”
(Ó szent Vid, ne hozzál esőt,
hogy árpánk és zabunk ki ne csírásodjon.)

„Sfijeti Vid, čuvaj nas godine,
da nam litinja ne sagnije.”
(Szent Vid, őrizz meg minket az esőtől,
hogy a termésünk el ne rothadjon.)

Az általánosan ismert hiedelem szerint Vid napján sokszor esik az eső és dörög az ég. Ha Vid napján esik, akkor még hat héten keresztül esni fog.

c) Június 11. Barnabás

„Godina Barnabaša, skerb se za sude,
dost će bit mušta.”
(Ha Barnabás napján esik, gondoskodj
edényekről, mert sok lesz a must.)

d) Június 24. Szent Iván

„Ne vali si litinju pred Djivanjon.”
(Ne dicsérd a termést Iván napja előtt.)

e) Június 27. László

„Curi li na Vladislava,
curit će oš osam dana.”
(Ha László napján esik,
akkor még nyolc napig esni fog.)

f) Június 29. Péter, Pál

„Na Petrovu godina,
puno j' gruojsza gnjiloga.”
(Péter napján eső,
sok a rothadt szőlő.)

6. Július hónap hiedelmei

a) Július 2. Sarlós Boldogasszony

„Godina na Puohuod Marije,
deset dan još zemlju mije.”
(Sarlós Boldogasszony napi eső
még tíz napig mossa a földet.)

b) Július 15. Apostolok szétválása (régí ünnep)

Ezen a napon szeret dörögni, – mondják a horvátszidányiak – mert ekkor széledtek szét az apostolok.

c) Július 20. Illés

„Na dan Elijaša rado germi,
ar njega su na ognjeni kuoli
odvijezli va nebo.”
(Illés napján szeret dörögni,
mert tüzes szekéren vitték fel
az égbe.)

d) Július 22. Magdolna

„Ako se Magdalena plače,
onda se snuopje namače.”
(Ha Magdolna sír,
áznak a kévék.)
„Ko godina na Magdalenu,
onda se lišnjaki povenu.”
(Ha Magdolna napján esik az eső,
akkor a mogyorók elhervadnak.)

Az általánosan ismert hiedelem szerint Magdolna napján azért esik az eső, mert megsíratta az Urat. Ha ezen a napon esik, akkor még egy hétig esni fog. Ha Magdolna napján esik az eső, akkor nagy lesz a len, mert Magdolna nagy termetű volt, és ezért nagy inget hordott.

e) Július 26. Anna
 „Je lip, vruć dan na Anu,
 ljudi čuda zijeja dostanu.”

(Ha Anna napján szép, meleg az idő,
 az emberek sok káposztát kapnak.)

„Pred Aninon ripa,
 po Anini ripica.”

(Anna előtt kerékrépa,
 Anna után kerékrépácska.)

f) Július 25. Jakab
 „Ako ne curi na Jakova,
 bit će oštra zimsko doba.”

(Ha nem esik Jakab napján,
 kemény lesz a tél.)

7. Augusztus hónap hiedelmei

a) Augusztus 10. Lőrinc

„Je Lovrijenča i Bartolomeja lipa, vedra,
 bit će jesen uguodna.”

(Ha Lőrinc és Bertalan napja szép,
 kellemes lesz az ősz.)

„Lovrijenča!
 saka voda j' zdijenčna.”

(Lőrinc napja!
 minden víz kútivíz.)

Régi szokás szerint e naptól kezdve a patakokban már nem fürödtek, mert azt tartották, hogy e naptól kezdve a víz lehül. A gyerekeknek sem engedték meg, hogy Lőrinc napja után fürödni járjanak.

„Lovrenac posoli krumpule.”

(Lőrinc megsózza a krumplit.)

b) Augusztus 15. Nagyboldogasszony

„Velikamaše sunca toplina
 zreja gruoje i rodi dobruoga vina.”

(A nagyboldogasszonyi napsütés érleli a
 szőlőt és jó bort termel.)

„Jasna Velikamaša
 dobro vino donaša.”

(Derült Nagyboldogasszony
 jó bort hoz.)

c) Augusztus 24. Bertalan

„Kakovo je na dan Bartola vrime,
 takovi su dani cijele zime.”

(Amilyen az idő Bertalan napján,
 olyanok lesznek a tél napjai.)

„Bartol buberke zažuki.”

(Bertalan megkeseríti az uborkát.)

8. Szeptember hónap hiedelmei

a) Szeptember 1. Egyed

„Kako te Egid djutro pozdravi,
 tako ćeš imat po cijeli mjesec vrime po dani.”

(Ahogyan Egyed reggel beköszönt,
 olyan idő lesz nappal e hónapban.)

„Na Egida vedro nebo,
 kaže jeseni vrime teplo.”

(Az Egyed napi derült ég
 az ősznek meleg időt jelez.)

„*Ko na Egida curi,
si mora pauor još jedan par vuolov kupit.*”

(Ha Egyed napján esik az eső,
a paraszt vegyen magának még egy pár ökröt.)

b) *September 8. Kisboldogasszony*

„*Ako na Malumašu sunce grije,
niječeš pravat va peći žušuit slive.*”

(Ha Kisboldogasszony napján süt a nap,
nem kell a kemencében aszalni a szilvát.)

„*Kako se na Malumašu vrime kaže,
tako nam četire taljedna pomaže.*”

(Ahogy Kisboldogasszony mutatkozik,
úgy segít négy héten keresztül.)

c) *Szeptember 21. Máté*

„*Plače li se Mate a ne smije,
kiselu se vino va tuom letu pije.*”

(Ha Máté sír és nem nevet,
savanyú bort iszunk abban az évben.)

„*Mate nosi va tuorbí vrime
za četire taljedne.*”

(Máté a tarisznyájában négy
heti időt hordoz.)

„*Sfijetoga Matije vedrina,
kaže na drugo leto vina.*”

(Szent Máté napi derűtség,
a következő évre jó bort ígér.)

A szent György és szent Mihály közötti időben az emberek minden gondja a munka volt, a mindennapi kenyér biztosítása. Ezt az időt csak a helyi, ún. „votiv” (fogadott) ünnepek vagy a búcsú és a búcsújárás szakította meg. Ezekkel külön foglalkozunk.

II. Szent Mihálytól szent Györgyig

1. Szeptember 29. szent Mihály napja

Szent Mihály napjával kezdődik az év második fele, az ún. pihenő idő. Az 1769-es Mária Terézia-féle urbárium előtti időben a robot is a fele volt a nyárinak. Ezen a napon kapták meg a kocsmároltatási engedélyt, amely Und kivételével szent György napig tartott. Mivel Undon szőlőhegy nem volt, ezért ők csak karácsonyig kocsmároltathattak.

A kocsmároltatás első napját a legények megünnepelték. A falu kocsmája (horvát neve oštaria) előtt nagy „majpam”-ot állítottak fel, melyet szalagokkal, borosüvegekkel és almával díszítettek fel, majd táncmulatságot rendeztek.⁷⁹

Szent Mihály napi hiedelmek

„*Kuliko mraza pred Mihojon,
tuliko po Djurdjevi.*”

(Amennyi dér Mihály előtt,
annyi György után.)

„*Ako na Mihoju germi,
drugoga leta sadja ni.*”

(Ha Mihály napján dörög,
a következő évben nincs gyümölcs.)

2. Október hónap hiedelmei

a) Október 16. Gál
 „Na dan sfijetoga Galije
 se živina derži štale.”

(Szent Gál napjától az állatok
 az istállóban tartózkodnak.)

Általános szokás volt, hogy ettől a naptól kezdve a szarvasmarhákat már nem hajtották ki a legelőre, megkezdődött a teleltetés.

Ez a tilalom nem volt érvényes a sertésekre, mert a sertések egész télen jártak a csordára, csak ha nagy volt a hó, akkor nem hajtott ki a kanász. A jobbágyidőben, amikor még általánosan szokásos volt a makkoltatás, akkor a sertéseket egyáltalán nem hajtották haza, hanem egész télen kint voltak az erdőben.

b) Október 18. Lukács
 „Tersi se da sfijeti Luka
 se zernje va zemlji najde.”

(Törekedj, hogy szent Lukács az összes
 magot a földben találja.)

„Sfijeti Luka si va ruke huka.”

(Szent Lukács a kezét fűjja.)

c) Október 28. Simon és Júdás
 „Simon, Juda
 s snigom duda.”

(Simon, Júdás
 hóval dukál.)

A falusi emberek életében a tél az első hó leesésével és a fagy beálltával kezdődik. Az általunk vizsgált területen ezt az időszakot október végétől számíthatjuk. Az őszi munkák befejezésének időpontját a szólások rögzítették.

3. November hónap szokásai és hiedelmei

„Ako zima zaran zaprije stan,
 onda čemo vrijeda puojti van.”

(Ha a tél korán bezárja a házat,
 akkor hamarosan ki is megyünk.)

„Ako se zima vrijeda došijeće,
 ne buoj se, dugo ostat nijeće.”

(Ha a tél korán besétál,
 ne félj, nem marad sokáig.)

„Novembera godine
 umoru sitve.”

(A novemberi esők
 megölik a vetéseket.)

Október vége, november eleje a tél kezdete. Erre az időre a mezőgazdasági munkákat be kell fejezni. Egyre több idő jutott az ünneplésre és a pihenésre.

A téli idő beköszöntével befejeződött a szoroson vett termelőmunka. A termény és a termékenység védelmét azonban a téli időszakban is biztosítani kellett. Ezt a célt szolgálta a szokásokban megnyilvánuló, a termékenységet biztosító szertartások tömege.

November hónap jeles napjai:

november 1. Mindenszentek (Sijesfeti),
 november 11. Szent Márton (Martinja),
 november 25. Katalin (Katarina).

a) November 1. Mindenszentek napja

Mindenszentek előtti héten esténként minden házban koszorúfonással foglalkoztak. Az erdőből fenyőgallyakat hoztak, lehetőleg lúcfenyőt és ezekkel fonták meg a koszorút. A koszorú vázát vagy újonnan készítették, vagy a régit használták fel. A virágokat Mindenszentek reggelén tették a koszorúba.

Utolsó előtti napon a temetőben rendbeszedték a sírokat, még az olyanokat is, amelyek egész évben elhanyagolt állapotban voltak. Ha nem élt már hozzátartozója az elhunytaknak, akkor a sírt a szomszédok szedték rendbe.

Ha jó volt az idő és fagytól még nem kellett tartani, akkor a sírokra a virágokat is ekkor ültették el, de ha fagyveszély volt, akkor csak az ünnep reggelén. A virágokat, a krizantémokat már néhány hete edényekbe rakva a konyhában őrizték, hogy a fagy tönkre ne tegye.

Mindenszentek napján délután az egész falu kivonult a temetőbe. A közös ájtatosságot a pap vezette, onnét mindenki a saját sírjához ment, ahol gyertyát gyújtottak. Hogy egész délután égjenek a gyertyák, a gyerekek vigyáztak rájuk. Közben különösen a fiúk, különféle formájú mécseseket gyártottak, egészen estig maradtak a temetőben. Este a férfiak jöttek ki a temetőbe az esti ájtatosság után.

Olmódon az esti litánia alatt a férfiak nagy tüzet raktak a temető főkeresztje mellett. Amikor a nép kijött a templomból, mindenki a tűz köré jött és ott imádkoztak. Ezt a szokást a Stájerországban szolgáló gyerekek honosították meg. Ott volt szokásban, hogy minden nagyobb ünnep alkalmával a hegycsúcsokon hatalmas tüzeket raktak.

Undon az I. világháború óta az asszonyok az esti ájtatosság után a háborúban elhunytak emlékművéhez vonulnak és hosszan imádkoznak.

Általánosan ismert hiedelem szerint, ha ezen a napon esik az eső, akkor a télen sok hó lesz.

A jobbágyi időből származó, az urbáriumok rendeletei és a hegyközségek szabályzatai, „artikulusai” alapján keletkezett szokás szerint november elseje után a mezőről vagy a szőlőhegyből a kint hagyott terményt bárki elvihette, hiszen ezzel a nappal az őszi betakarítás ideje lejárt, a csőszök és a mezőőrök munkája is befejeződött.

b) November 11. szent Márton napja

Szent Márton a pásztorok védőszentje. Mind az öt faluban általános szokás volt, hogy a pásztor ezen a napon vagy a nap előestéjén köszönteni járt a gazdákhöz, akiknek állatait őrizte.

A pásztorok még az első dér előtt, azaz október elején annyi nyírfavesszőt vágtak, ahány gazdát szolgáltak. A vesszők ostronyél nagyságúak voltak, tetejükön nyolc-tíz leveles ág volt meghagyva. Csak olyan vesszőt vágtak (horvát nevük šiba), amelyen még rajta volt a levél. A vessző végét ügyesen lefaragták. Olyan helyen tárolták, ahol a fagy nem érthette, hogy a levél le ne peregjen, mert a levél a köszöntő lényegéhez szorosan hozzátartozott.

Szent Márton nap előestéjén a pásztor végigjárta a falut. A régi időben, kb. az

1930-as évekig a falvakban két pásztor volt: a tehénpásztor és a kanász. Az 1930-as évektől kezdve a tehének legeltetése megszűnt. Ettől kezdve már csak a kanász működött.

A pásztor és a kanász a szokásos időben elindult „bjenčati” (köszönteni). A köszöntő formája a következő volt:

„Hvaljen budi Jezuš Kristuš!

Ovo san van donesal sfijetoga Mertina šibu,
da van Buog udili sriću.

Nuliko prašćičev i tijelac,

Kod je na kići lišćic.

(az utolsó két sor olmódi variánsa)

Kuliko kićica, tuliko tijelčićev,

kuliko lišćica, tuliko prašćičev.

Hvaljen budi Jezuš Kristuš.”

(Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Itt hozom szent Márton vesszejét,
hogy az Isten adjon szerencsét.

Annyi legyen a malac és a borjú,
mint ez ágakon a levél.

(olmódi variáns)

Amennyi a vessző, annyi legyen a borjú,
amennyi a levél, annyi legyen a malac.

(Dicsértessék a Jézus Krisztus.)

Ez után a pásztor odaadta a vesszőt a gazdának. A köszöntő alkalmával a pásztor kapott egy liter bort, egy ún. Márton-kalácsot, Olmódon pedig még egy kenyeret is. Peresznyén a kalácsot másnap kapta meg a pásztor, a kihajtás alkalmával. Ha valakinek nem volt bora, akkor egy liter bor árát pénzben adta oda a pásztornak. Voltak olyan gazdák is, akik többet adtak. Minden háznál meg is kínálták egy-egy pohárral. Kezdetben megitta, de később ezt is a demizsonba öntötte. A pásztor erre az útra elkísérte a felesége és még valaki, hogy segítsék vinni a vesszőket és az ajándékokat.

A Márton-botot (Mertinska palica) a gazda gondosan eltette, mert ezzel a bottal hajtotta ki az állatokat a csordába és ezzel várta este a kapuban, mikor megérkeztek. Ez a vessző a hiedelem szerint szerencsét hoz, elsősorban a *szaporulatban*.

Egy év múlva, amikor új vesszőt hozott a pásztor, a régiből ostornyelet csináltak. Az ostornyélnek is csodás erőt tulajdonítottak.

Ez a szokás is eltűnt, mint a falvakból a csordák és a kondák. Utoljára kb. az 1960-as években jártak „bjenčati” (köszönteni) a pásztorok. E szokás a leghosszabb ideig Undon állt.

Az 1930-as évekig meglevő hiedelem szerint szent Márton hetében tilos volt mosni, mert azt tartották, hogy ha ezen a héten ruhát szárítanak, akkor a következő évben sok állat fog elpusztulni és ezek bőre lesz kiterítve, hogy száradjon.

„Mertin s oblaki nestalnu
zimu zlamenuje.”

(A felhős Márton változékony
telet jelez.)

„Ako nam Mertin merzal dan donesije,
ali onda neka i vrijeda s sniguon tresije,
ali s šuhin, nigdar s mokrin,
to si misli i Djandre za njin.”

(Ha Márton hideg napot hoz,
akkor hamarosan havazzon is,
de száraz és nem nedves,
ezt gondolja utána András is.)

Az általánosan ismert hiedelem szerint Márton néha fehér lovon jön, néha pedig feketén. Azaz, ha havazik, akkor fehér lovon jön, ha nem havazik, akkor feketén.

c) November 25. Katalin (Katarina)

Ezen a napon tartották az ún. Katalin-bált. Advent előtt ez volt az utolsó táncos mulatság.

Hiedelmek

„*Ko je dobar dan na Katarinu,
dobro će bit vrime v januaru.*”

(Ha Katalinkor szép az idő,
szép lesz januárban is.)

„*Kakova je Katarina,
takova je najveć zima.*”

(Amilyen a Katalin,
legtöbbször olyan a tél.)

4. December hónap szokásai és hiedelmei

Advent első vasárnapja után kezdődnek a hajnali misék. A horvátok már a legrégebb időtől fogva „*zlate maše*” (arany misék) néven emlegetik.⁷⁹ Minden hajnalon lámpással a kézben igekeztek az emberek a templomba.

A hiedelem szerint, ha az elsőre fagyos úton mentek és Mikulás körül sem enged, akkor nyolc héten keresztül tartja magát a fagy. Ha pedig az elsőre sáros úton mennek, akkor az utolsóra már fagyos lesz az út.

Az év folyamán ebben a hónapban van a legtöbb jeles nap:

- december 4. Borbála (Barbara)
- december 6. Mikulás (Mikulja)
- december 13. Luca (Lucija)
- december 21. Tamás (Tuoma)
- december 24. Karácsony böjtje (Badnjak)
- december 25. Karácsony (Božić)
- december 26. szent István (Štefanja)
- december 27. szent János (Djivanja)
- december 28. Aprószentek (Mladijenci)
- december 31. Szilveszter (Staro leto)

a) December 4. Borbála (Barbara)

A horvát néphagyományban lényeges helyet foglalnak el a Barbara-napi szokások és hiedelmek. Ebben az öt faluban azonban alig ismernek belőlük valamit. Összesen csak két szokást jegyeztem fel, egyiket Horvátszidányban, a másikat pedig Undon. A többi helyen az adatközlőim e nappal kapcsolatban semmit sem tudtak mondani.

Horvátszidány. E nap reggelén a szomszédba szalmát mentek lopni, nem kérni! és ebből csináltak fészket a tyúkoknak. A néphit szerint azok a tyúkok, amelyek Borbála napján a szomszédból lopott szalmából készült fészkekre tojnak, nem fognak átjárni a szomszédhanem mindig otthon lesznek.

Und. Borbála napján az undiak szilva-, cseresznye-, meggy- vagy körteágot vágta, vízbe tették és a szobában meleg helyen tartották. Azt tartották ugyanis, hogy ha az ág kará-csonyra kivirágzik, a következő évben szerencsések lesznek.

E két szokás Luca napjával kapcsolatban is megtalálható.

b) December 6. Mikulás napja (Mikulja)

A Mikulás napi szokások két részre oszlanak: – az álarcos, ún. krampuszok vagy „mikulások”, akik a falut végig járva ijesztgetik a gyerekeket, – és szent Miklós (sfijeti Mikula), aki éjjel láthatatlanul járja a házakat és az ablakokba kitett cipőbe ajándékot tesz. Az álarcos krampuszok, a „mikule”, az egyes falvakban más és más formában jelennek meg.

Horvátszidány, Peresznye, Olmód. Öltözékük: álarc, amit maguk készítenek, rongyos ruha, csengők, lánc. Az álarcot már előre gondosan elkészítik, hogy minél félelmetesebbek legyenek. Az álarc kemény papírból készül: hatalmas piros szarvai vannak, nagy piros orra, a szemet kirajzolják, középre kis nyílást vágnak, hogy hordozója láthasson. A száját is félelmetessé rajzolják, hatalmas fogakkal. Újabban harisnyát húznak a fejükre és ezt festik ki vagy boltban vásárolt álarcot viselnek. Ahol beengedik őket a házba, ott a gyerekeket imádkoztatják, artikulátlan hangokat hallatva ijesztgetik őket. Láncukat zörgetve jelzik, hogy a rossz gyerekeket összekötözve elviszik a pokolba, ha nem javulnak meg.

Kópháza. Szalmával tömki ki ruhájukat és derekukra szalmakötelet kötnek. Ebből néha baj is származott. Egy alkalommal az egyik fiúnak a szalmát meggyújtották és majdnem elégett.

Und. Az undiak ezen kívül még nagy hátikosarat is visznek magukkal, hogy a rossz gyerekeket legyen mibe elvinni. Az 1950-es évekig nemcsak az iskolás fiúk öltözködtek fel krampusznak, hanem a legények is. Az iskolások a kisebb gyerekeket ijesztgették, a nagyok pedig a lányokat.

Szent Miklós (sfijeti Mikula)

Mind az öt faluban szent Miklós éjszaka jár, láthatatlanul; legalábbis így tudják a gyerekek, és a jó gyerekeknek, akik kifényesített cipőjüket kitették az ablakba, ajándékot hoz. Éppen ezért minden gyerek fényesre keféli este a csizmáját vagy cipőjét és kiteszi az ablakba, hogy szent Miklós lássa és megrakja ajándékkal.

Reggelre minden gyerek cipőjében, csizmájában ott az ajándék. Az ajándék azonban a legtöbb esetben nem a gyerek jóságát tükrözi, hanem a szülők anyagi helyzetét. Gazdagabb gyerek többet kap, szegény pedig keveset. Így volt ez régen is, meg ma is.

A felszabadulás előtt az ajándék: néhány aszaltszilva, egy-két szem dió, egy-egy piros alma a szegényeknek; a gazdagabb helyen: az előzők mellett füge és szentjánoskenyér. Újabban a bolti kínálatnak és a szülők pénztárcájának gazdagsága szerint alakul az ajándék. Ha valamelyik gyerek nagyon rossz, akkor csak virgácsot kap.

c) December 13. Luca (Lucija)

Csak *Undon* jártak és járnak ma is a gyerekek *lucázni*. Az 1940-es évekig a lucázás szövege horvát nyelvű volt, attól kezdve pedig magyar. A magyar szöveget az akkori tanító vezette be.

Luca előestéjén és a napján hajnalban egy kis csomó szalmával a hónap alatt indultak el a fiúk lucázni. A szalmacsomó két vége le volt vágva. Házról-házra jártak. Beérve a házba, először köszöntek. Megálltak a konyhaajtóban a küszöb előtt, és elkezdték a mondókát. A szalmát egyesek letették a földre, mások a hónap alatt tartották. A lucázás horvát szövege a következő volt:

„ <i>Buog van daj čuda kokoš, čuda pipličev,</i>	(Adjon az Isten sok tyúkot, sok csibét,
<i>čuda racov, čuda racičev,</i>	sok kacsát, sok kiskacsát,
<i>čuda gusak, čuda gusičev,</i>	sok libát, sok kislibát,
<i>čuda sfinj, čuda prašičev,</i>	sok disznót, sok malacot,
<i>čuda slanine, čuda masti,</i>	sok szalonnát, sok zsírt,
<i>čuda krav, čuda konji,</i>	sok tehenet, sok lovat,
<i>čuda čenice, čuda herži,</i>	sok búzát, sok rozsot,
<i>čuda djarca, čuda zobi,</i>	sok árpát, sok zabot,
<i>čuda hajde,</i>	sok hajdinát
<i>da vam se gospodarstvo ne razajde.</i> ”	hogy a gazdaság szét ne essen.)

A köszöntő felsorolása variálható volt. A gazda helyzetének megfelelően válogatták össze a kívánságokat. A befejező két sor azonban minden változatlan maradt. A köszöntő végén a gazdaasszony kapott kevés szalmát, a fiúk pedig pénzt. A szalma ott maradt a küszöbnél reggelig. Másnap aztán összesöpörték és a szemétdombra vitték. Az asszonyok szerették, ha minél többen jöttek lucázni, mert azt tartották, hogy akkor a tyúkok és más aprójószág között nagy szerencsájük lesz.

Csak a fiúknak volt szabad lucázni járnai, mert a lányok szerencsétlenséget hoztak volna a házra – így tartotta a hiedelem. A fiúk kettesével jártak, legtöbbször a testvérek vagy a pajtások társultak. A szegényebb sorsúak minden házba mentek lucázni, a gazdagabbak csak a rokonokhoz. Az iskolás fiúk kettesével-hármasával ma is járnak lucázni, de az 1940-es években átvett magyar formulával.

A legények a lányos házaknál ma is meg régen is, Luca nap előtti estén az utcát és az udvart teleszórják szalmával. Jól beletapossák, hogy nehezebb legyen összesöpörni, ha fagyra van kilátás, megöntözik vízzel. Még a fákra is kerül a szalmából.

Luca napi jóslás

Horvátzsidányban és Peresznyén az eladósorban levő lányok Luca előtti napon kis cédulákra különféle fiúneveket írtak. Ezeket a cédulákat éjjel a párna alá tették és reggel az egyiket kivették. Az volt a hiedelem, hogy leendő férjüknek az lesz a neve, amelyik név a cédulán szerepel. Másnap aztán erről beszélgettek.

Ugyancsak az előestén volt szokásban a viasz- vagy ólomöntés. Viaszt vagy ólmot olvasztottak és hideg vízzel telt lavórba öntötték. Az a hiedelem járta, hogy leendő fér-

jüeknek az lesz a foglalkozása, amilyen formát vesz fel a vízbe öntött ólom vagy viasz. Ha pl. kalapács- vagy patkóforma alakult ki a vízben, azt mondták, hogy kovács lesz a férjük, ha lóforma lett, akkor nagyon örültek, mert jövendőbelijük huszár lesz.

Mások meg dióhéjból kis tutajokat csináltak, a tutajokra gyertyácskákat tettek, meggyújtották és egy lavór vízbe tették. A gyertyás tutajokat két részre osztották, az egyik oldalon volt a vőlegény és a násznépe, a másikon pedig a menyasszony és a kísérete. Minden tutajnak volt neve, kezdve a vőlegénytől egészen a koszorúslányokig, úgyszintén a másik csoportban is. Ezeket óvatosan helyezték a lavórhoz, hogy el ne süllyedjenek. A násznép elkezdett úszni. Ha a menyasszony és a vőlegény találkozott, akkor a lányok örültek, mert azt tartották, hogy ebben az esetben a farsangi időben meglesz a lakodalmuk.

Luca napján a lányok közül sokan cseresznyeágakat tettek a vázába, és meleg helyen tartva várták, hogy karácsonyra kinyíljanak. Az volt ugyanis a hiedelem, hogy aki-nek az ága karácsonyra kivirágzik, az még azon a farsangon férjhez megy.

Ez a négy szokás mind az öt faluban kb. a harmincas évekig élt intenzíven. Később már csak néhányan gyakorolták. Ma már csak az idősebbek emlékezetében él, a fiatalok általában nem is hallottak róla.

Búza csíráztatás

Mind az öt faluban szokás még most is nagyon sok háznál, hogy Luca napján búzát tesznek csíráztatni, mely kizöldell és karácsonykor a karácsonyfa alá teszik dísznek. Sőt, a templomba is visznek ilyen zöldet és a „Betlehemhez” teszik. Régen azt tartották, hogy akinek a búza szépen kizöldell, szerencsés lesz a következő esztendőben.

Szalma lopás

Horvátzsidányban Luca napján reggel, ugyanúgy mint Barbara napján, a szomszéd-ból szalmát loptak és ebből fészket csináltak a tyúkoknak, hogy jól tojjanak és ne járjanak a szomszédba, hanem „otthon ülők legyenek”. Ez a szokás kb. a húszas évekig volt meg, ma már csak kevesen emlékeznek rá az öregek közül is. A fiatalok nem is hallottak róla.

Luca napi tilalmak

Peresznyén ezen a napon az asszonyoknak tilos volt más házba bemenni, mert azt tartották, hogy ahová más asszony bemegy, ott rosszul fognak tojni a tyúkok. Ha valaki feledésből ezt a tilalmat megszegte, kikergették a házból.

Undon is kikergették az asszonyokat a házból, ha véletlenül megszegették a tilalmat, mégpedig sóprúval. Ez a tilalom volt az alapja annak is, hogy csak fiúk járhattak lucázni.

Ez a szokás kb. az ötvenes évekig élt.

Mind az öt községben általános volt a munkatilalom: az asszonyok Luca napján nem dolgozhattak. Előző nap mindent összekészítettek, meg is főztek. Luca napján csak megmelegítették az ételt. Fanni különösen tilos volt. Ugyancsak varrni is, mert azt

tartották, hogy aki Luca napján varr, az bevarrja a tyúkok „fenekét” és nem fognak tojni.

A harmincas évekig ezen a napon az asszonyok kisebb összejöveteleket is tartottak. Amikor a fonók még működtek, akkor itt voltak az összejövetelek, később egyes házaknál. Ezekre az összejövetelekre a férfiak nem jöhettek be. Az asszonyok meg a lányok ételt és italt hoztak magukkal, ezt közben elfogyasztották, beszélgettek, énekeltek, táncoltak. A férfiak szerint az asszonyok azért találták ki ezt a tilalmat, hogy ne kelljen dolgozni, hanem egy napon ők is zavartalanul szórakozhassanak.

Lucaszék

A lucaszék készítése is ismert volt. Nagyon régen nem készített már senki ilyen széket, csak az öregek elbeszélése alapján tudjuk, hogy ilyesmi is volt. A lucaszék készítésének pontos módját, menetét, faanyagát már senki sem ismeri. Csak annyit tudnak róla, hogy Luca napján kellett elkezdni a készítését és karácsony bőjtjén befejezni.

Aki ilyen lucaszéket készített magának, az karácsonykor az éjféli misére magával vitte és amikor az emberek a miséről kifelé jöttek, erre a székre ráállt, akkor meglátta a boszorkányokat. Mások szerint pedig a lucaszékre az úrfelmutatás alatt kellett felállni és akkor látta meg a boszorkányokat. Amikor a templomból kifelé mentek, a boszorkányokat arról lehetett felismerni, hogy fátyolos volt az arcuk, úrfelmutatás alatt pedig a lucaszéken álló úgy látta, hogy a boszorkányok az oltárnak háttal ülnek.

Horvátszidányban utoljára a kanász, Vince készített magának lucaszéket, de ő nem az éjféli misére ment el vele, hanem a Csárda-malom (sic) előtt levő keresztútra. Éjfélben a keresztút közepére tette a lucaszéket és ráállt. Elmondása szerint csodálatos dolgokat látott, de hogy mit, azt sohasem mondta el. Mindez kb. a harmincas években történt.

Luca-naptár

Általános szokás volt a Luca-naptár készítése is. Az volt a hiedelem, hogy Luca napjától karácsonyig terjedő időjárásból következtetni lehetett a jövő év egyes hónapjaiban uralkodó időjárásra. A hiedelem szerint egy-egy nap időjárása egy-egy hónap időjárását jelezte. Szorgalmasan figyelték az időjárás alakulását és megfigyeléseiket nagyon sok esetben le is írták, általában a következő év kalendáriumában.

Horvátszidányban két ilyen naptárt találtam. Az egyik az 1892. év időjárását írta le, a másik az 1929. évét. Az 1892. év adatai a következők:

„Január (13)	<i>oblačno i godina</i> (felhős és eső)
február (14)	<i>magla</i> (köd)
március (15)	<i>lipo, sfitlo</i> (szép, derült)
április (16)	<i>lipo, sfitlo</i> (szép, derült)
május (17)	<i>sfitlo</i> (derült)
június (18)	<i>lipo, sfitlo</i> (szép, derült)
július (19)	<i>oblačno, mutno</i> (felhős, zavaros)

augusztus (20)	<i>veter, zdolac</i> (déli szél)
szeptember (21)	<i>lipo i godina</i> (szép és eső)
október (22)	<i>godina i magla</i> (eső és köd)
november (23)	<i>oblačno, mutno, magla</i> (felhős, zavaros, ködös)
december (24)	<i>sfitlo i magla</i> (derült és köd)”

Az 1929-es feljegyzés sokkal részletesebb. Ezt a feljegyzést Blazovich Márton készítette az 1930. évi kalendárium május hónapja „Jegyzet” rovatába.

„Január: <i>dopodne snig, oblačno, otpodne sunce, lipo.</i>	(délelőtt havazott, felhős, délután napsütés, szép idő)
Február: <i>cel dan oblačno, knoči snig.</i>	(egész nap borult, éjjel hó)
Március: <i>dopodne snig, mokro, otpodne je sunce sfitilo do tri ur.</i>	(délelőtt havazott, nedves, délután három órától napsütés)
Április: <i>do deseti je bilo oblačno, onda je sunce sfitilo do tri ur, onda oblačno do knoči.</i>	(tíz óráig borult volt, utána napsütés háromig, majd felhős estig)
Május: <i>oblačno cel dan, po meru je seneg snig letil, mokro, blato je bilo.</i>	(egész nap borult volt, gyengén havazott, nedves, sár volt)
Június: <i>je bilo cel dan smerznuto, je seneg snig letil, i oblačno je bilo</i>	(egész nap fagyos volt, gyengén, de állandóan havazott, az ég állandóan felhős volt)
Július: <i>oblačno i zima, snig cel dan po meru curil</i>	(felhős és hideg volt, egész nap gyengén havazott)
Augusztus: <i>jutro vedro, zima, onda cel dan oblačno i meru vetra</i>	(reggel derült, hideg, utána pedig egész nap borult, enyhe szél)
Szeptember: <i>oblačno, zima i veter</i>	(borult, hideg és szél)
Október: <i>jutro snig, otpodne oblačno, meru ugodnije</i>	(reggel havazott, délután felhős, kicsit kellemesebb)
November: <i>jutro vedro, bura, u deseti sunce do tri, onda oblačno.</i>	(reggel északnyugati szél, tíz órától háromig napos, majd borult)
December: <i>dopodne oblačno, otpodne snig.</i>	(délelőtt felhős, délután hó)”

Mind a többi népi időjárás jóslás, a Luca-naptár is a negyvenes években elveszítette jelentőségét, mert a rádió térhódítása és időjárásjelentései kiszorították a népi jóslásokat.

d) December 21. Tamás

Horvátszidányban ezen a napon az eladósorban levő lányok bőjtöltek. Egész nap nem ettek semmit, csak vacsorára fogyasztottak egy keveset. Ha valaki ezt betartotta, akkor a hiedelem szerint éjjel, álmában megjelent a jövődöbéli férje.

A lányok ezt nagyon komolyan vették. Előfordult, hogy pont ezen a napon vágtak disznót, és a leány, aki álmában látni szeretne volna leendő férjét, egész nap nem evett semmit. Nagyon mérges volt, ha aztán éjjel nem jelent meg álmában senki sem.

Ez a szokás is kb. a harmincas évekig volt meg. Ma már csak az idősebbek, mint régi emléket ismerik.

e) Előkészület karácsonyra

Karácsony előtt egy héttel a gyerekek levelet írnak (ma is) a kis Jézusnak vagy Máriának, melyben felsorolják kéréseiket. Ezeket már előre megbeszélték a szülőkkel, akik okosan irányították a gyerekek kívánságait. A levél megírásában is segédkeztek a szülők, amíg még nehezen írtak vagy még nem is tudtak írni a gyerekek. Szükség esetén a szülők írták meg a gyerekek nevében a levelet. A levelek minden esetben tükrözték a szülők anyagi helyzetét. A gyerekek a leveleket az édesanyjának adták, ő továbbította a „címzetthez”.

Karácsony előtt a környéken vásárok voltak. Horvátszidány, Peresznye és Olmód lakói a kőszegi vásáron szerezték be az ajándékokat és a karácsonyfára való díszeket: mézeskalács-árut.

Kőszegen a vásár ádvent harmadik vasárnapja utáni hétfőn volt, a város Fő-terén. Ha itt nem volt megfelelő áru vagy nem értek rá elmenni, akkor a karácsony előtti csütörtökön elmentek a csepregi vásárra és ott vették meg az ajándékot. Általában csizmát, cipőt, télikabátot vagy más ruhaféleséget. A karácsonyfára pedig a bábosok sátoránál vették meg a mézeskalácsszúrt, a mézeskalácsszívet és más ehhez hasonló árukat, amit fel lehetett akasztani a karácsonyfára. A szaloncukrot a harmincas évekig nem ismerték.

A kópháziai Sopronban vásárolták az ajándékokat, de nem a vásáron, hanem a boltban. Az undiak pedig a locsmandi vásáron szerezték be a szükséges dolgokat. Ez a vásár karácsony előtti hétfőn volt. Voltak, akik a csepregi vásárra mentek.

A karácsonyfa feldíszítése a negyvenes évek körül nagy változáson ment át. Ebben az időben a falusi asszonyok a különféle szakácstanfolyamokon sok új dolgot tanultak. Különféle sütemények készítését tanulták meg, elsősorban a habsütemény receptjét, sőt még a szaloncukor készítésének a módját is. Édes tésztából szúróformákkal különféle alakzatokat hoztak ki: pl. csillag, nap, hold stb. Ezek közepét kilyukasztották, hogy fel lehessen akasztani.

Amikor a süteményeket és a szaloncukrot elkészítették, esténként a család összeült csomagolni, kötözgetni. A gyerekek is nagy örömmel vettek részt ebben a munkában, mert ha valamelyik habsütemény eltörött, azt meg lehetett enni.

Színes papírból különféle figurákat készítettek: angyalt, csillagot stb. A diókat pedig befestették ezüst vagy arany színűre. Pálcikát dugtak bele, hogy ehhez köthessék a cernát, amire fel lehetett akasztani. Ugyanígy készítettek elő az almákat is. A gyerekeknek azt mondták, hogy a csomagolást és a kötözést azért csinálják otthon, hogy segítsenek az angyaloknak, akiknek ilyenkor nagyon sok munkájuk van. Ha egyedül kellene nekik mindent megcsinálni, nem végeznének karácsonyra.

Az így előkészített karácsonyfa-ékességeket aztán karácsony előtti valamelyik napon este hátra vitték a pajtához és valami alkalmas helyre tették, hogy onnét éjjel az angyalkák elvihessék és ezzel díszíthessék fel a karácsonyfát, amelyet vagy a kis Jézus vagy Mária fog majd elhozni.

A ministránsok és a többi gyerek, akik szentestére énekelni készültek menni, szor-

galmasan gyakorolták az énekeket. Egy-egy házban összegyűltek, és közösen gyakorolták az idősebbek vezetése alatt az énekeket.

Horvátzsidányban egészen érdekes helyzet alakult ki. A harmincas évek közepéig csak a ministránsok járhattak énekelni. De amikor a falu erőteljesen fejlődésnek indult és új falurészek épültek fel, a „Novo salo” (Újfalú) és a „Pješta”, akkor az új részek gyerekei külön csapatokat alkottak. Így a falu három részre oszlott. Minden csoportnak megvolt a pontosan kialakult határa, amelyet átlépni nem volt szabad. A ministránsoké volt a „Staro selo” (Ófalú). Az ő csapatukban azok énekeltek, akik e szervezetnek a tagjai voltak. Ministráns a falu bármelyik területéről lehetett. Az újfalusi csapathoz csak odaválósiai tartoztak, ugyancsak a „pještai” csapat rendszere is ilyen volt.

A ministránsok ún. „autonom” szervezet voltak. Ügyeiket teljes egészében egyedül intézték. A vezetőjük a „pervač” (első ministráns) volt. Mindenben ő parancsolt. Csak az lehetett e szervezetnek a tagja, akit ő felvett. Általában tizenketten vagy tizennégyen voltak. A mindenkori plébános tiszteletben tartotta a fiúk autonómiáját, csak akkor avatkozott bele, ha valami szabálytalanságot követtek el. A karácsonyi éneklésbe és a húsvéti kereplés menetébe sem avatkozott bele a plébános, hanem hagyta, hogy a gyerekek mindezt maguk intézzék.

A ministránsok karácsony előtti időben két csoportot alkotva tanulták az éneket. Az egyik csoportot a „pervač” vezette, a másikat a „drugač” (helyettes). Két éneket tanultak meg: „Rodilo se je ditiješce” kezdetűt és a „Betlehemi čul sam glas”-t. Ezt a másodikat soha senki semmiféle más alkalomkor nem énekelte. Erre az énekre a ministránsok nagyon vigyáztak, hogy a másik két csoport meg ne tanulja. Ha valaki elárulta, azt kizárták a ministránsok köréből. Még azt sem volt szabad elmondani, hogy hol lesz a próba, hogy az ellenfél még véletlenül se lophassa el a titkot. Az amúgy békességben, barátságban élő gyerekek erre az időre szinte „hadiállapotba” kerültek.

A peresznyeiek is szorgalmasan tanulták az énekeket, de náluk nem voltak „ellen-csapatok”. Peresznyén csak a ministránsok jártak énekelni, Olmódon úgyszintén. Kópházán bárki mehetett, Undon pedig nem jártak énekelni.

Az énekesek előkészítették felszerelésüket is, melynek legfontosabb kelléke a pástorbot volt. Szép, egyenes botot vágtak, kifaragták, a végére pedig különféle karkákat tettek vagy láncot erősítettek, hogy jól csörömpöljön.

Adventben valamelyik nap, amikor jó volt az idő, a család egyik tagja, az édesapa vagy az édesanya kiment az erdőbe a karácsonyfaért. Az 1960-as évekig a gazdáknak volt saját erdejük, amelyben erre a célra mindig volt megfelelő lúcfenyő. Ezek közül hoztak haza egy-egy darabot. A zsellérek, akiknek nem volt saját erdejük, az uradalmi erdőtől „szerezték be” a karácsonyfát. Karácsonyfának kizárólag lúcfenyőt (djelva-t) használtak. Mostanában vagy a piacon, vagy a boltban, néhányan még „hagyományos módszerrel” szerzik be a karácsonyfát. A fát gondosan eldugják, hogy a gyerekek idő előtt meg ne találják.

f) December 24. Badnjak (Ádám, Éva napja, karácsony böjtje)

Ezen a napon az egyház rendelkezése szerint szigorú böjt volt egészen a legújabb időig. Ezt a böjtöt nagyon sokan még ma is megtartják, pedig már nem kötelező. A régi hagyomány szerint böjt van, tehát tartják.

A délelőtti folyamán lázasan készül mindenki erre a nagy napra. Az asszonyok sütnek, főznek. Minden háznál sütnek: kenyeret, különféle kalácsokat, lepényt és „vertanjt”. Ez a „vertanj” lakodalmi kalács, de ezen az estén is szerepel (lásd később). „Vertanj”-t nem sütnek minden házbán, hanem csak a módosabb helyeken. Helyette, különösen az utóbbi időben, fonott kalácsot vagy kuglófot sütnek. A „vertanj” és a többi kalácsból is egy-egy a karácsonyi asztalra kerül.

A férfiak előkészítik a takarmányt, ledarálják a répát, elegendő szénát készítenek, hogy az ünnepek alatt erre ne legyen gondjuk. Az istálló körül is mindent elrendeznek, hogy semmi se maradjon kint. Összesöprik az udvart és általában mindenhol rendet csinálnak, az ünnepekre való tekintettel.

Az ebéd a legtöbb esetben lepény, bukta, lángos vagy valami ilyesféle. Amolyan bőjti gyors-ebéd, mert az asszonyok nem érnek rá, hiszen a sütéssel vannak elfoglalva.

A délutáni órákban a gyerekeket megfürdették, és ha csak egy szobájuk volt, korán lefektették. Ha két szobájuk volt, akkor a tiszta szobában díszítették fel a karácsonyfát, ahová a kis Jézus megérkezéséig a gyerekeknek nem volt szabad bemenniük. Voltak házak, ahol a hátsó szobában készítették el a karácsonyfát. Ekkor a gyerekek addig az első szobában (tiszta-szobában) várták a kis Jézust. Erre az alkalomra jól befűtöttek, hogy a gyerekek jól érezzék magukat.

A szülők a család többi tagjának segítségével feldíszítették a karácsonyfát. Régen, amikor csak mézeskalács-készítményeket tettek a fára, gyorsan ment a díszítés, később, amikor már díszesebben készítették el, sokkal lassabban ment, több idő kellett hozzá.

A karácsonyfa feldíszítésének módja

A díszítés az almákkal kezdődött. A karácsonyfa törzse mellé akasztották fel az almákat. Kijebb kerültek a sütemények és a befestett diók, majd a habsütemény és legkívül volt a szaloncukor. Nagyon gondosan díszítették fel, hogy az a kevés anyag is jól mutasson.

A karácsonyfát végül az asztal fölé, a gerendára erősítették. Felöltöztettek valakit kis Jézusnak, Máriának vagy angyalnak fehér ruhába (menyasszonyi ruha), és az arcát fehér fátlyával fedték. Az ajándékokat odatették a karácsonyfa alá az asztalra. Mikor mindezzel végeztek, jelt adtak, hogy kezdődhet a füstölés.

A füstölés szertartása

A szenteste igazi ünneplése a füstöléssel kezdődött. A füstölést a család legidősebb asszonya végezte. Egy cserépedénybe a tűzhelyről parazsat tettek, a parázsra tömjét és az ún. „marijansku sfiču”-t (Mária-gyertyát). Ennek a „gyertyának”, ami igazából nem is volt gyertya, nagyon jó illata volt. A „marianska sfiča”-t kb. az ötvenes évekig használták, hiszen a „gyertya” elég nagy volt, egy-egy alkalommal pedig csak keveset vágtak le belőle. Az ötvenes évektől kezdve csak tömjént használnak a füstöléshez, mert még Mária-Zellben sem lehet ma már ilyen „marianska sfiča”-t kapni.

A füstölést a konyhában kezdték. Ezen a szertartáson részt vett a család minden

tagja, a díszítőket kivéve. A ház minden helyiségébe bementek, ahol elimádkoztak egy-egy miatyánkot. Voltak olyan helyek is, ahol egész idő alatt imádkoztak és az egyes helyiségekbe csak bementek füstölni. Csak a pajtába és a disznóólakba nem mentek be, máshová mindenüvé és a padlás is kimaradt.

A hiedelem szerint a füstölésnek az volt a célja, hogy a házból kiűzzék a gonosz szellemeket és csak a jó szellemek maradtak ott az ünnepekre.

A füstölést abban a szobában fejezték be, ahol a karácsonyfa volt. Amikor ebbe a szobába értek, karácsonyt köszöntöttek. A kis Jézus, Mária vagy az angyal már ott állt. A gyerekek és az egész család letérdelt és imádkoztak, majd elénekeltek egy-egy karácsonyi éneket. Erre a fehér ruhás alak elment. Kópházán a gyerekek kezét csókoltak a kis Jézusnak, Máriának vagy az angyalnak, elmondták az összes imádságokat, amelyeket tudtak és megmutatták a hittanban való jártasságukat. Ezután a felöltöztetett alak elment. Kópházán azt mondták a gyerekeknek, hogy ilyenkor nem szabad az utcán mászkálni, mert a faluban „hidu buogaci” (istenkék járkálnak).

A karácsonyfa a negyvenes évek előtt rövidke volt. Az idők folyamán egyre nagyobb lett, úgyhogy már nem fért el az asztal felett. Ma már akkora, hogy a padlóra állítva a mennyezetig ér. Mindenféle, boltban kapható dísz van rajta, még villanyégősorozat is.

Amikor a kis Jézus, Mária vagy az angyal eltávozik, a gyerekek birtokukba veszik az ajándékokat, de csak megnézik, mert mindent vissza kell tenni, hogy a másnap köszöntőbe jövők láthassák őket. Mindaddig ott maradnak, amíg a karácsonyfát le nem szedik.

Az énekesek szürkületkor indulnak útnak. Az éneklés formája a következő.

Horvátzsidány, Peresznye, Olmód. Az énekesek, akiket pásztoroknak neveznek, a konyhába lépve köszönnek, elmondják a köszöntőt, majd énekelnek.

„Hvaljen budi Jezus Kristuš!
Na vo Kristuševu narodjanje,
Buog van daj zdravlje, vesilje,
se ča si od Boga željite,

(Dicsértessék a Jézus Krisztus!
Krisztus születése napján
az Isten adjon egészséget és örömet,
mindazt amit tőle kértek,
a halál után pedig a mennyországot.)

A po sme - rti va ne - bo.”
(Az utolsó szavakat éneklük!)

Ezután eléneklük a „Rodilo se je” kezdetű éneket. A „Rodilo” után következik a „Betlehemi čul sam glas”. Az éneklés alatt botjaikkal ütemesen verik a taktust. A sok karika és lánc, amely a botra van erősítve, szépen csilingel.

Az éneket befejezve, elköszönnek és távoznak. A háziak közben a „pénztárosnak” átadták az ajándékot, amely a gazdasági helyzetnek megfelelően változott. A „pénztáros” az ajándékot megköszöni és az erre a célra magával hozott zacskóba teszi. A többiek éberren figyelik, hogy jó helyre tesz-e a pénzt.

Az 1800-as évek karácsonyi énekeit, melyeket bizonyosan a ministránsok is énekeltek, Szábár István jegyezte le, és így ezeket is ismerjük.

Az 1900-as évek elején, amikor már az újfalusi csoport is megalakult, ők elsősorban a „Ča mora to biti” kezdetű éneket énekeltek.

Az énekesek csengőt és lámpást is vittek magukkal. A csengővel jelezték a háziaknak jövetelüket, a lámpa pedig az utat világította meg. A bot, a lámpa és a csengő a gyakorlati célon túl jelkép is volt. A bot a pásztorok jelképe, a lámpa a betlehemi fényt szimbolizálja, a csengő pedig az angyalokat jelképezi.

Az éneklést tíz óra körül fejezték be. Az első házaknál több versszakot énekeltek, ahogyan egyre jobban elfáradtak és egyre később lett, a versszakok száma úgy csökkent.

Nagyjából minden házban tudták, hogy mikor érkeznek el hozzájuk a „pásztorok”, mert minden évben ugyanazon az útvonalon és ugyanolyan sorrendben mennek és egyazon időben indulnak.

Amikor az éneklést befejezik, elmennek az első ministráns lakására vagy egy másik gyerek házába, ahol van elegendő hely, hogy az összegyűjtött pénzt egymás között szétosszák. A „pénztárosok” a pénzt az asztalra teszik. Ha a többiek útközben valami gyanúsat észleltek, akkor a „pénztárost” megmottózzák, néha le is vetkőztetik, hogy az eldugott pénzt megtalálják. Az osztozkodást a „pervač” vezeti. Egyformán kap mindenki, de az első három, a vezérek, többet kapnak.

A felnőttek nem avatkoznak bele a gyerekek ügyébe, csak abban az esetben, ha véletlenül összevesznek.

Horvátzsidányban a másik két csoport is ugyanígy jár el. Kivéve azt, hogy a „Betlehemi čul sam glas” éneket nem tudják. Peresznyén és Olmódon is ugyanezeket az énekeket éneklük jelentéktelen variációval. Ez inkább csak a kiejtésbeli különbségben mutatkozik meg.

Peresznyén a ministránsok két csoportra oszlanak. Külön mennek a kisebbek és külön csoportban a nagyobbak. Itt is fel van osztva a falu, mert minden házba úgysem tudna elmenni mindkét csapat. Végül ők is összejönnek és közösen osztják szét a pénzt. Olmódon ilyen probléma nincs, mert a falu nagyon kicsi, kevés a gyerek is, tehát egy csoportban mennek.

Kópházán függetlenül attól, hogy valaki ministráns-e vagy sem, mindenki jár énekelni. Ellentétben a másik három faluval, a kópházaiak csak ketten vagy hárman, általában testvérek járnak együtt énekelni. Gyertyát és imakönyvet visznek magukkal. Egy-egy házhoz érve nem mennek be, hanem a konyhaajtó előtt minden bevezető nélkül elkezdnek énekelni. A háziak aztán vagy behívják őket, vagy éneklés után kint adnak nekik pénzt vagy valami más ajándékot.

Voltak, akik több éneket is megtanultak, és más és más házban más és más éneket énekeltek. Amikor befejezik az éneket, boldog karácsonyi ünnepeket kívánnak, majd eltávoznak. Nem mentek be minden házhoz, hanem minden egyes csoportnak megvolt a kialakult területe, elsősorban a rokonokhoz és ismerősökhöz mentek énekelni.

Ünnepi vacsora

A vacsora mindenütt ünnepélyes és szertartásos keretek között zajlott le. A vacsora helyenként és házanként változott. Ma már csak kevés helyen tartják szertartásos keretek között a vacsorát.

Amikor a gyerekek már minden ajándékot alaposan megnéztek, következett a vacsora. Vacsora előtt imádkoztak, egymásnak boldog ünnepeket kívántak. Horvátzsidányban először az ún. „mlikova supa” (tejleves) került az asztalra. Ezt a levest úgy készítették el, hogy tejet forraltak, megsózták és a forrásban levő tejbe levesztésztát főztek bele. Utána az ebédről megmaradt lepényt ették. Peresznyén, Olmódon krumplilevest és buktát ették. Undon pedig aszaltszilvát vagy más aszalt gyümölcsöt főztek és ezt ették meg vacsorára. Vacsora után ismét imádkoztak.

Terített asztal

A vacsora után megterítették az asztalt fehér abrosszal. Az így megterített asztalra került az erre a célra sütött kalács vagy kenyér. Az asztalra tettek még terményt, imakönyvet, rózsafüzért és almát is.

Azt mondják, hogy azért kell ezen a napon megteríteni az asztalt, mert ezen az estén keresett a Szent Család szállást. A betlehemiek nem fogadták be őket. Ha most erre tévednének és Mária, József és a kis Jézus szállást kérne, megvendégnék őket és szállást is adnának nekik éjszakára, ennek jelképeként szalmát is hoztak az asztal alá. Ezen az estén meg is magyarázták a gyerekeknek, hogy miért kell megteríteni az asztalt, és miért nem szabad abból a kalácsból enni, amit az asztalra tettek.

Horvátzsidányban a következő történetet mondták el: „Amikor a kis Jézus megszületett, a Szent Családnak menekülnie kellett az üldözők elől. Nagyon sok helyre bekopogtak, de sehol sem fogadták be őket. Egy helyen aztán befogadták. Annak az asszonynak is volt egy ugyanolyan idős kislánya mint Jézus, aki nagyon beteg volt; csupa kelés volt a teste. Mikor Mária megfürdette a kis Jézust, azt mondta az asszonynak, hogy ő is fürdesse meg ugyanabban a vízben a gyermekét. A fürdetés után a kisfiú meggyógyult. Így fizette meg Mária, hogy befogadták őket.”

Nemcsak mesékkel emlékeztek meg erről az eseményről, hanem énekekkel is, amelyeket az est folyamán énekeltek. Általánosan ismert volt az egyiptomi menekülésről szóló és a Mária és a kovács történetét elbeszélő ének.

Az asztalt az egyes falvakban más és más módon terítették meg. Horvátzsidányban egyes házaknál az asztalt azzal a fehér abrosszal terítették meg, amelyből vetettek. Az asztal közepére egy „vertanj”-t vagy „pletunica”-t helyeztek. Ehhez a kalácshoz nem nyúltak, ott maradt az asztalon érintetlenül egészen másnapig. Más házaknál egyszerű fehér abrosszal terítették csak meg az asztalt, a közepére kuglóf került, melléje imakönyv és rózsafüzér.

Karácsony reggel a kalácsot megették, de voltak házak, ahol a kalácsot az asztal mellé, a pad sarkára tették, és ott is maradt egészen az ünnepek végéig. Csak az ünnepek elmúltával ették meg. Undon azt tartották, hogy ezt azért kell csinálni, hogy az élelemben bőséges áldást kapjanak Istentől.

Peresznyén az abrosz alá gabonát is raktak: búzát, rozsot, árpát, zabot és kukoricát. Az egészen lesimították és erre tették az abroszt. Az abroszra került a „vartanj” vagy a „pleténica”. Az asztal egyik sarkára imakönyvet, a másikra pedig rózsafüzért is tettek.

Kópházán az asztal alá szalmát is hoztak. Az asztalra ők is tettek gabonát, mint a peresznyeiek. Az abroszra azonban nem kalácsot, hanem erre a célra sült kis méretű kenyeret tettek, melynek „flijeka” a neve.

Undon a kalács mellé szép piros almák is kerültek. A gabonát nem a terítő alá, hanem szakajtóba, az asztal alá tették. Másnap ezzel a gabonával etették meg a tyúkokat, hogy jól tojjanak. A gabona egy részét meghagyták és újév napján adták oda a tyúkoknak.

A karácsonyfa kevés kivétellel a harmincas évekig a felterített asztal felett volt felakasztva a gerendára.

A szentesti virrasztás

Amikor az asztalt megterítették, legelőször a Szentek élete c. könyvből felolvasták Jézus születésének a történetét. Utána pedig imádkoztak és énekeltek egészen éjfélig. Ekkor énekeltek többek között a már említett, az egyiptomi menekülésről szóló éneket is. Egy-egy ének után imádkoztak. Elmondták az imakönyvben szereplő összes litániát és imát. Különbféle szándékokra is imádkoztak. Ez a családi ájtatosság, amely egészen az éjfél miséig tartott, a családfő vezetése mellett zajlott. A kevésbé ájtatos családoknál egy darabig imádkoztak meg énekeltek, utána pedig beszélgettek, kártyáztak, közben pedig pálinkát iszogattak.

A lányos házakhoz a legények már ilyenkor jöttek el „bjenčati” (köszönteni), és ott is maradtak egészen az éjfél miséig. Azok a legények pedig, akik nem mentek el a lányos házakhoz és otthon sem maradtak, a falut járták, lövöldöztek és zajongtak. Az első világháborúig több háznál is volt fegyver, elsősorban pisztoly. A legények később erre az alkalomra riasztópisztolyt vásároltak és azzal lövöldöztek. Voltak, akik lyukas kulccsal durrogtak, úgy, hogy teletöltötték a kulcs lyukát foszforral, amit a gyufáról szedtek le, egy darab spárga és szög segítségével valami kőhöz vagy falhoz verték, ezáltal a szerkesztmény nagyot robbant.

Már 1836-ban Fickó József, peresznyei plébános korholja híveit egyik könyvében, mert „badnjak” éjjel nagy zajongást végeznek és össze-vissza lövöldöznek az utcán. A plébános így korholja őket:

„I ponašanje onih je kudanja zaslužno, ki na badnjak v noći virostuju, po seli se od hiže do hiže stipju, po puti larmu načinjaju, strijaju, ali ki se hartaju, da nje san ne pomori, se skupa spravu, ke laži i fabule si povidaju.”⁸²

(Azoknak a viselkedése is megvetendő, akik szenteste virrasztanak, háztól-házig csavarognak, az utcán zajonganak, lövöldöznek és akik kártyáznak, és hogy el ne aludjanak, mindenféle hazugságokat és meséket mondanak egymásnak.)

Éjféli mise (puolnocica)

Éjféli misére mindenki elment, aki mozogni tudott. Aki lucaszéket csinált magának, az elvitte a templomba, hogy meglássa a boszorkányokat.

Azt mondták, hogy az éjféli mise alatt azért nem harangoztak evangéliumkor és úrfelmutatás alatt, ahogyan az a többi miséken szokásos, hogy a rablók ne tudják meg, mikor lesz a misének vége, és így ne tudjanak zavartalanul lopni.

A hiedelem szerint, ha az éjféli misén a templomban az oltár bal oldalán vibrálnak a gyertyák, akkor a következő évben sok asszony fog meghalni, ha a jobb oldalon, akkor a halottak többsége férfi lesz.

Az éjféli miséről hazajövet vizsgálták az időt. Azt tartották, hogy ha déli szél fúj, akkor sok asszony fog meghalni a következő évben, ha pedig északi, akkor a halottak többsége férfi lesz.

Általánosan ismert a következő szólás is:

„*Sfitle puolnocica, škure parme,*
škura puolnocica, sfitle parme.”

(Világos éjféli mise, sötét pajták,
sötét éjféli mise, világos pajták.)

Olmódon egészen 1941-ig nem volt pap, így éjféli mise sem. Éppen ezért az olmódiak Borsmonostorra vagy Horvátszidányba jártak éjféli misére. Hasonlóan a többi faluhoz, itt is csak a gyerekek és az öregek maradtak otthon, a többiek mind elmentek. A fiatalok azzal szórakoztak, hogy útközben összeszedték a házaknál kint felejtett nyírfaseprűket, a nyírfavesszők közé szalmát tettek és meggyújtották. Ilyen égő „fáklyákkal” szaladgáltak az úton. Amikor visszafelé mentek, akkor a horvátszidányi házaknál szedték össze a seprűket, hogy hazafelé is világíthassanak.

„Badnjak”-hoz fűződő hiedelmek

Ezzel a nappal kapcsolatban több hiedelem is kialakult, melyek a vizsgált területen mindenütt egyformán fordulnak elő.

Tilos ezen a napon a ruhát felakasztva szárítani. Aki ezt a tilalmat megszegi, annak a következő évben döglenni fognak az állatok és azok bőrét fogják a nyáron kiterítve szárítani.

Lószerszám sem maradhatott az istálló előtt felakasztva, mert ha a gazda nem viszi el a szerszámokat a helyére, a következő évben döglenni fognak a lovak.

„Badnjak” este az undiak egy rossz edénybe hamut tettek. Ha ez a hamu reggelre megrepedt és a repedés egyenes vonalú volt, azt mondták, hogy a családban valaki meg fog halni, ha a repedés görbe, akkor az állatok fognak hullani.

Azt tartották, hogy az éjféli mise azért nincs „szentséggel”, mert akkor a boszorkányok háttal ülnének az oltárnak és akkor bárki lucaszék nélkül is megismerné őket.

Az éjféli mise alatt a régi hiedelmek szerint csodálatos dolgok történnek.

„Azt mindenki tudja, hogy az éjféli mise alatt a keresztúton senki sem tartózkodhat, mert valami baj történhet vele. Egy alkalommal erről a kocsmában vitatkoztak. Voltak, akik azt állították, hogy nem kell félni, mások meg azt, hogy félelmetes dolgok történhetnek. Végül elhatározták, hogy meg kellene próbálni.

– Ki mer vállalkozni arra, hogy az éjféltől odamegy a Csárda-malom előtti keresztútra? – kérdezte az egyik.

Volt ott egy huszár, aki igen bizonygatta, hogy ő nem fél, mert nem is igaz, amit mondanak.

– Majd én odamegyek! Nem félek én senkitől sem! – mondta.

– No, majd meglátjuk, te híres huszár, hogy el mersz-e menni! – mondták többen is.

Többen fogadtak is, a huszár állta a fogadásokat. Nem fél semmitől sem, különösen a bor bátorította, amelyből jócskán ivott. Amikor hazaérkezett, bátorsága elszállt. Már bánta, hogy fogadott, de be akarta bizonyítani, hogy nem fél.

A faluban volt egy kanász, a Jóska bácsi, aki arról volt nevezetes, hogy ilyen boszorkányos esetekben tanácsot tudott adni, amit jó volt megtartani. Hozzá ment a huszár tanácsért. Elmondta, hogy mi történt a kocsmában. Az öreg a következő tanácsot adta:

– Csak nyugodtan menj el. Te huszár vagy. Vidd a kardodat is magaddal. Mikor odaérsz a keresztútra, kardoddal rajzolj az út közepére magad köré egy kört. Akármi is fog történni, bárki is jön majd arra, te a körből ki ne mozdulj. Csak ha már a borsmonostori toronyóra elüti az éjfélt, akkor lépj csak ki a körből. Ha a körben állsz, senki sem bánthat, de ha éjfél előtt kilépsz, véged van. Ne félj semmitől, pedig borzalmas dolgok fognak történni.

A huszár elment a keresztútra és mindent úgy csinált, ahogyan a kanász mondta.

Várt, várt, de nem történt semmi. Már azt hitte, hogy csak mondogatták a többiek, hogy lesz majd valami, de az nem igaz. Már ki is akart lépni a körből, amikor hallja ám, hogy valami nagy csörömpölés közeledik az úton. Olyan volt, mintha sok szekér robogna az úton. A következő pillanatban már előtte is állt a négylovas hintó, mely olyan nagy csörömpöléssel közeledett.

– Félre az útból! Félre az útból, mert elgázolunk! – kiabálták a kocsiról.

A huszár nem mozdult. A lovak a kör előtt megálltak, nem tudtak tovább menni, pedig a kocsis erősen biztatta a lovakat. A kört nem tudták átlépni.

– Mit kérsz, ha elmész onnét? – kérdezték.

– Semmit! – válaszolt a huszár.

– De mégis, mit kérsz?

– Egy zsák aranyat.

– Megkapod! de menj el onnét.

– Éjfélíg nem mozdulok.

– Jó! A zsák aranyat odavisszük a házadhoz.

Erre a toronyóra elütötte az éjfélt. A huszár most már kilépett a körből, a lovak pedig szinte elrepültek onnét.

A huszár nagyon megijedt, hideg verejték lepte el a homlokát. Rohant haza, ahogyan csak bírt.

Az idegenek a zsák aranyat a pitvarba ledobták. Erre a nagy huppanásra a szülei úgy érezték, mintha össze akarna dőlni a ház.

A huszár hazaérve a félelemtől és a kimerültségtől összeesett és meghalt.”

Azt tartották az öregek, hogy ez olyan különös éjszaka, hogy aki ezen az éjjelen

káromkodik, az többé nem ébred fel. Undon ismert hiedelem szerint ez az éjszaka olyan csodálatos, hogy a halottak is megfordulnak a sírjukban.

A lányok ezen az éjszakán is megkísérelték megtudni, hogy ki lesz a jövődöbéli férjük és a farsangkor férjhez mennek-e. Azok a lányok, akik látni is akarták leendő férjüket, az éjféli mise előtt háromszor megkerülték a házat és visszamentek a szobába, és a tükör elé álltak. A hiedelem szerint ilyen esetben megjelenik a leendő férj képe. Ezt azonban nem nagyon merték megcsinálni, mert féltek, hogy nem a férj képe jelenik meg a tükörben, hanem maga az ördög.

Azok a lányok, akik ágakat tettek a vízbe Luca napján, ilyenkor vizsgálták meg, hogy virágoznak-e és hogy milyen a viráguk.

Az eladósorban levő lányok úgy is megtudhatták, hogy férjhez mennek-e a következő farsangkor, hogy éjféli misére indulás előtt hátramentek fáért. Egy öltre való hasábfát felmarkoltak és a konyhaajtó elé dobták. Mikor éjféli miséről megérkeztek, megszármolták, hogy a behozott hasábfá páros vagy páratlan számú-e. Aki páros számút hozott, az a hiedelem szerint a farsangban férjhez megy, akié pedig páratlan számú volt, még egy évet várhatott.

Éjféli mise utáni szokások

Aki éjféli mise alatt otthon maradt, valamilyen vacsorát készített a többieknek. A vacsora elsősorban kolbász vagy sült hús, néhány helyen kocsonya volt. Fickó József peresznyei plébános ezt a szokást is élesen bírálta, amikor így írt:

„Ča se posta na badnjak naliže, je. zapovidan, ali neg tako, kod drugi crikveni posti. Oni si tako na badnjak va nebi ni jedne štige ne zgradu, ki do škure noći postu, ali onda se pri punon stoli zi zbranimi jiliši gostu, po polnočici, pervo neg spat idu, ručuju.”⁸³

(Ami a „badnjakot” illeti, bőjt van, olyan mint a többi egyházi bőjt. De nem építenek maguknak egy lépcsőt sem az égben azok, akik a sötét éjszakáig bőjtölnek, de azután válogatott ételekkel lakmároznak, és az éjféli mise után, mielőtt lefekszenek, reggeliznek.)

Amikor hazajöttek az éjféli miséről, a férfiak bementek az istállóba és felébresztették az állatokat; voltak házak, ahol enni is adtak nekik. Erre a célra előzőleg kiválogatták a legfinomabb szénát és ezt adták az állatoknak. Mindezt azért teszik, hogy az állatok is megtudják, hogy ezen az éjjelen ünneplik Jézus születésnapját.

Általánosan ismert hiedelem szerint ezen az éjjelen az állatok az istállóban beszélgetnek egymással. Elmondják egymásnak örömeiket, bánatukat. — Az egyik faluban a gazda nem ment el az éjféli misére. Valami zajt hallott az istállóban. Bement, hogy megnézzé. Hallja ám, hogy a lovak beszélgetnek egymással és panaszkodnak a gazdára, mert rosszul bánik velük. A gazda nagyon megijedt és elhatározta, hogy ezentúl jól fog bálni a lovakkal.

A hiedelem szerint ezen az éjjelen a madarak is beszélgetnek egymással, a lövöldözés is azért van, hogy a madarak is felébredjenek és ébren maradjanak ezen az éjjelen. Az asszonyok az aprójószágot ébresztették fel. Addig zörögtek az ólakon, amíg az állatok meg nem szólaltak, jelezve, hogy felébredtek. A férfiak a kertbe is kimentek és megrázták a gyümölcsfákat, hogy a következő évben jól teremjenek.

g) December 25. Karácsony (Božić)

Karácsony napján reggel a fiúk „bjenčat” (köszönteni) jártak. Általában csak a rokonokhoz mentek, de voltak szegényebb gyerekek, akik minden házba bementek.

A „bjenčanje” (köszöntés) formái az egyes falvakban eltérőek voltak.

Horvátzsidány, Peresznye

„Na vo Kristuševo narodjenje,
Buog van daj zdravlje, vesijej,
se ča si od Boga željite,
a po smerti va nebo.

(vagy)

kamo si zaslužite,

(vagy)

a po smerti dušnuo zveličjenje.”

(Krisztus születése napján
adjon az Isten egészséget, örömet,
mindazt, amit Istentől reméltek,
a halál után a mennyországot.

(vagy)

a halál után oda, ahová megérdemeltétek.

(vagy)

a halál után a lelki megdicsőülésbe.

Olmód

„Na vo Kristuševo narodjenje,
Buog van daj zdravlje, vesijej,
mir, buožji blagoslov.”

(Krisztus születésekor
az Isten adjon egészséget és örömet,
békességet és Isten áldását.)

Kópháza

„Ja san došal k van
povidati van,
da se j dite narodilo,
va jaslice položilo,
djime mu je Jezuš.”

(Eljöttem hozzátok
megmondani,
hogy gyermek született,
jászolba fektették,
Jézus a neve.)

A másik formula:

„Na vo Kristuševo narodjenje
Buog van daj zdravlje,
blaženstvo,
a po smerti nebijesko kraljestvo.”

(Krisztus születésekor
adjon az Isten egészséget,
boldogságot,
a halál után mennyei királyságot.)

Und

„Zdravi, veseli!
Na vuon Kristuševon narodjenji,
Buog van daj zdravlje, vesijej,
se ča si od Boga željite,
po smerti dušnuo zveličjenje.”

(Egészségesek, boldogok legyetek!
Krisztus születésekor
adjon az Isten egészséget, örömet,
mindazt, amit Istentől kívántok,
a halál után lelki megdicsőülést.)

A házaknál a gyerekek ajándékokat kaptak: néhány darab cukrot a karácsonyfáról, almát, diót, aszaltszilvát, aszaltalmát (škalice), gazdagabb helyen a rokon gyerekek néhány krajcárt is kaptak. (Még az ötvenes években is nagyon örültem, ha valahol almát kaptam, mert nekünk addigra már elfogyott.) Mostanában csak pénzt kapnak, nem is keveset. Különösen a szegény gyerekek örültek a szaloncukornak és a többi karácsonyfa díszeknek, mert így szegényes karácsonyfájukra olyan is jutott, ami nekik nem volt.

Már a karácsonyt megelőző időben, de különösen ezen a napon reggel a falu kol-

dusai, szegényei és a cigányok házról házra jártak „bjančati” (köszönteni). Mindenhol kaptak valami ajándékot. Voltak, akik énekeltek, mások csak köszöntöttek. A cigányok pedig hangszeren játszottak: hegedűn vagy klarinéton. Voltak, akik bandában jártak. Ismerték a horvát karácsonyi énekeket és azokat játszották. Mindenütt adtak nekik valamit, egy-két krajcárt vagy valami más ajándékot. A cigányok még ma is járnak hegedülni, még a szomszédos magyar falvakból is.

Minden faluban általános szokás még ma is, hogy a felnőttek is elmennek a rokokokhoz „bjenčati” (köszönteni). Minden ember, aki karácsony és újév között idegen házba megy, elmondja a mondókát.

Még az ötvenes években is általános szokás volt, hogy karácsony napján az asszonyok nem mehettek be idegen házba. Ha valaki megszegte ezt a tilalmat és idegen házba akár véletlenül is bement, azt tartották, hogy nagy szerencsétlenséget hoz. Régebben ez a tilalom egész napra szólt, de az ötvenes években már csak délelőttre korlátozódott, majd lassan, észrevétlenül, teljesen megszűnt. Voltak olyan házak, ahol ha ezen a napon idegen asszony jött be hozzájuk, seprűvel kergették ki.

Tilos volt karácsony napján söpörni, mert azt tartották, hogy aki ezen a napon söpör, a szerencsáját söpri ki a házból.

Tilos volt karácsony napján varrni. A hiedelem szerint aki ezen a napon varr, az bevarrja a „tikok seggit” és nem fognak tojni.

Időjárásjósló szólások.

*„Mokro vrime pred božičem
ne škodi tuliko heržujam
kod po božiči.”*

(A karácsony előtti nedvesség
nem árt annyira a rozsnek,
mint a karácsony utáni.)

*„Ako od božica do Tri Kralji su
magleni dani, onda čuda betega
slijedi.”*

(Ha karácsony és vízkereszt között
ködösek a napok, akkor sok betegség
következik.)

*„Ako su božiči va snigu,
ne imaj brigu za hranu.”*

(Ha karácsonykor hó van,
ne aggódj az élelem miatt.)

*„Zelenu se na božič polje is sinokoše,
merzli Vazam ufajmo se.”*

(Ha karácsonykor zöldell a mező és a rét,
hideg húsvétot várhatunk.)

*„Stoji gavran va zelenon na božič,
lako se broju na polji križič.”*

(Ha karácsonykor a varjú zöldben áll,
könnyen számoljuk meg a mezőn a
kereszteket.)

*„Ako na božič lijed visi na kiču,
veselimo se lipomu pretuliču.”*

(Ha karácsonykor jégcsapok lógnak az
ágakon,
szép tavasznek örülhetünk.)

h) December 26. Karácsony másnapja, szent István vértanú ünnepe (Štefanja)

A szomszédos horvát falvakban több helyen is ismerős a koledálás. Valószínűleg ezekben a községekben is volt, de ma már senki sem emlékszik rá. Az ismert szövegek nagyon hasonlítanak az általunk vizsgált falvak újévi köszöntőihöz.

Ezen a napon az asszonyok és lányok végre átmehettek a szomszédba, rokonokhoz, ismerősökhöz és a barátokhoz „bjenčati” (köszönteni), megnézni a karácsonyfát és az ajándékokat. A horvátzsidányi legények ezen a napon reggel Kőszegre mentek, hogy találkozhassanak az ott szolgáló leányokkal, akik az ünnepekre nem jöhettek haza, de ezen a napon kimenőt kaptak a gazdáiktól.

Mivel karácsony másnapján Horvátzsidányban 10 órakor nem volt mise, – a plébános a szomszédos Olmódon misézett – az idősebbek oda mentek el misére.

i) December 27. szent János evangélista ünnepe (Djivanja)

Reggel a mise után volt a borszentelés. Horvátzsidányban a kisoltár lépcsőjére és plánumára tették a borosüvegeket. Általában fél literes vagy kisebb mennyiséget vittek. A saját üvegét mindenki valamilyen formában megjelölte, hogy megismerje. A többi helyeken az üvegeket mindenki magánál tartotta. A bort a mise után a pap a hivatalos formula szerint megszentelte.

Amikor a szentelt bort hazahozták, a család minden tagja ivott belőle egy gyűszűnyit. Azt tartották, hogy aki szentelt bort iszik, annak a következő évben nem fog fájni a feje.

A maradék bort Horvátzsidányban visszaöntötték a hordókba, azzal a céllal, hogy a férfiak néha túl sokat isznak, a bortól ne vaduljanak meg, hanem jókedvűek legyenek. Kópházán a maradékot gondosan bedugaszolták és eltették, azzal a céllal, hogy ha valaki meghal a házban, akkor ezzel a szentelt borral kenhessék be a szemét, hogy ki ne nyíljon. Undon azért ittak a szentelt borból, hogy ne fájjon a torkuk. A maradékot itt is eltették, és ha valakinek fáj valamilyen testrésze, ezzel a szentelt borral dörzsölték be.

j) December 28. Aprószentek (Mladijenci)

Aprószentek napján kora reggel a gyerekek, kicsik és nagyok elindultak „friškati” (korbácsolni). A korbácsot már előző nap megfonta egy hozzáértő idősebb férfi. A korbácsot páros vagy páratlan számú vesszőből fonták. A páros számú (hat, nyolc) vesszőből font korbács szögletes formájú volt, a páratlan számú pedig hengeres formájú.

Egy-egy gyereknek csak egy alkalommal fontak korbácsot. Használat után a padlásra tették és a következő évben ismét elővették.

Amikor a házba bementek, először a karácsonyi formula szerint köszöntek. A család főn kezdve mindenkit enyhén megkorbácsoltak. E cselekedetet a következő szavak kísérték:

Horvátzsídányban

„*Friži budte,*
zdravi budte.”

(Frissek legyetek,
egészségesek legyetek.)

Kópházán

„*Na vo ti je!*
Ti si ostala, a mladijenci su pomerli?”

(Nesze ez a tiéd!
Te megmaradtál, az ifjak meg meghaltak?)

Csak a lányokat korbácsolták meg, de nagyon. Nem a házakba mentek, hanem az utcán fogták el őket. Néha beosontak egy-egy házba is. Ott azzal szerelték le őket, hogy pénzt adtak nekik, csakhogy békén hagyják a lányokat. A legények nem korbáccsal, hanem kötelekkel járták előző este az utcákat, és ha valahol láttak egy lányt, jól összeverték.

Peresznye. A korbácsolás mai formája ugyanolyan, mint Horvátzsídányban, de a század elején még a legények is jártak korbácsolni.

„Valamikor régen a legények is jártak aprószentek napján korbácsolni. A leányok a legényeket egy tál nagyon szép almával ajándékozták meg. A legények zsákot is vittek magukkal; abba szedték az almát. Házról-házra jártak, egyik lánytól a másikhoz.” Nikl Ferencné adatközlőm ezzel a korbácsolással kapcsolatban még egy boszorkány történetet is elmondott: „Egy alkalommal, amikor ezek a legények az egyik házhoz érkeztek, egy fekete tyúk jött eléjük. Azt mondták, hogy boszorkány volt. El akarták kergetni, megrúgták, de nem ment el. Amikor a következő házból kijöttek, megint ott volt, nem tudtak megszabadulni ettől a fekete tyúktól. Akkor tűnt el, amikor összekáromolták.”

Olmód

„*Friži budte,*
zdravi budte
cijelo leto.”

(Frissek legyetek,
egészségesek legyetek
egész éven át.)

vagy:

„*Prižicon, prižicon!*
Daj ori, daj jabuku!”

(Prizsicon, prizsicon!
Adj diót, adj almát!)

Und. Ma már nem járnak korbácsolni. A korbácsolás szövegére sem emlékszik senki.

A század elején a legények kötelekkel jártak előző este, és azokkal verték a lányokat. Az iskolás fiúk is előző nap este jártak korbácsolni, de csak a lányos házakhoz. A régi időben egy krajcárt kaptak, ami két fillér volt. Voltak helyek, ahol öt krajcárt is adtak, amit „fehér” pénznek neveztek.

k) December 31. Szilveszter (Staro leto)

Az év utolsó napján minden faluban vacsorára valami zsírosat ettek. A szegényebb helyeken kocsonyát, a gazdagabbak vagy akik megengedték maguknak, malacpecsenyét. A malacot a kenyérsütő kemencében sütötték meg. Az volt a hiedelem, hogy ha zsírosat esznek, ami ragadós, akkor a következő évben hozzájuk ragad a szerencse.

A II. világháború előtti időben nem volt szokásos a Szilveszter-esti táncos mulatóság. Újabban néhány helyen, különösen Horvátzsidányban és Kópházán szokásba jött a Szilveszter-esti bálozás. Legújabban a Szilvesztert a fiatalok közül sokan a környező városokban vagy nagyobb helyeken töltik.

A Szilveszter éjszakai szokások fő része továbbra is az éjfél körül kezdődő éneklés, a koledálás. A legények a lányos házak ablaka alá mennek énekelni, ahol borral vagy pálinkával kínálják meg őket és némi pénzt is adnak. Az énekek és a köszöntők a lányoknak gazdag és nagyon jó vőlegényt kívánnak, minél előbbi férjhezmenetelt, a házigazdának pedig gazdag esztendő és sok szerencsét.

Ott, ahol táncmulatságot tartanak, a legények közül sokan mennek el ma is énekelni a lányos házakhoz. Elsősorban a kedvesük ablaka alá, de a szülőket és rokonokat is meglátogatják. Az ének befejeztével a szobában világosságot gyújtanak a háziak, és az ablakon keresztül itallal kínálják meg őket és pénzt is adnak. Az így „összeénekel” pénzt reggelig elmulatják.

Minden községnek megvan a sajátos éneke erre az alkalomra.

Kópházán nem annyira az ének a fontos, hanem a köszöntő, mely így szól:

„ <i>Novo leto van željimo,</i>	(Új évet kívánunk,
<i>sega dobruoga na sfitu.</i>	minden földi jót.
„ <i>Čuda vina, ali ne opit se,</i>	Sok bort, de nem berúgni,
<i>Mladoj divuojki zaručnjaka,</i>	a fiatal lánynak vőlegényt,
<i>a po smerti blaženo kraljevstvo.</i> ”	a halál után örök életet.)

Kópházán a szülők elvárták, hogy gyermekeik eljöjjenek és felköszöntsék őket. Aki elsőnek jött, nagyobb jutalmat kapott, sőt meg is vendégelték. Az apa ilyenkor levitte a fiát a pincébe és a legjobb borral vendégelte meg.

Az 1930-as években az öregek még nagyon hittek a köszöntő hatékonyságában.

5. Január hónap szokásai és hiedelmek

A hónapozhoz fűződő általános hiedelmek:

„ <i>Ko va januari letu komari,</i>	(Ha januárban szunyogok repülnek,
<i>za kermu se skerbte gospodari.</i> ”	gazdák, takarmányról gondoskodjatok.)
„ <i>Boje je viditi va januari vuka,</i>	(Januárban jobb, ha farkast látunk,
<i>neg va kušuji mužā.</i> ”	mint ingújjas férfit.)
„ <i>Pres sniga i sankanja</i>	(Hó és szánkózás nélkül
<i>ni pravoga januara.</i> ”	nincs igazi január.)
„ <i>Januarske godine</i>	(A januári esők
<i>kosu trave i tratine.</i> ”	lekaszálják a füveket és a réteket.)
„ <i>Ako va januari mušice sfiraju</i>	(Ha januárban a muslicák zenélnek,
<i>imat ćeš ti već puti skerb za kermu.</i> ”	sok gondod lesz a takarmány miatt.)
„ <i>Moker januar:</i>	(Nedves január:
<i>prazni lagvi, suha gerčka.</i> ”	üres hordók, száraz torok.)

„*Se maca v januaru v suncu grije, nijeće v februaru 'z za peći, ar se grije.*”

(Ha januárban a cica a napon melegszik, nem megy el februárban a kálhya mellől, mert ott melegszik.)

„*Moker Januar nosi dobru ral.*”

Nedves január jó szántást hoz.)

„*Rastije trava v januaru, rut će blago po si kraji.*”

Ha januárban kinő a fű, az állatok majd bőgnek mindenfelé.)

„*Je va januaru lipo, uguodno vrime, stuoputnu urodju će donijest sako sime.*”

(Ha januárban szép és kellemes az idő, százszoros termést hoz minden mag.)

a) Január 1. Újév (Novo leto)

Kópházán újév hajnalán felköltötték a gyerekeket már három óra körül, némelyeket korábban is és elküldték őket a rokonokhoz köszönteni. A szegényebb gyerekek nagyon sok helyre mentek, hogy szerezzenek maguknak egy kis pénzt. Aki elsőnek jött egy házba, az mindig nagyobb összeget kapott, mint az utána jövők.

A többi falvakban a reggeli, délelőtti órákban jártak köszönteni a gyerekek. A köszöntő szövege ugyanaz, mint karácsonykor, csak karácsony helyett újévet mondanak.

Ugyanúgy, mint karácsonyi időben, újév hetében is mindenki, aki először lép be idegen házba, elmondja a köszöntőt. Karácsonyhoz hasonlóan, ezen a napon sem volt szabad a nőknek idegen házba menni.

Az újév időszak a karácsonyihoz hasonlóan a koldusoknak és a cigányoknak adománygyűjtő alkalom is. Az ötvenes éveikig a koldusok házról-házra jártak „bjenčati” (köszönteni). Mindenféle ajándékot kaptak: zsírt, krumplit, kenyeret, kalácsot, tojást stb. és néhány fillért is. A cigányok ma is a karácsonyi időhöz hasonlóan járnak „bjenčati”. Természetesen a megfelelő horvát újévi ének dallamát játsszák hegedűikkel.

Hiedelem:

„*Ako na novo leto jutro rano sunce profiti, onda nam se mnogo nesriće grozi.*”

(Ha újév reggelén korán kisüt a nap, akkor nagyon sok szerencsétlenség fenyeget.)

b) Január 6. Vízkereszt (Tri Kralji)

Vízkereszt napján reggel Olmód kivételével a többi községben a fiúk köszönteni jártak. Az ünnep előtti napokban elkészítették a felszerelést: papírból püspök-süveget készítettek. Különbőféle díszeket festettek rá: csillagokat, napot, holdat és a szerepnek megfelelő betűt. A Gáspár szerepét játszó „G” betűt rajzolt, Boldizsár „B”-t, Menyhért pedig „M”-et. Lécekből nyitható-csukható szerkezetet készítettek, melynek a végére csillagot ragasztottak. Az ének alatt ezt a csillagot „kiengedték”. Papírból „betlehemet” is készítettek, és a papír-palástokat is maguk csinálták.

Vízkereszt napjának reggelén indultak el és jártak házról-házra. Csak a ministránsok járhattak köszönteni. Két-három csoportot alkottak és a területet is felosztották

egymás között. Egy csoportban hárman voltak. Az egyik vitte a csillagot, a másik a „betlehemet”, a harmadik pedig szedte a pénzt.

A köszöntő a konyhában vagy a konyhaajtó előtt zajlott le. A köszönés után elmondták a még érvényben levő újévi köszöntőt, majd elénekelték a „Ta zvijezda” kezdetű éneket. Amikor a szövegben a csillagról énekeltek, akkor „engedték” ki a csillagot. Az ének befejeztével köszöntek és elmentek. Közben pedig a háziaktól megkapták az ajándékot, amit illedelmesen megköszöntek. Az ének szövege nyomtatásban a Bogović „Hisa Zlata” c. könyvében is szerepel.

Undon a negyvenes évektől kezdve napjainkig a „három-királyozást” magyar nyelven adják elő a gyerekek. A magyar nyelvű formát a horvát helyébe az akkor kántortanító vezetése mellett tanulták meg a gyerekek. Kezdetben a felszerelésük hasonló volt a régihez. A „betlehem” helyébe Pfeifer József helybeli asztalos által készített templom került. A papír ruha helyett a szereplők ministráns inget vesznek fel. A „kiugratós” csillagot is az asztalos készítette. Most a gyerekek az özvegytől bérlik a templomot és a „csillagot” is bizonyos előre kialakított összegért.

A horvát nyelvű szokás az összes faluban a negyvenes évek elején megszűnt.

Kópházára és Olmódra a szomszédos magyar helyekről jöttek köszönteni a gyerekek. Kópházára különösen a peresztégi cigányok jártak, akik cigányul is énekeltek. A felszabadulás után ez a szokás is megszűnt. Ezek is „királyoknak” voltak felöltözve és „betlehemet” is vittek magukkal. Olmódra pedig a kőszegi szegény sorsú munkásgyerekek jöttek köszönteni, elsősorban pénzszerzési céllal. A felszabadulás után ez is megszűnt.

Vízkereszt előtti napon van a templomban a vízszentelés, kivéve Undot, mert ott vízkereszt napján a 10 órás mise előtt van. Ebből a szentelt vízből minden család egy üvegnyt visz haza. Az egyházi előírásokkal ellentétben, ezt a vizet babonás célra is felhasználták, néhányan ma is használják. Babonás célú felhasználása: szelleműzés, boszorkányártalmak megszüntetése és a népi gyógyítás esetében különösen a szemmel verés esetében használják. Egyházi ihletésű felhasználása: lefekvés előtt keresztet vetnek vele és helyenként az ágyat is meghintik szentelt vízzel. Mielőtt elindulnak hosszabb útra, akkor is meghintik magukat vele, sőt még a kocsit és a lovakat is.

A következő szokás csak Undon ismert. E napon reggel a szoba közepére egy vödör vizet hoztak. Ahányan voltak a házban, annyi krajcárt dobtak bele. Az egész család a vödör köré gyűlt. Letérdeltek és a „háromkirályok tiszteletére” imádkoztak, hogy helyes úton vezessék őket. Annyi darab kenyeret is tettek imádság közben a vízbe, ahányan ott térdeltek. Imádság befejeztével a vizet az állatokkal itatták meg, a kenyeret az aprójószág kapta, a krajcárokat pedig összeszedték, mindenki vitt egyet magával a misére és a csengős perselybe dobta.

Ezt a szokást Undon is csak kevesen gyakorolták. A harmincas évektől ez a szokás is megszűnt.

Általános hiedelem szerint, ha ezen a napon olvad, akkor sok bor lesz abban az évben.

c) Január 10.

„Ako januara desijetoga sunce svitlo sije,
bit će ovuo leto pri kruhu i vinu veliko
vesijeje.”

(Ha január tizedikén a nap ragyogóan süt,
akkor abban az évben sok örömünk lesz
kenyérben és borban.)

d) Január 20. Sebestyén

„Ako je prez sniga Sebastijan,
bit će seljak va košnji trudan.”

(Ha Sebestyén napján nincsen hó,
fáradt lesz a földműves a kaszálásban.)

e) Január 22. Vince

„Lipo, vedro na dan sfijetoga Vince,
dostat ćemo nogo žita, vinca.”

(A szép, derült Vince nap,
sok gabonát és bort ad.)

f) Január 25. Pál

„Obraćanje Pavla
polivicu zime zlamenuje.”

(A Pál-forduló
a tél felét jelenti.)

Ezen a napon az általános hiedelem szerint a parasztnak meg kell hogy legyen a takarmányának és élelmének a fele. Akinek nincs meg, nehezen húzza ki a telet.

„Paval vedro,
leto dobro.”

(Felhőtlen Pál,
jó a nyár.)

g) Január 2. Makariás

„Kako j' vrime na Makarija,
tako j' cijeloga septembra.”

(Amilyen az idő Makariáskor,
olyan lesz szeptemberben.)

6. Február hónap szokásai és hiedelmei

A hónap általános hiedelmei:

„Snig i zimu više cijeni,
nego februarsku godinu i blato.”

(A havat és a hideget többre értékeld,
mint a februári esőt és a sárt.)

„Prašan februar
nosi snažan snuop.”

(Poros február
formás kévét hoz.)

„Od februarske vrućine
derteću jagnjeti na Vazme.”

„Februarski snig
napuni verte i komore.”

„Ako va februari čuda sniga pada,
bit će va 'nuon leti čuda sada.”

„Plesu li jur uov misec komari,
nimaju se niš veselit gospodari.”

„Kad je misec februara pun sniga i leda,
čele čedu do djeseni čuda napravit meda.”

(A februári melegtől
fáznak a bárányok húsvétkor.)

(A februári hó
megtölti a kerteket és a kamrákat.)

(Ha februárban sok hó esik,
akkor abban az évben sok gyümölcs terem.)

(Ha ebben a hónapban táncolnak a szunyogok,
örömmre nincs okuk a gazdáknak.)

(Mikor a február tele van jéggel és hóval,
akkor őszig a méhek sok mézet gyűjtenek.)

a) Február 2. Gyertyaszentelő (Sfičnjica)

Gyertyaszentelő napján a mise előtt volt a gyertyaszentelés, a megújított szertartás szerint a mise keretén belül van. Minden házból a legfiatalabbnak volt a kötelessége, hogy elvigye a gyertyákat erre a szentelésre. Ma az viszi, aki a családból elmegy a templomba arra a misére, amikor a gyertyaszentelés van. Két gyertyát visznek, melyek piros vagy más színű szalaggal vannak összekötve.

A gyertyákat otthon a szublóton őrizték, és csak kivételes alkalmakkor gyűjtötták meg. Ilyen alkalmak voltak: 1. a szentelt gyertyát akkor gyűjtötták meg, ha valaki haldoklott a házban és az égő gyertyát a kezébe adták, hogy „az örök világosság fényeskedjen neki”; 2. a szentelt gyertyát nagy zivatar idején is meggyűjtötták és az égő gyertya mellett imádkoztak, hogy a határt elkerülje a „veszedelmes idő”; 3. azt mondták, hogy egyszer majd nagy sötétség jön, és akkor semmi más nem ad fényt, csak a szentelt gyertya. Éppen ezért a szentelt gyertyát nagy becsben tartották.

Hiedelmek

Általános hiedelem, hogy ha ezen a napon jó az idő, ha süt a nap vagy olvad, akkor a tél még hat hétig tart. Ezzel kapcsolatos szólás:

„Ako na Sfičnjicu je bura i sniguje,
zarano pretuliće zlamenuje.”

(Ha Gyertyaszentelőkor fúj a szél és
havazik, korai tavaszt jelez.)

b) Február 3. Balázs (Blaž)

Undon az iskolás gyerekek a múlt században ezen a napon táncos összejövetelt tartottak az iskolában. A tánc előtt a reggeli órától kezdve „balázsolni” jártak a faluban. A gyerekek közül az egyik püspöknek volt öltözve: ő volt a Balázs püspök. A többiek a tanító vezetésével, dárdákkal felfegyverkezve kísérték.

Egy-egy házba beérve, a köszönés után elénekelték a szent Balázsról szóló éneket.

A háziaktól ajándékot kaptak: néhány krajcárt és egy darab szalonnát, amit a magukkal vitt nyársakra húztak. Amikor a „balázsolást” befejezték, az iskolába mentek, ahol a tanító a pénzt szétosztotta a gyerekek között. A pénz egy részét nem osztották szét, ebből fizették a zenészeket, akik a táncmulatság ideje alatt játszottak. Általában két-három cigány szolgáltatta a zenét vagy falusi citerások, dudások. A szalonnát pedig a mulatság közben megették.

Ez a szokás a múlt század vége felé megszűnt. A többi községben erről a szokásról adatközlőim semmit sem tudtak.

c) Február Péter székfoglalása

„*Ako je na stuolac Petra merzlo,
onda češ još dugo nosiť kerzno.*”

(Ha Péter székfoglalása napján hideg van,
akkor még sokáig hordod a szűrödet.)

d) Február 24. Mátyás

„*Ko Mate leda najde ga potare,
ko ga ne najde, ga načini.*”

(Ha Mátyás nem talál jeget, akkor csinál,
ha talál, akkor összetöri.)

7. Farsang

A farsang, horvátul fašinjak, a német fasching szóból származik. Ez az idő a lakodalmak, a táncmulatságok és a bolondozás ideje. Kiemelkedő fontosságú a három utolsó nap, a húshagyó-vasárnap, húshagyó-hétfő és a húshagyó-kedd, horvátul mesopust.

Mind az öt faluban emberemlékezet óta szokásban volt, hogy a legények és a férfiak közül is sokan végigmulatták mind a három napot. Vasárnap a litánia után kezdődött a mulatozás és egészen kedden éjfélig tartott. Ez idő alatt a legények nem mentek haza.

Ehhez a mulatozáshoz sok pénzre volt szükség. A néhány gazdagabb legényt kivéve, a többiek hazulról nem kaptak pénzt, mert nem volt. A legények igyekeztek, hogy valamilyen úton-módon pénzhez jussanak és elmelessenek mulatni. A pénzszerzésnek többféle formája volt.

A zsellérsorból származó legények a téli időben, amikor nem volt más munkaalkalom, nyírfaeseprűket készítettek. A nyírfaágakat a közeli erdőből hozták haza, a hátukon cipelve. Esténként pedig és a nagy havazások idején, napközben is szorgalmasan kötötték a seprűket. Voltak, akik kosárfonással is foglalkoztak. Ezeket a seprűket és kosarakat az undi házaló kereskedőknek adták el, akik aztán a környéken eladták. Az így szerzett pénz egy részét a legények megtartották, a többit pedig a szülőknek adták.

Voltak, akik nem ilyen tiszta eszközökkel dolgoztak. Esténként, amikor a tojásokat össze kellett szedni, a legények nagy buzgalommal segédkeztek, mert egy óvatlan pillanatban egy-egy tojást el lehetett dugni és az orgazdánál eladni. Egy tojás áráért a húszas években fél liter bort lehetett kapni. A fő orgazdák a kocsmárosok voltak.

A módosabb legények körében divatos volt a „fratra ukras” (frátert lopni) szokás. Ez úgy történt, hogy a legények otthon a padlásról elloptak félzsáknyi gabonát (ezt nevezték „frater”-nek) és a kocsmárosnak eladták. A kocsmáros pénzt nem adott, hanem meghatározott mennyiségű bort ihatott meg a legény. Egy-egy „frater” a három napi mulatozáshoz elegendő volt.

A gazdák is sok pénzt mulattak el ezen a napon. Fickó József peresznyei plébános a már idézett könyvében éles szavakkal ostromozta az esztelen költekezést. A nagy mulatozásban sok családapa teljes nyomorba döntötte a családot, mert a vendéglősök sok esetben nagyon visszaéltek a helyzettel.

A nagy mulatozáshoz délutánonként és esténként a lányok és az asszonyok is társultak, néha túl is tettek a férfiakon.

Az egyes falvakban két-három kocsmá is volt. Minden falurésznek megvolt a maga kocsmája, ahová általában csak annak a résznek a legényei, férfiai jártak. A lányokra ez nem vonatkozott, mert ők azzal a legénnyel mentek el, aki udvarolt nekik, éspedig abba a kocsmába, ahová a legény járt.

A mulatozás vasárnap a litánia után kezdődött. Általános szokás volt, hogy a legények egy-egy csoportja lefoglalt a társaságnak megfelelő nagyságú kecskelábú asztalt, amit a horvátok „tuojfa”-nak neveztek. A legények tudták, hogy hány lány fog társulni hozzájuk, így az ő részükre is hagytak helyet. Az asztalok két-három méter hosszúak voltak. A kocsmában a kecskelábú asztalok mellett lócák voltak elhelyezve. Így egy-egy asztal mellé sokan telepedhettek le. A birtokba vett helyet mind a három napon megtartották. A legritkább esetben fordult elő, hogy valakinek a helyére más telepedett volna. Ebből aztán nagy verekedés származott.

A negyvenes évek előtt a kocsmában szinte kizárólag csak bort fogyasztottak. Pálinkát csak reggel ittak. Sört a kocsmáros nem is tartott.

A húshagyó három napján a kocsmákban zene is volt. A zenét a cigányok, a csepregiek és horvátszidányiak szolgáltatták. Minden bandának megvolt a megszokott kocsmája, amelyben ebben az időben játszott.

A cigányokat azzal gúnyolták, hogy a „mesopust” a legnagyobb ünnepük. Egy régi történet így mesél:

„Az egyik zsidányi cigány házasodni akart. Az esküvő előtti jegyesoktatáskor a plébános megvizsgálja a cigány vallási dolgokban való jártasságát. A szegény cigánylegény még imádkozni sem tudott becsületesen. Hogy ne maradjon teljesen szegényben a menyasszony előtt, aki azért sok mindent tudott, a plébános ki akarja segíteni a legényt, ezért megkérdezi:

– No, melyik a legnagyobb ünnep az évben?

A cigány gondolkodás nélkül, nagy örömmel mondja:

– Hát a szent húshagyó!”

A cigányoknak igazán nagy ünnep volt ez a három nap, mert mind a három napon muzsikálhattak. Még azok is hegedültek, akik más alkalommal szóhoz sem jutottak. A legényektől pontosan megkapták a kialakított összeget, sőt a mulatozás közben még többet is, különösen, amikor „elhúzták” egy-egy legénynek a nótáját.

A környék cigány zenekarjai mind ismerték a horvát népdalokat is. Egészen a harmincas évekig horvát népdala, horvát népitáncot jártak. Közben-közben azonban a

magyar vendégek tiszteletére magyar ének és tánc is volt, még akkor is, ha csak egy magyar vendég volt is jelen a mulatozáson.

Amíg a lányok meg nem érkeztek, a legények magukban mulatoztak, énekeltek nagy vidámsággal. A tánc megkezdése előtt a lányok, amikor megérkeztek, nem ültek le azonnal az asztalokhoz, hanem a fal mellett álltak. A legények a lányt, akivel táncolni akartak, nevéen szólítva hívták a körbe. Az első tánc után a lányok, akik egy-egy fiúhoz tartoztak, annak az asztalához telepedtek le, és ők is kortyolgatták vagy hajtogatták a legényekkel a bort.

a) „Mesopustni dijed”

Mind az öt faluban szokásban volt kb. az ötvenes évekig, hogy egy-egy legény *maskarásnak* öltözött, akit „mesopustni dijed”-nek hívtak. Felismerhetetlen formában öltözött fel, álarcot vett magára vagy befestette az arcát, rongyos ruhába öltözött, ruhájára rengeteg tollpíhét ragasztott. A tánc alatt a kör közepén ugrált, bárkit felkérhetett, mindent csinálhatott, amit csak akart. A szünetekben bárkinek az asztalához telepedhetett, akár valamelyik lány ölébe is ülhetett, sőt bárkinek a poharából ihatott.

A „mesopustni dijed” a legények kíséretében a délelőtt folyamán az utcákat járta és különféle mókákkal szórakoztatta a falu népét.

Horvátzsidány. Századunk első évtizedeiben húshagyó hétfőn délelőtt a legények a „mesopustni dijed”-del járták a falut. A „dijed” szalmával kitömött bábú volt, melyet taligára erősített kerékre helyeztek. Ez a kerék a taligára negyvenöt fokos szögben volt felerősítve úgy, hogy mozgás közben a földet érte és ezáltal forgott. Közben a legények házról-házra járva kéregettek. A háziak szalonnát vagy tojást adtak a legényeknek. A legényeknek „jól jött” ez az ajándék, hiszen a három nap alatt nem mentek haza, így volt mit enniük. A szalonnát és a tojást a kocsmárosné megsütötte, a legények meg nagy élvezettel megették.

Miután ez a szokás megszűnt, a legények hétfőn délelőtt a lányos házakhoz jártak, ahol megkínálták őket pálinkával. Minden házban ebben az időben süttették a fánkot. A legények ebből is kaptak, sőt szalonnát is, amit nyársra húzva vittek a kocsmába, ahol a kocsmárosné hétfőn és kedden vacsorára elkészítette. A legények így szereztek maguknak ennivalót a mulatozás idejére.

Kópháza. Húshagyó kedden a „mesopustni dijed” a legények kíséretében zeneszóval járta a falut. A zenét itt is a cigányok szolgáltatták. A múlt században meg dudaszó mellett táncoltak és mulattak a legények. Egyik legény hátikosarat cipelt, amelybe a fánkot gyűjtötték össze. A lányos házak udvarán jó idő esetén táncoltak is. A lányok otthon tartózkodtak és várták a legényeket. A szomszédos házakból a tánra a többi lány is eljött. Az összegyűjtött fánkot a legények a kocsmába vitték és a mulatozás közben fogyasztották.

Olmód. Olmódon még ma is szokásban van, hogy húshagyó-kedden délelőtt a legények – ma az iskolás gyerekek – járnak a „Dijed i Žuža”-t. A „Dijed” (apó) öltözete: fehér póre gatyá, fehér ing, álarc és ki van tömve szalmával. A Žuža (Zsuzsa) öltözete: rongyos női viselet, álarc, szalmával van kitömve, mint a „Dijed”. A „Dijed” pálcát visz a kezében, a „Žuža” pedig söprűt. A két maskarás a legények kíséretében végigjárja a falut.

A legények kezében nyárs van. A menet végén egy legény harmonikázik. A menet egy helyen megáll, a „Dijed” a „Žuža”-t elkezdi a bottal verni. „Žuža” közben nagyokat ugrik, a legények pedig nagy hangon kiabálják:

„Dede, babe!
Guska znesije djaje!”

(Apók, anyók!
a liba tojást tojik!)

Az emberek kijönnek a házak elé és megajándékozzák a résztvevőket. A legényeknek szalonnát adnak, amit nyársra húzva visznek, meg némi pénzt is. Mostanában a gyerekeknek csak pénzt adnak. A legények a szalonnát a kocsmába vitték és megették, a pénzt pedig elmulatták. A gyerekek a pénzt maguk között elosztják.

Az olmódiak életében jelentős nap volt ez, amit az 1875-ös községi számadás is bizonyít, mely szerint a község előjárói az esküdekekkel a helybeli községi kocsmában 6 Ft. 88 xr. értékű italt fogyasztottak.

Peresznye. Nem a falusi horvát legények, hanem a majori magyar legények jöttek be a forgó kerékkel, amelyen két bábú volt felerősítve. A szekeret szétszedték és az első részre erősítették a forgó kerekeket, amelyen a két összeölelkezett bábú forgott. A szerkesztményt lovak húzták. A legények itt is ajándékot kaptak a bámeszkodóktól.

b) Teknő- vagy rönkhúzás

Horvátzsidány. Abban az esetben, ha a farsangi időben nem volt lakodalom, akkor húshagyó-kedden délelőtt megfelelő idő esetén volt a „teknőhúzás”. A legények előzőleg már megbeszélték, hogy kinek mi lesz a feladata. Ezen a felvonuláson a legények mindnyájan résztvettek.

A menetet a következőképpen állt fel: kenyérdagasztó teknőbe belefektettek egy ifjú párt. Volt olyan eset, amikor bábúkat tömtek ki, máskor meg két legényt öltöztettek fel menyasszonynak és vőlegénynek. Minden esetben álarcot tettek az arcukra, a teknőt pedig egy kométba felszerszámozott legény húzta. Az egyik legény volt a „kocsis”, aki a „lovat” hajtotta. Menet közben a legények énekeltek. A legényeket a bámeszkodók megajándékozták. A menetet a falu összes utcáját végigjárta.

Und. Ugyancsak, ha a farsangi időben nem volt lakodalom, a legények rönköt húztak. A leányok ugyan szerettek volna férjhez menni, de ez minden esetben nem akkor sikerült, amikor szerették volna. Ilyenkor a lányok bánatosak voltak.

A menetet a kocsmáig elindult és oda is jött vissza. Tizenkét legény egy hatalmas rönköt húzott, a rönkre pedig egy legényt ültettek fel, aki esernyőt tartott a feje felett.

A rönkhúzás költségeit azok állták, akik elvesztették a fogadást. A legények ugyanis két pártra oszoltak. Voltak, akik azt állították, hogy a farsangi időben lesz lakodalom, mások meg azt, hogy nem lesz. A fogadás a farsang előtti időben történt a kocsmában. A rönkhúzás költségeit a vesztes fél fizette. A rönk mindig hatalmas tölgly volt, ún. „simenjak”, azaz magfa. (Magfának nevezték azokat a fákat, melyeket az erdőirtás alkalmával megtermesztésre meghagytak, és csak akkor döntöttek ki, amikor az új erdőt már betelepítették.) A negyvenes években e szokás is megszűnt.

c) A mulatozás húshagyó-kedden, éjfélnél ért véget

Horvátzsídány. Kedden éjfélnél kezdetét veszi a nagybőjt. A mulatozásnak végeszakadt. A legények közül a „jobbak” azonban ottmaradtak egészen reggelig. Reggel aztán jött a kocsmáros és mindegyiknek a fejét teljeszórta hamuval és a társaságot hazakergette. Végre a kocsmáros is nyugodtan pihenhetett.

Und. Kedden éjfélnél bejött a kocsmáros és mindenkit meghamvazott. Ezután a mulatozók szétesztek, a kocsmát pedig hamvazószerdán egész nap zárva tartották.

d) A gyerekek mulatozása

Húshagyó-hétfőn vagy -kedden délután a gyerekek is tartottak táncmulatságot valamelyik háznál. A régi házak első szobája nagy méretű volt és sok helyen üres. Az ilyen üres szobát néhány krajcárért a gyerekek kibérelték és ott tartották az összejövetelt. A táncmulatságon résztvevő gyerekek összeadtak néhány krajcárt, ebből fizették a szobát és a cigányokat. Még ebben az időben is akadt néhány olyan cigány, akinek másutt nem került hely a bandában, hát szívesen ment el muzsikálni a gyerekeknek. A múlt században citerás vagy dudás szolgáltatta a zenét.

Ezekre az összejövetelekre eljött a plébános és a tanító is. Nem maradt ugyan so-kaig ott, hanem csak megnézte a gyerekek szórakozását. A felügyeletet a háztulajdonos látta el. Az összejövetel este nyolc óráig tartott.

Hiedelmek

Általános hiedelem, hogy ezen a napon nem szabad foltozni, mert aki e tilalmat megszegi, „bevarrja a tyúkok fenekét” és nem fognak tojni.

Húshagyó hétfőn, napfelkelte előtt kellett lemorzsolni a vetnivaló kukoricát, mert a hiedelem szerint az ilyen kukorica bőtermő lesz és a varjak sem fogják kihuzigálni.

Kópházán a húshagyó napok alatt káposztát főztek, mert a hiedelem szerint akkor a következő nyáron a mezőn nem lesz aszat (uoctak).

Undon a tyúkoknak is adtak a fánkból, hogy jól tojjanak.

Általánosan ismert szólás:

„*Bijeli mesopust, zelen vazam,
zelen mesopust, bijel vazam.*”

(Fehér húshagyó, zöld húsvét,
zöld húshagyó, fehér húsvét.)

8. Március hónap szokásai és hiedelméi

A hónaphoz fűződő általános hiedelmek:

„*Marciuški prah je zlata vridan.*”

(A márciusi por aranyat ér.)

„*Ako ti je va marciuši plug sfital,
va aprili ti je herdjav.*”

(Ha márciusban az ekéd fényes,
áprilisban rozsdás.)

„Kuliko maglije u marciuši,
tuliko germjavine va juliuši.”
„Boje žušu pretulični vetri,
neg sunčani traki u leti.”
„Za lipin marciušen
duojde zvečega neugodan april.”

(Amennyi a köd márciusban,
annyi zivatar lesz júliusban.)
(Jobban szárítanak a tavaszi szelek,
mint nyáron a napsugár.)
(Szép március után
általában kellemetlen április jön.)

a) Március 19. József

„Lip dan na Jožefa
donesije dobro leto.”

(A József napi szép idő
jó évet hoz.)

b) Március 27. Ruppert

„Kakov je dan sfijetoga Ruperta
tako će bit va juniji.”

(Amilyen az idő Ruppert napján,
olyan lesz a június.)

9. Nagybőjt

a) A nagybőjti idő (korizma) általában

A nagybőjt hamvazószerdától (čista srijeda) húsvétig tart. Hamvazószerdán aki csak tehette, elment hamvazkodni. A második világháborúig ez a nap amolyan fél-ünnep volt. Délelőtt nem dolgoztak és az iskolákban is szünetelt a tanítás.

A nagybőjt folyamán a régi időben szigorú bőjt volt. A nép ezt a bőjtöt meg is tartotta, sőt voltak olyanok is, akik az egyházi előírásoknál sokkal szigorúbb bőjtöt tartottak. Egész idő alatt a fő eledel a túró, a krumpli, a káposzta, a bab és az aszalt gyümölcs volt. A szigorú bőjti napokon csak vajjal vagy olajjal főztek.

Általában minden háznál szokásban volt, hogy nagybőjti időben az imádságokat vagy azok egy részét a család közösen, térden állva mondta el. Voltak olyan házak is, ahol az általánosan szokásos imádságokon kívül este vacsora előtt közösen elmondták a rózsafüzért, egy-egy litániát és hosszabb ideig különféle szándékokra imádkoztak.

Amikor kivirágzott az első barka, a gyerekek azonnal elmentek barkát szedni. Ezeket aztán virágvasárnap a templomba vitték megszentelni. A templom számára a ministránsok szedték a barkát. A barkát hűvös helyen tárolták, hogy virágvasárnapra szép maradjon.

Hamvazószerdán nem volt szabad mosni, mert azt tartották, hogy ha valaki ezt a tilalmat megszegi, akkor sok bolhája lesz.

A feketehéten (virágvasárnap előtti hét) sem volt szabad mosni, sem pedig répát ültetni. Azt tartották ugyanis, hogy aki ezt a tilalmat megszegi, annak sok bolhája lesz, a répát pedig megeszik a férgek (buhaci).

b) Virágvasárnap (Macicna nedilja)

Ezen a napon a mise előtt volt a barkaszentelés. A megújított liturgia szerint most a mise keretén belül van ez a szertartás.

A barkát csokorba kötik, a barka közé zöld ágakat (tuja vagy puszpáng) is tesznek. Alul spárgával összekötözik, a csokor közepét pedig piros szalaggal kötik át. Ezt a barka-csokrot a gyerekek viszik el a templomba. A barkát hazaérve, amikor még megvoltak a mestergerendás szobák, a mestergerendára tették, ma pedig a sublóra vagy más hasonló alkalmas helyre teszik. A csokorból kivesszük egy-két ágat, az egyiket az eresz alá teszik, a másikat pedig az istállóba. Olmódon egy ágat kivittek valamelyik földjükre és leszúrták a földbe.

A szentelt barkának különféle erőt tulajdonítottak:

Megvéd a villámcsapástól. Ezért tűztek egy ágat az eresz alá. Nyáron pedig, amikor nagy zivatar jött, a megszentelt barkák közül néhányat elégettek, hogy a zivatar elmúljon.

A szentelt barka *áldást hoz a házra.* Ezért tettek barkaágot még az istállóba is.

A szentelt barka embert, állatot *megvéd* a gonosz szellemektől és a betegségtől is. Voltak olyan házak, hogy amikor a barkát hazahozták a templomból, a család minden tagja kenyérral megevett egy-egy szemet a barkáról. Még az állatoknak is adtak.

A szentelt barka *megvédi a termést* mindenféle ártalomtól. Ezért vetés előtt néhány barkaágot elégettek és a hamut a vetőmag közé keverték.

c) Nagycsütörtök

A régi szertartási rend szerint ezen a napon a mise reggel nyolc órakor volt. A „gloria” után elnémultak a harangok egészen a nagyszombati mise „gloria”-jáig. A gyerekeknek azt mondták, hogy a harangok Rómába repültek.

Ez idő alatt a harangszót kerepléssel helyettesítik. Undot kivéve, a többi falvakban a ministránsok kerepelnek. Undon az iskola két utolsó osztályába járó fiúk kerepelnek. Horvátszidányban, a „badnjak”-i énekléséhez hasonlóan, három kereplő csoport volt. Három kereplőtípust használnak: 1. kis méretű, vállraakasztható, ölben tartó kereplő, melyet hajtókar segítségével forgatnak. Kópházán, Peresznyén és Undon használják; 2. talicska formájú kereplő, a századforduló idején Horvátszidányban és Kópházán használták; 3. fej fölött forgató, nagy méretű kereplő. Horvátszidányban és Olmódon használják ma is.

A csoportok tagjai a három nap alatt – az étkezési időket kivéve – állandóan

együtt voltak. A harmincas évekig az iskolában aludtak. Valamilyen csínytevés miatt inét kikérültek. A horvátzsidányiakat pl. azért nem engedték többé az iskolában aludni, mert 1929-ben az egyik fiú a tuskóba, amelyet éjszakára a cserépkályhába tettek, puska-
 kaport fűrt be. A kályha a puska-
 por robbanásától szétrobbant. Amikor az iskolában már nem alhattak, akkor egy-egy házban padlóra terített szalmán aludtak vagy mint pl. az undiak, egy nagyobb istállóban.

A kereplés horvát neve: *škrebati* (Horvátzsidány, Peresznye, Olmód), *škrebacati* (Kópháza), *škrebetati* (Und).

A kereplési időpontok megegyeztek a faluban mindenkor szokásos harangozási időpontokkal. Sőt, a régi időben meglévő, ma már nem szereplő időpontokban is kerepelnek, mint este 10 órakor és hajnali 4 órakor. Ez a két időpont az éjjeli örködés kezdetét és végét jelezte.

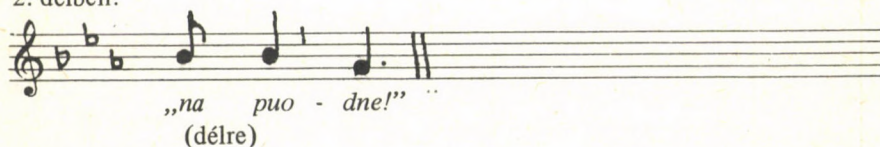
A csoportok indulási helye régi időtől kezdve ugyanaz volt. Az egész falut vagy az általuk birtokolt területet bejárják. Kereplés előtt bejelentik az alkalmat.

Horvátzsidány, Peresznye, Olmód

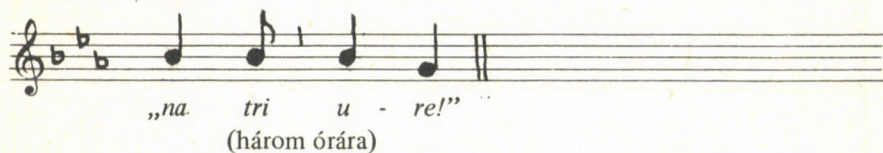
1. Hajnalban és este (énekelve):

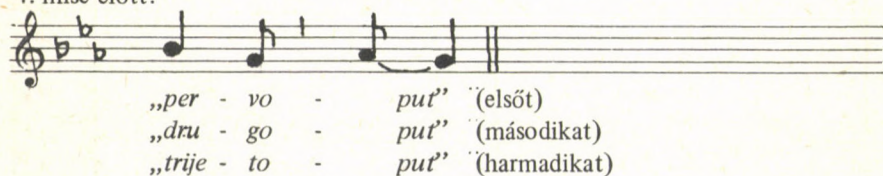
2. délben:

3. három órakor:

4. mise előtt:

d) Nagypéntek

Ezen a napon délelőtt a horvátzsidányiak, peresznyeiek, olmódiak, akik csak tetteék, elmentek Kőszegre a Kálváriára. Még az ötvenes években is nagyon sokan mentek szekérral vagy gyalog, mások meg kerékpárral. Egy-egy szekéren többen is utaztak. A szekereket a lovakkal valamelyik kocsmá udvarán vagy a rokonoknál hagyták. Valaki ott maradt (általában a kocsi), a többiek pedig gyalogosan indultak fel a Kálváriára. A felfelé vezető út mellett vannak a stációk. Ezek előtt csendben imádkoztak és lassan egyik stációtól a másikig haladtak felfelé. A kálvária-templomhoz vezető lépcsőn térdre csúszva mentek fel. Minden lépcsőnél elmondtak egy Miatyánkot. A templomba érve a szentsírhoz mentek imádkozni, majd innét kiérve a templom mögött szent Donát kápolnához. Lefelé a stációk mögötti meredek hegyoldalon a szelidgesztenyésben vezető úton gyalog jöttek le. Ma is nagy számban mennek a Kálváriára az emberek. Ha délelőtt nem érnek rá, délután mennek, különösen azok, akik Kőszegen dolgoznak.

Nagypénteken munkaszüneti nap is volt. Sürgős esetben, ha hazajöttek a Kálváriáról, mentek csak ki a mezőre dolgozni.

A nagypénteki szertartás után volt a szentsír megnyitása. Az emberek igyekeztek, hogy a saját templomukban lévő szentsírhoz is elmenjenek „Boga kušnut” (Istent csókolni). Undon aki csak teheti, nagypénteken délután megy a templomba szentsírhoz, úgyhogy délután szinte zsúfolásig telik meg a templom.

Nagypénteken éjfélben a kereplők közül a bátrabbak elmennek a temetőbe, ahol összeszednek néhány összedült fejfát és a templomhoz viszik. Reggel a keresztekkel a templomhoz viszik. Reggel a keresztekkel összefűrészelik és felvágják. Ebből a fából készül a nagyszombati tűzszenteléshez a tűz.

Hiedelmek

Aki nagypénteken káromkodik, azt agyonvágja a villám, nagypénteken nem szabad tüzet rakni, mert ezen a napon halt meg Jézus, nagypénteken nem szabad ruhát szárítani, se felakasztani, mert ahány ruhadarab lóg, annyi állat fog abban az évben elhullani.

e) Nagyszombat

A nagyszombati szertartás alatt szentelték meg a tüzet, majd a vizet. A szertartás után minden házból valaki vitt haza szentelt vizet. Literes vagy félliteres üvegben vitték, az üvegbe pedig annyi széndarabot tettek a szentelt tüztől, ahány családtag volt. Amikor beletették az üvegbe, mondták is a neveket: ez a nagypapa, ez a nagymama, ez édesanyám, ez az édesapám stb...

Ha valakinek a neve mondása után a faszén lemerült az üveg fenekére, azt mondták, hogy az illető még abban az évben meg fog halni.

A szentelt vízzel aztán otthon meghintették a ház minden helyiségét, a többit pedig félretették.

Horvátzsidányban a harmincas évekig a *szentelt tűzből parazsat* is vittek haza.

Erre a parázsra a virágvasárnap megszentelt barkából tettek néhány szálat és ezzel végigfüstölték az egész lakást. Azt tartották, hogy ez a füstölés nagyon hatásosan védi a házat a veszedelmektől.

Nagyszombaton mise előtt fejeződött be a kereplés, a régi liturgia szerint reggel, az új szerint este. A kereplők azonban most is reggel járnak házról házra ajándékot szedni a kereplés béreként. A mondóka

Horvátzsidány:

„*Mi siromški škrebari,
ki smo škrebali
dok je Jezuš mertav ležal,
prosimo, da b' nas nadilili
s petimi, šestimi djaji,
ali s petimi, šestimi forinti.*”

(Mi szegény kereplők,
akik ezalatt kerepeltünk,
míg Jézus halva feküdt,
kérjük, hogy ajándékozzanak meg minket
öt,- hat tojással,
vagy öt - hat forinttal.)

Kópháza:

„*Hižni gospodar,
hižna gospodarica!
Udilite nas
s petero – šestero djajac!*”

(Házigazda,
gazdaasszony,
Ajándékozatok meg minket
öt - hat tojással.)

Peresznye:

„*Mi siromaški klinkali,
ki smo macice rizali,
vodu nosili,
prosimo, da b' nam dali
tri ali četiri djaji,
ali nekoliko dukatov.*”

(Mi szegény kereplők,
akik barkát vágunk,
vizet vittünk,
kérjük, hogy adjanak
négy vagy öt tojást,
vagy néhány dukátot.)

Olmód:

„*Smo došli siromaški škrebari,
da b' nas nadilili
s četirimi ali s petimi djaji,
ali s bijelin dukaton.*”

(Szegény kereplők eljöttünk,
hogy megajándékozzanak
négy vagy öt tojással,
vagy fehér dukáttal.)

Und:

„*Udilite ča siromaskin škrebetaron,
ki smo skrebetali
kad je Jezus Kristus
na križu mertav visil.*”

(Ajándékozatok valamit a szegény
kereplőknek,
akik azalatt kerepeltünk
amíg Jézus Krisztus
a kereszten halva függött.)

A kereplők a gazdasági helyzetnek megfelelően kapják az ajándékot. A tojást nagy kosarakba gyűjtik össze. Az összegyűjtött ajándékot aztán oda viszik, ahol aludtak. Minden csoportnak volt vezetője. Az ő irányítása mellett osztották szét egymás között a tojást és a pénzt. A szállás fejében a háziaknak adtak valamit.

Nagyszombaton délelőtt főzik a húsvéti sonkát, megfőzik a tojást és előkészítik a tormát. Tojásból annyi darabot főznek, ahányan vannak a családban. Ugyanekkor főzik meg és festik be a húsvéti tojást is. Horvátzsidányban erre az alkalomra kalácsot is sütöttek, melynek „*sfiječanka*” (szentelni való) a neve. Kalácstésztaból sütik, a tészta közé sült tojást kevernek. Négyszögletes tepsiben a kenyérral együtt sütik meg a kemencében.

Délután az emberek már nem mentek ki a mezőre dolgozni, hanem a ház körül tevékenykedtek. Aki csak teheti, mostanában is otthon marad.

Az asszonyok kimeszelik az „utcát”, a férfiak lekaszálják az utcán és az udvaron a füvet és a gáz, összesöprik a ház elejét és környékét, előkészítik az ünnepekre a takarmányt is.

Undon a negyvenes évektől kezdve a húsvéti ételek megszentelése a feltámadási körmenet után történik.

A feltámadási körmenetet minden helyen nagy ünnepléssel tartják meg. A körmenet előtt az undi gyerekek a templom környéki házakba elhelyezik a húsvéti ételekkel megakott kosarakat. A körmenet befejezése után néhány perc múlva a gyerekek megjelennek a templomban és a pap megáldja az ételeket. A vacsorára minden háznál e szentelt ételeket fogyasztják. A szentelt ételek: főtt sonka, torma, só, főtt tojás és kenyér.

10. Húsvét (Vazam)

a) Húsvétvasárnap

Mind az öt községben ma is szokásos, hogy kora hajnalban az emberek egyénileg vagy közösségben elmennek „Boga djikat” (Istent keresni). A szokás formája és időpontja községenként és koronként változik.

Horvátzsidány. A negyvenes évek előtt húsvétvasárnap hajnali három óra körül gyülekezett a nép „Isten-keresés”-re a templom előtt. Innét közösen hangos imádkozással és énekléssel indultak útnak. A legények közül többen a hátukon kötéllel átkötött rőzszt és hasábfát vittek. Az „Isten-keresés”-en három-négyszázan is résztvettek, fiatalok és idősek egyaránt. Pap nem ment velük.

Az „Isten-keresés” útvonala: a templomtól elmentek a kiszidányi templom elé, majd az országúton visszafelé megálltak a „kod-križa” (Keresztnél). Innét az Olmód felé vezető úton levő „pléh-Krisztushoz” mentek, majd a faluban levő „szent Antal képhez”. Innét a temetőbe a nagy-kereszthez, majd a templomba. A szentsírt üresen találták, a Krisztust végül a főoltáron lelték meg. Egy-egy állomásnál a legények tüzet raktak, majd a tűz köré állva, különféle szándékokra imádkoztak. Az imádság végén a tüzet eloltották és mentek tovább. Útközben énekeltek és imádkoztak. Néha szüneteket is tartottak, ilyenkor némán, beszélgetés nélkül vonultak.

Ima-szándékok: Krisztus kinszenvedésének emlékére öt „Miatyánk”; megholtakért

egy „Miatyánk”; fájdalmas Szűzanya tiszteletére egy „Miatyánk” és egy üdvözlégy; a végén „Hiszekegy” és Dicsőség”.

A templomból mindenki a temetőbe ment hozzátartozói sírjához imádkozni.

A negyvenes évek után a csoportos „Isten-keresés”-t felváltotta az egyéni. Csendben, magukban imádkozva mennek „Boga djiskat” (Istent keresni). Útközben nem köszönnek egymásnak. Először a temetői nagykereszthez mennek, majd halottaik sírjához, végül a templomba. A kisoltárnál levő szentsírt üresen találják. A Krisztust a nagyoltáron lelik meg. Megcsókolják, pénzt helyeznek a tálcára, majd hazamennek.

Kópháza. Az „Isten-keresés” a negyvenes évekig volt meg. A kópháziai éjjelben indultak és három órára értek haza. A találkozás a faluban levő templomnál volt. Innét csoportosan, hangosan imádkozva vagy énekelve vonultak először a temetőbe. Innen a „kápólnához” (nagy templomhoz, mely a falu szélén állt), ezt háromszor megkerülték. A „kápólnától” a Mária szoborhoz, majd a Flóriánhoz, aztán a Rókus szoborhoz és végül visszaértek a faluban levő templomhoz. A templomba nem mentek be, mert zárva volt. Tüzet sehol sem raktak.

Peresznye. Az „Isten-keresés” itt is éjjel után kezdődött. A gyülekezés a falu közepén levő keresztnél volt. Innen a Répcevis felé vezető országúton levő kereszthez mentek, majd a temetőben levő kápólnához. Útközben hangosan énekeltek és imádkoztak. A „visi keresztnél” tüzet raktak. A legények hozták a fát ugyanúgy, mint a horvátzsidányiak. A szokás a II. világháború alatt megszűnt.

Olmód. Az „Isten-keresés”-re csak az asszonyok mentek. Előző nap a határban valamelyik keresztnél elrejtették az „Alleluja-szobrot”. Ezt kellett megtalálni. Az asszonyok kora hajnalban a templom előtt találkoztak. Imádkozás és éneklés közben mentek egyik kereszttől a másikig és keresték a Krisztust ábrázoló „Alleluja-szobrot”. Amikor végre megtalálták, boldogan vitték be a faluba. A templomnál még imádkoztak és harangoztak. A harangzó adta tudtul a falu lakóinak, hogy megtalálták a „feltámadt Krisztust”.

Und. Húsvétvasárnap hajnali négy órakor gyülekeztek az emberek a templomban. Innen a temetőbe indultak. A templomban előzőleg hosszasan imádkoztak. Indulás előtt harangoztak, ezzel jelezték az „Isten-keresés” kezdetét. A felszabadulás előtt, amikor megszólalt a harang, a határban különféle helyeken felállított máglyákat a legények meggyújtották. A nép énekelve, imádkozva vonult a temetőbe. Itt ismét imádkoztak, majd mindenki elment hozzátartozója sírjához, ahol a síron gyertyát gyújtott.

A II. világháború óta a határban nem gyűjtanak tüzet, hanem csak a temetőben. A férfiak összeszedik a temetőben található száraz ágakat és ott gyűjtanak tüzet.

Újabbán hajnali négy órakor kezdődik a templomban a megújított liturgikus rendelkezések értelmében a húsvéti vigília szertartás (1972 óta), és a szertartás után van az „Isten-keresés”.

Húsvéti szentelt ételek. Undot kivéve, a többi helyen a húsvéti ételek szentelésének ideje vasárnap reggel hét óra körül van.

Szentelt ételek: főtt sonka, torma, só, főtt tojás, kenyér, „sfiječanka” (kalács) Horvátzsidányban.

A megszentelt húsvéti ételeket közös reggeli keretén belül fogyasztják el. Az asztalt fehér abrosszal terítik meg. Erre helyezik a szentelt ételeket. Evés közben nagyon vigyáznak, hogy egy morzsa se kerüljön az asztal alá.

Ímádság után először tojást esznek, majd sonkát, hozzá kenyeret, a horvátszidányiak „sfiječanka”-t, tormát. Ami megmarad, másnap eszik meg reggelire. A hulladékot gondosan összegyűjtik és a konyhakert meghatározott helyére szórják. Azt tartják, hogy ezekből a „morzsákból nőnek a „moravica” nevű sárga kis virágok. A sonkacsontot pedig elégetik.

Ajándékozás Peresznyén. Még ma is szokásban van, hogy a húsvéti nagymisére a hivek tojást hoznak magukkal. A kórus alatt két kosár van kiteve. Az egyikbe a plébánosnak szánt tojásokat teszik, a másikba a kántorét.

Játék a pirostojással. Vasárnap délután a litánia után – Und kivételével minden faluban – a gyerekek és a felnőttek is kimennek a rétre. Jó idő esetén a kis gyerekeket is elhozzák a mamák. A gyerekek magukkal hozzák a „čerjena djaja” (pirostojásokat). Útközben a rokonoktól is kapnak vagy a réten adják még csak oda az ajándék tojásokat a gyerekeknek. A piros tojás mellé kisebb ajándékokat is kapnak. A réten aztán a tojásokkal dobálóznak. A rét ilyenkor tele van emberekkel, szép idő esetén a vidámságtól hangos a táj.

Ugyancsak másnap, húsvét-hétfőn és fehérvasárnap is kimennek a rétre a gyerekek „pirostojással” játszani. A kicsinyeknek azt mondják, hogy az ajándékokat a nyuszi hozza.

b) Húsvéthétfő

Ezen a napon Horvátszidányban csak reggel nyolc órakor volt mise, mert a tíz órás a filiális Olmódon volt. A vallásosabbak közül többen, ugyanúgy mint karácsony másnapján, gyalogosan elmentek Olmódra misére. Ezt nevezték „Emmauszba-járásnak”.

Amikor a kanász húsvét után először hajtott ki, minden házból kapott néhány tojást és kalácsot. A kanászt elkísérte a felesége is, hogy segítsen az ajándékokat összeszedni.

c) Fehérvasárnap

Másképpen kis-húsvétnak is nevezték. Ezen a vasárnapon a fiatalok, fiú-lányok egyaránt lehetőleg fehér ruhába öltöztek. Délután pedig ugyanolyan sürgés-forgás volt a réten, mint húsvétkor. Ha húsvétkor rossz idő volt, akkor ezen a vasárnapon pótolták a gyerekek a mulasztásokat.

d) Keresztjárom napok (Križjevski dani)

Áldozócsütörtök előtti három napon voltak a régi szertartás szerint a keresztjárom napok. Minden faluban megvolt a kialakult szokás, hogy a határban levő keresztnek és kápolnának közül egy-egy évben melyikhez mentek ki. Ezeken a körmeneteken, amelyeket az ötvenes évekig nagy ünnepélyességgel tartottak meg, nagyon sokan vettek részt.

e) Áldozócsütörtök (Vanebozastupljenje)

A keresztyárok napok befejezéseként Horvátsidányban és Olmódon az ötvenes évekeig az volt a szokás, hogy Olmód határában levő kápolnához mentek körmenetben a plébános vezetésével. Itt volt az ünnepi mise és a prédikáció.

Hiedelem

Ha ezen a napon esik az eső, akkor kevés lesz a széna.

11. Április hónap szokásai és hiedelmei

A hónappal kapcsolatos hiedelmek:

„Kao dugo žabe krekču va marciuši,
tako dugo tišadu va aprili.”

(Amennyi ideig a békák márciusban
brekegnek,
annyi ideig hallgatnak áprilisban.)

„Ima april godine,
dobi žito težinije.”

(Ha április esős,
súlyt kap a gabona.)

„Aprilska godina
daje sijena i vina.”

(Az áprilisi eső
bort és szénát ad.)

„Ako va aprili jako puše,
imaš se nadijat velike šuše.”

(Ha áprilisban erősen fúj a szél,
nagy szárazságot várhatunk.)

12. Pünkösöd (Duhi)

a) Vasárnap

Horvátsidány. Pünkösöd előtti szombaton este a legények az utcán karikás ostorokkal durrogtak. Azt mondták, hogy ezt azért csinálják, mert a Szentlélek nagy szélzúgás közepette jött le az apostolokra.

Und. P ü n k ö s d ö l ő : A vizsgált községekben csak Undon járnak a lányok pünkösödlni. Az 1910-es évekeig egy csoportban hárman mentek: két nagyobb és egy kisebb. „Duhi”-nak nevezték őket. A kisebb lányra egy színes kendőt terítettek. A kendő fölé a fejére kék búzavirágból (plavijenke) font koszorút tettek.

Először a plébánoshoz mentek, aztán a templomba és úgy tovább. Egy-egy házba beérve, a köszönés után elénekelték a „Hodi k nam Duh Sfijeti...” kezdetű éneket. A kendővel leterített kislány középen, a két nagylány között állt. Útközben kézen fogva vezették. A háziaktól pénzt kaptak az ének végeztével.

A szokás mai formája a következő: egy-egy csoportban öt lány van. Három ilyen csoport járja a falut pünkösödkor. Mindegyik csoport a falu más pontjáról indul. Négy

nagyobb lány (hatodikos-hetedikes) és egy kisebb (óvodás korú) tartozik egy-egy csoportba. A négy nagylány az ének alatt színes kendőt tart a kicsi felett. A kicsit „duh”-nak (lélek) nevezik. A fején koszorú van, kezében rózsafüzért tart. Az énekük ugyanaz, mint régen volt.

b) Pünkösdhétfő

Undra ezen a napon délután a litánia után a szomszédos majorból magyar ajkú béreslegények jöttek pünkösdlőni. Felszerelésük ugyanaz volt, mint a farsangi peresznyei felvonuláson. A menetben a legények az „*Ez pünkösdi róza*” kezdetű éneket énekeltek. Az egyik legény kalappal a kezében a bábésmzőkódó falusiaktól ajándékot szedett. Az emberek már várták a béreslegények felvonulását.

Az undiak ugyanúgy, mint a peresznyei, csak nézői voltak e szokásnak, ők ilyen felvonulást sohasem csináltak, annak ellenére, hogy a béreslegények énekét megtanulták.

Hiedelem

„*Mokri duhi,
masni božici.*”

(Nedves pünkösđ,
zsiros karácsony.)

A horvátzsidányiak szerint, ha pünkösđ napján esik az eső, akkor abban az évben nagyon sok árpa fog teremni.

c) Űrnápa (Tijelova)

Űrnápa előtti héten a gyerekek a határt járták nagy kézikosarukkal és virágszirmokat gyűjtöttek. A legjobban annak örültek, ha pipacsot találtak, de mindenféle más vadvirág szirmot is összegyűjtöttek. Ezeket a szirmokat aztán Űrnápan a körmenet útvonalaán elszórták úgy, hogy nem is lehetett látni a földet. Az Űrnápi körmenet útvonala így összefüggő virágszőnyeget alkotott.

Az Űrnápi körmenetet az ünnepet követő vasárnap tartják. Az ötvenes évek előtt a körmenet nagyobb ünnepélyességgel volt megtartva. Szombaton elhozták az erdőből az Űrnápi sátorhoz szükséges és az útvonala mentén felállításra kerülő zöld ágakat. A sátor elé négy vagy hat, ún. „majpam”-ot állítottak. Horvátzsidányban az Űrnápi sátor mindig egy helyen volt, a többi faluban minden évben máshol állt. Undon ma is a régi szokás szerint és útvonalaon megy a körmenet.

Az Űrnápi sátorhoz szükséges ágakat Undon közösen hozzák, a többi faluban ki-ki a magáét. Amerre a körmenet megy, az út két szélére zöld ágakat szúrnak le, az utat pedig virágszirmmal szórják fel. Különösen szépen mutat a sok piros pipacsszirom.

A körmenet után az asszonyok nagy igyekezettel szabdalták le a lombsátor ágait és a „majpam”-okat is szinte lekopasztották. Ezeket az ágakat gondosan eltették, mert különféle esetekben felhasználták gyógyítás céljára. Ha egy állat megbetegedett, akkor serpenyőbe paraszat tettek és erre a parázsra néhány Űrnápi ágat vagy a sátorból származó virágot, és ezzel füstölték meg a beteg állatot, hogy a „rosszat” kiűzzék belőle. Az út mentén felállított ágakat pedig a régi időben, amikor még a fonott lábas pajták megvol-

tak, a fonás kiigazítására használták fel. Azt tartották, hogy az olyan pajta, amelyet ilyen anyaggal javítanak, nem fog leégni.

Voltak házak, ahol az úrnapi virágokat az eresz alá dugták a virágvasárnapi barka mellé, hogy a házat villámcsapás ne érje. Rossz idő esetén, amikor a veszedelmet távol-tartani akarták, a barkával együtt sok helyen az úrnapi sátorból származó virágot is a tűzre tették.

Undon az úrnapi virágokat nem az eresz alá, hanem a zsuptetőre kívülről szúrták rá, ugyancsak a villámcsapás elhárítása céljából.

III. Az egyes falvak külön ünnepei

Az általános érvényű ünnepeken kívül minden faluban voltak sajátos, csak arra a községre jellemző ünnepek is. Ezek az ünnepek: a falu búcsúja, a búcsújárás és a votiv (fogadott) ünnepek.

1. A falu búcsúja (Kiritof)

Horvátszidány. A falu búcsúja június 24-én, Keresztelő szent János (szent Iván) napján van. Ezt a napot egészen az ötvenes évekig külső sollemnitás-sal ülték meg: azaz délelőtt 10 órakor ünnepi mise volt, délután kettőkor litánia és egész napos munkaszünet. Az ötvenes évektől kezdve már csak fél ünnepnek számít. A misét a reggeli órákban tartják, a munkaszünet csak a délutáni kocsmázásra szorítkozik.

Ha szent Iván napja hétfőn, kedden vagy szerdán van, akkor a falu zajos, nyilvános búcsúja a megelőző vasárnapon van, ha csütörtökön, pénteken vagy szombaton, akkor a követő vasárnapon van megtartva.

A búcsúra meghívják a környező falvakból a rokonságot, de sokan meghívás nélkül is jönnek. Minden háznál amolyan „kis-lakodalmat” tartanak.

Erre az alkalomra az előző napokban felkészülnek. Kimeszelik kívülről a házakat, általános takarítást tartanak, hogy a falu külsőleg is ünnepélyes formát öltjön.

Búcsú előtti szombaton hazahozták a Stajerországban szolgáló gyerekeket is. Kocsival mentek el értük Kirschlagba. A gyerekek ide gyalog jöttek le a tanyákról. A gazdáktól erre az alkalomra külön pénzt kaptak. Volt olyan gazda is, aki meg akarta mutatni bőkezűségét, a búcsúra a gyereket új ruhába küldte el. A gyerekek aztán hétfőn vagy kedden mentek vissza, általában gyalog.

Stefanits Mátyás adatközlőm a búcsúval kapcsolatos hegyipásztori éveinek eseményeit a következőképpen mondta el: „Abban az évben, amikor eltörött a lábam, nem tudtam hazamenni a búcsúra. A többiek aztán hoztak mindenféle kalácsot. Amikor legettünk, akkor eszegettünk belőle. A következő évben Ferkóval megbeszéltük, hogy dohányozni fogunk. Ha hazamegyünk a búcsúra, veszünk majd csibakot és abból szívjuk majd a füstöt. Jó nagyokat kell venni, hogy sok levél férjen bele. Ő volt az idősebb és rábeszélte. A Házjött értünk. Mi igazán nem is tudtuk, hogy mikor lesz a búcsú. Eljött értünk és elvitt. Gyalog jött el a tanyákra és összeszedett. Már a búcsú előtti pénteken jött el. Mi már nagyon örültünk, hogy mehetünk haza. Megvettük a sípokat, hogy ott-hon megmutathassuk a többieknek, hogy nekünk mink van. Estefelé összeszedett és le-

vitt a városba. Ott aludtunk egy istállóban, de az örömtől nem sokat aludtunk. Nagyon vártuk a reggelt, hogy hazamehessünk. A kocsin hazafelé énekeltünk és kipróbáltuk a sípokat is. Mindenki mutogatta a sípját és összemértük, hogy kié a nagyobb. Szombaton délután értünk haza. Megebédeltünk és körülnéztünk a faluban, hogy milyen lesz a búcsú. Kíváncsiak voltunk, hogy hány sátor lesz és lesz-e ringispli? A gazdánk adott az útra néhány schillinget, amit másnap elvásároltunk. Nagyon örültünk a búcsúi ebédnek, és annak, hogy otthon lehettünk. Vasárnap mindent megnéztünk és megvettük a csukákat is. Beszélgettünk az otthoniakkal és a többi barátainkkal, akik otthon voltak. Hétfőn még otthon maradtunk. Kedden indultunk vissza.”

A búcsúra több sátor is érkezett. A búcsú nagysága a sátorok számától függött, mármint a gyerekek szemében. Így van ez ma is.

Délután a litánia után kezdődik a nagy nyüzsgés a sátrak és a kocsmák körül. Az ötvenes évek előtt a faluban három kocsmák volt, mind a három helyen tánc is volt, a kocsmák előtt pedig a sátrak, ahol mindenféle édességet és játékot lehetett venni. Újabbban több körhinta és céllövölde is van.

Az ötvenes évektől csak egy kocsmák van, így a három részre való osztottság megszűnt, az egész sokadalom egy helyen zajlik.

A szomszédos falvakból, sőt Kőszegről is sokan jönnek el a búcsúba a meghívottakon kívül is. A búcsú még ma is a legnagyobb találkozási alkalmak közé tartozik.

A fiatalok a szomszéd falvakból érkezett barátokat, ismerősöket meghívják vacsorára. A meghívást elfogadják és alkalomadtán viszonzóznak.

A tánc, a mulatozás délután kezdődik és egészen hajnalig tart, sőt még másnap is folytatódik. Újabbban a fiatalok közül a legtöbben másnapra szabadságot vesznek ki, hogy másnap is zavartalanul mulathassanak.

Kópháza. A kópházaiak két búcsút is tartanak. Az ősi búcsú november 11-én, szent Márton napján van. A múlt század közepétől, amikor Eszterházyék megépítették az új templomot, augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján is van búcsú. Ez a templom egyúttal búcsújáró hely is.

A búcsú mind az öt községben egyformán megy. Ezek a búcsúk egyúttal a horvát községek fiataljainak jó találkozási alkalmak.

Peresznye. A búcsú napja szeptember 1-én, szent Egyed napján van. Ha szeptember 1. nem vasárnapra esik, akkor a napot követő vasárnap tartják. Ezért, ha Egyed napja hétfőre esik, akkor a többiek azzal csúfolják őket, hogy már megint „hizlalják az Egyedet”.

Peresznyére Horvátszidányból igen sokan mentek át a búcsúba, úgyszintén a peresznyeiak a horvátszidányira.

Olmód. A búcsú napja november 11-én, szent Mártonkor van. Itt is ugyanúgy megy a búcsú, mint a többi helyen. Újabbban erre a búcsúra nagyon kevesen mennek el.

Und. Három alkalommal tartanak búcsút. Egyháziilag november 11-én, szent Márton napján van a búcsú, de ma is megtartják még a régi hagyomány szerint az áldozócsütörtöki és kisboldogasszonyi búcsút is. A három búcsú azért alakult ki, mert az undiak első sorban kereskedéssel foglalkoztak. Tavasszal, a mezőgazdasági munkák elvégzése után, áldozócsütörtökön indultak útnak szekereikkel a „nagyvilágnak”. Indulás előtt „búcsút” tartottak. Aratásra aztán hazajöttek. Kisboldogasszony körül indultak újból útnak, ezért

megint „búcsút” tartottak. Szent Mártonra értek haza. Ezt megint búcsúval ünnepelték meg. Ez volt egyúttal a hivatalos búcsú is.

Ezekre a búcsúkra, a ma már Ausztriához tartozó horvát községekből is sokan jöttek el és újabban ismét sokan jönnek. Erről a régi szokásról szól a „Ginzjar veli: hej susjed!” kezdetű dal is.

A falusi életben fontos szerepet töltenek be a búcsúk. Ezek a napok olyan alkal-
mak, amikor a horvát községek tömegesen látogatják egymást. Nagyon sok házasság a
búcsúkon történt ismeretség alapján jön létre.

2. Búcsújárás

A falusi emberek életében nagy esemény volt a búcsújárás. Az emberek csak kivé-
teles alkalmakkor indultak útnak. A búcsújárás volt az az egyetlen alkalom – a kereske-
dőket kivéve –, hogy hosszabb útra és több napra mozdultak ki a faluból.

A hosszú búcsújárások, melyek egy egész hetet vettek igénybe, csak három éven-
ként voltak, a rövidebb, egy-két naposak minden évben. A búcsújárásra a harmincas éve-
kig minden esetben gyalog mentek.

Horvátszidány, Peresznye, Olmód

Egészen a II. világháborúig a fő búcsújáró hely Léka (Lifka) volt. A búcsú szept-
ember 12-én, Mária nevenapján volt. A búcsújárás a napot megelőző vagy követő va-
sárnap volt.

A plébános előző vasárnap kihirdette, hogy búcsújárás lesz, és megjelölte a búcsú-
járás vezetőjét is. Akik menni akartak, a vezetőnél jelentkeztek.

A búcsúsok szombaton délután egy órakor gyülekeztek a templomban. Általában
harmincan-negyvenen mentek. Ha a fiatalok között néhány erősebb fiú is volt, akkor
zászlót vittek magukkal, ha gyengébbek voltak, akkor csak keresztet. A plébános nem
jött el a templomba. A peresznyeiek is eljöttek, az olmódiak útközben csatlakoztak.

Először néhány „Miatyánkot” és „Üdvözlégyet” mondtak, majd imádkozni kezd-
ték a lorettói litániát. Amikor a litániában a „Sfijeta Maria! Moli Boga za nas” részhez
érkeztek, minden invokáció után a „Mi idemo lipi čas” kezdetű refrént énekelték. A li-
tániát az előénekes énekelte egyedül, a refrént pedig mindenki. Ugyanekkor indult ki a
menet a templomból.

A litánia éneklése eltartott egészen az olmódi út melletti keresztig. Az úton imád-
koztak, énekeltek, de szüneteket is tartottak. Ilyenkor egymással beszélgettek. Ha éne-
keltek, olyan éneket választottak, amelynek refrénje volt, mert ezt mindenki kívülről
tudta. Az ének többi részét az előénekes énekelte.

Az útvonal a következő volt: Horvátszidány, Csárda malom (itt csatlakoztak az
olmódiak), Malistrof, Libing, Homor, Léka.

Nem az országúton mentek, hanem a réteken keresztül. Először a Répce mellett,
majd a Gyöngyös partján haladtak. Amikor egy-egy falun keresztül haladtak, a búcsúsok
tiszteletére meghúzták az összes harangot.

Lékába érkezve, ismét a lorettói litániát énekelték a „Došli je smo lipi čas” kezdetű refrénnel. A búcsúsokat a templom előtt kb. 500 m-re várta a plébános és a menet élére állt, így vonultak be a templomba. Befejezték a litániát, és ha nem jött utánuk újabb csoport, akkor még tovább imádkoztak és énekeltek, de ha nem volt rá idő, akkor a helyet átadták az újonnan érkezetteknek.

Estig mindenki a templomban maradt. Este litánia volt, litánia után körmenet. A körmenet alatt a lourdesi éneket énekelték, mindenki a maga nyelvén. A búcsúsok magyarok, németek és horvát nyelvűek voltak. A menetben a lányok a lourdesi Mária szobrot vitték felváltva, ezért minden csoportból néhány lány erre az alkalomra fehér ruhát vitt magával. A szobor fel volt öltöztetve, szép hosszú haja volt, fehér ruha volt rajta és kék palást. A körmenet másfél óráig tartott. A résztvevők mindegyikének a kezében gyertya volt.

A körmenet után a nép szétszéledt, mindenki elment valahová aludni. Régebben a templomba is maradhattak a búcsúsok éjszakára, de a harmincas évektől kezdve már nem.

A templom egy apácakolostoré volt. A kolostornak volt iskolája is, ahol aludni lehetett. Mások a söröző padlásán aludtak. Akinek Lékán rokona volt, az oda ment aludni. Egy-egy csoport közösen ment el aludni. A férfiak közül sokan a kocsmába mentek egy keveset inni, s ott is aludtak az asztal mellett.

A templom mellett volt felállítva egy szószék, itt horvát beszéd is volt. Reggel 8 órakor volt horvát mise. Nagy vásár is volt a templom körül. Sok mindent lehetett venni. A templomban sok mankó volt a falon, azok hagyták ott, akik meggyógyultak.

Ebéd után indultak haza. Imádkoztak, majd a litánia következett az „Ostan z Buogon Marija” refrénnel.

Ugyanazon az úton jöttek haza, mint amerre mentek. Horvátszidányba érve ismét a lorettói litániát énekelték a „Nosimo van blagoslov” kezdetű refrénnel.

A zarándokokhoz sokan csatlakoztak és elkísérték őket a templomba, ahol a plébános már várta őket. Szentségi áldást kaptak, majd elénekeltek még azt az éneket, amelyet a búcsújárásan a többiektől tanultak. Nem minden esetben sikerült újat hozni, de ha igen, akkor rövidesen az egész közösség is megtanulta.

Hazafelé és otthon is mindenkinek részt kívántak a búcsújárás kegyelmeiből:

„*Buog van daj dijela od Marije lifčanske.*” (Részt adjon az Isten a lékai Máriától.)

A Mária-Loretto-i búcsú szeptember 15-én, a hétfájdalmú Szűzanya ünnepe utáni vagy előtti vasárnapon volt. Bükig gyalog mentek, onnét Kismartonig vonattal, majd csatlakoztak a kópházi búcsúsokhoz és gyalog mentek tovább Mária-Lorettoóba. Ezt a templomot az olasz Loretto mintájára építette Nádasdy Ferenc 1659-ben. Ezen kívül még Vasvárra és Kópházára is mentek, de ide is vonattal.

A búcsújárás formája és énekei minden esetben ugyanazok voltak, csak a neveket cserélték meg.

Mária-Zell-be búcsúra menni mindenkinek nagy vágya volt. Az út hosszú és fárasztó volta miatt azonban csak az egészségesek, életerős emberek vállalkozhattak. A vezetőik nem szívesen engedtek beteg embereket az útra, mert féltek, hogy útközben meghalnak, amire több példa is volt.

A vezetőnek nagyon jól kellett ismernie az utat, mert nem az országúton mentek,

hanem mezei utakon, gyalogösvényeken, erdőkön, hegyeken, réteken keresztül. A vezető felelős volt, hogy a zarándokokat elvezeti és vissza is hozza.

Szabár István búcsújárás vezető 1891-ben az általa vezetett búcsújárás útvonalát részletesen leírta:

„Május 2-án, azaz szombaton délután indultunk el hazulról. Pilisdorfban aludtunk. Vasárnap Grundpakon mentünk misére, onnéd Edliczre mentünk. Edliczen kívül balra kell menni egy kis úton. A kocsit az országúton ment Taistriczbe, onnan Kiepregbe mentünk aludni.

Hétfő: Kiepregen kívül jobbra kell menni. Amikor az erdőbe érünk, az országút felmegy a hegyre, az emberek gyalog az ösvényen mennek jobbra, egyenesen a vízmosásban ki a Granabergre. A hegytetőn van egy ház. A házon túl, a gyalogösvény lefelé az országúton át, aztán egy ideig az országúton a sörözőig. A sörözőnél balra kell menni az országút mellett egy ideig. Később jobbra a völgy felé, egyenesen az országútra. Amikor leérkeztünk, egyenesen a mezőig, akkor balra a gyalogösvényen egyenesen Glaczmiczig. Itt misét hallgattunk. Innén Retvenauba mentünk, ahol ebédeltünk. Majd Kraicer Brumba, onnan Rainczedelbe a kocsmába; itt uzsonnáltunk. Onnan Jeger-huf felé Schworczuig. Ez a hely picikét a falun kívül van. Innen egy ideig az országúton fel felé a patak mellett, akkor balra egy kis ösvényen szent Egyedhez. Az erdőig a jobb oldali úton; a kocsit tolni kell a hegyre, és a stájernál aludtunk.

Kedd: A stájertől a patak melletti mélyedésbe a hegyig a szekeret tolni kellett. A hegyen egy oszlopon tábla van: Nieder Österreich. Innen bal kéz felé, a táblától nem messze a hegyoldalban lefelé, egészen a patakig. Itt van a száraz vagy elátkozott patak. Innen a patak mellett, majd a patakon át a mezőig, majd balra szent Egyedhez misére. Innen jobbra, a hegyeken keresztül a „Zaperta Gora”-ig a patak mellett. Itt jobbra van egy szegényház. Mielőtt a „Zaperta Gora”-hoz értünk, az ösvényen fel a töröksírokig. Innen balra, majd jobbra, a kecskeháton lefelé. Amikor itt jártunk, erre hó volt. (Néhányan lehajoltak és megfogták a havat, hogy hideg-e, mert ők izzadtak.) Innen az erdőből a mezőre érkeztünk. Parnicze-ban ebédeltünk. Innen jobbra az úton a mocsarakig. Itt egy házhoz értünk. Innen nem az úton balra, hanem a ház mellett a gyalogösvényen fel a hegyre szent Annához. Szent Annához mindenki egy nagy követ vitt fel. A templomot állítólag azokból a kövekből építették, amit a zarándokok oda felvittek. Onnan le az öreg országúton, majd balra fel a hegyre szent Joakimhoz, onnan jobbra a „Két-kocsmához”. Itt emelgetik a poharukat. Innen szent Józsefhez a hegyre aludni.

Szerda: Az elátkozott rétig, szent Sebestyénhez, az Aranykereszthez, majd Maria-Zell-be.

Csütörtök: De. tíz órakor elindultunk Maria-Zell-ből az országúton Nieder-Leibl-be. Münczbe szent Antalhoz; uzsonna. Majd Naubergen aludni.

Péntek: Kápoln. Itt a templom oltárán szent Kristóf képe van. Majd misére. A helységen kívül csinálják a kaszákat, melyeket Semeringben árulnak. Majd Orlonba ebédelni. Majd Maria-Schütz. Innen jobbra le a völgybe a gyalogúton, majd fel a hegyre, ahová a köveket viszik. Kápolna. Majd le a völgybe egy kis faluba, itt uzsonna. Innen nem az egyenes úton, hanem jobbra a mélyúton le egy kis faluba és Kiebergbe aludni.

Szombat: Taistricz, Eblitz misére. Kropak ebéd, Kierschlag, Pilisdorf, — Lékára aludni.

Vasárnap: Haza.”

A búcsújárás-vezető (fuorpeta) lelkiismeretes ember volt, aki a rábízott zarándokokat elvezette Mária-Zell-be és vissza is hozta őket. A zarándokcsoporttal ment egy szekér is. Ezen a szekéren volt a résztvevők holmija. Ha a szekér nem ment a többiekkel, akkor a szekeret néhány bátor ember kísérte. Ahol aludtak, ott is nagyon vigyáztak a holmira. Az asszonyok általában a padláson a szénában, a férfiak a fészerben a kocsi körül aludtak. Valaki állandóan őrködött, hogy senki semmit el ne lopjon, mert ugyan szegényes volt a holmi, amit magukkal vittek, de számukra nélkülözhetetlen.

Elsősorban ételmet vittek magukkal. Útközben legfeljebb levest, a férfiak néhány pohár bort vettek maguknak. Az asszonyok reggelire kávéfőztek a szálláshelyen. Élelmük füstölt sonka, kenyér és tojás volt. Ha véletlenül ellopták volna valakinek az ételmet, nem lett volna mit enni, mert pénzt nagyon keveset vittak magukkal.

Útközben énekeltek, imádkoztak, ugyanúgy, mint a lékai zarándokok. Voltak speciális maria-zelli énekek is. Ezek Bogovich: *Hisa Zlata* c. imakönyvben nyomtatásban is megjelentek.

A vezető nagyon ügyelt, hogy minden rendben legyen az úton és a szálláshelyen is. Szavára mindenki hallgatott. Ha valaki nagyon elfáradt, és már nem bírta a gyaloglást, akkor a vezető engedélyével felülhetett a szekérré, különben mindenki gyalog ment, még a kocsis is. A vezető fáradtságát a zarándokok közösen megfizették, ellátásról gondoskodtak.

A zarándokok különféle emléktárgyakat hoztak haza: szentképeket, ún. „mária-gyertyát” (a „Badnjak” napi házfüstölésnél használták), üvegre festett képeket, szobrokat stb.

A horvátzsidányiak, peresznyeiek és olmódiak együtt mentek, utoljára 1911-ben voltak gyalog Maria-Zell-ben. A két világháború között már vonattal vagy autóbusszal mentek. Ezeket a zarándoklatokat már a papok vezették és szervezték. A régi szokásnak töredékeit tartották meg. Az énekeket „kijavították” és ilyen „javított” formában mindenki egységesen énekelt. Egy-egy szervezett búcsújárásra a környező horvát községek egyszerre jöttek.

Kedvelt búcsújáró hely volt még a velemi *szent Vid*. Ide június 15. előtti vagy utáni vasárnap mentek zarándoklatra. Vasárnap reggel négy órakor indultak. Nem a templomból, hanem a *szent Antal* szobornál volt a gyülekezés. A zászlót meg a keresztet a vezető már előző nap elhozta. A peresznyeiek és az olmódiak is ide jöttek és közösen indultak.

Az énekek és imádságok ugyanazok voltak, mint a lékai búcsújárásnál, azzal a különbséggel, hogy az énekekben a megfelelő helyen a *szent Vid* szerepelt. Pl. „*Marija pred tvojoj obraz*” helyett „*Sfijeti Vid pred tvojoj obraz*” stb.

A menet Kőszegig az országúton haladt, de a Kuba hegytől kezdve már a fenyvesen át a szappan-gyár felé, Kőszeget érintve, a Pogány-dűlőn keresztül, a hegyeken át Velembe, majd fel a hegyre *szent Vid*hez. Csak akkor tudtak erre menni, ha nem volt eső az előző napokban. Ha előzőleg eső volt, akkor az országúton mentek. Ez az út sokkal hosszabb volt.

Fél nyolc felé érkeztek meg *szent Vid*hez. Általában horvát nyelvű *szentbeszéd* is volt, a kápolna mellett felállított szószékről.

Néha előfordult, hogy úrnapja és a búcsú egy napra esett. Ilyenkor az úrnapi körmenetet ott fenn tartották meg. Kálvária előtt volt egy nagy térség, a négy sarkán egy-egy

hatalmas tölgy. Ezek alá a fák alá állították fel az úrnapi sátrakat. Mind a négyben egyforma Mária szobor volt.

Hazafelé mindig sietni kellett, mert általában esett az eső. Ha időben indultak, akkor a litánia befejezésére már hazaértek. De előfordult az is, hogy Kőszegen kellett megvárni az eső végét, de az is előfordult, hogy indulás után eredt meg az eső és akkor Kőszegen maradtak, szent Vidhez nem tudtak elmenni.

Kópháza. A kópháziai fő búcsújáró helye Maria-Loretto. Szeptember 15. a Hétfájdalmú Szűzanya előtti vagy utáni vasárnapon mentek erre a búcsúra. Szombaton reggel négy órakor gyülekeztek a templom előtt. Útközben imádkoztak és énekeltek egészen Sopronig. A városon keresztül csendben mentek. Reggel nyolc óra körül érkeztek el Kismartonba. Ez is híres búcsújáró hely. Itt gyóntak és áldoztak. Egészen délig maradtak itt, meg is ebédeltek közben és a déli harangszó után indultak tovább.

A következő zárandokhely, ahová megérkeztek, Maria-Schulcz. A kapucinusok már várták őket. Itt az ájtatosság után uszonnáztak és továbbmentek. Már Kismartonban csatlakoztak hozzájuk a többi faluból vonattal jött zárandokok. Ezen a vasárnapon csak horvátok mentek zárandoklatra.

Az erdőn keresztül, eléggé veszélyes úton haladtak Maria-Loretto felé. Ezért a férfiak három csoportra oszoltak. Az első csoport elől ment, a másik középen, a harmadik pedig hátul, hogy senkinek semmi baja ne essen.

Amikor néhány óras gyaloglás után odaérkeztek, a pap a ministránsokkal már várta őket. Énekelve, harangszó mellett vonultak be a templomba. Este litánia volt, majd keresztút, utána gyertyás körmenet a templom körül. Másnap misék voltak. Fél-tizenkettőkor elbúcsúztak a kegyhelytől, ugyanazon az útvonalon indultak hazafelé és sötétedéskor már otthon voltak.

Maria-Loretto-ban a kópháziai gyalog utoljára 1936-ban voltak. A kópháziai ezen kívül Sopronba, Fertőszentmiklósról és Vasvárra is mentek búcsúra, de ezekre csak kevesen mentek el. Sopronba mostanában is gyalog mennek.

Und. Fő búcsújáró hely a *velemi szent Vid*. Szent Vidnél a búcsú június 15-ét követő vagy megelőző vasárnap volt megtartva. Az undiak szombaton reggel 6 óra körül indultak útnak. Egy-egy alkalommal huszonöt-harmincra mentek. A templom előtt volt a gyülekezés. A lányok zászlót vittek, amire útközben mezei virágokból koszorút fontak.

Az I. világháború előtt Répcesarud (Ausztria) felé mentek, utána pedig az útvonaluk a következő volt: Zsira, Répcevis, Peresznye, Horvátzsidány, Kőszeg, a hegyeken át Velem, majd fel a hegyre szent Vidhez.

Útközben a lányok mezei virágot szedtek és nagy csokrokban vitték a templomba. Útközben imádkoztak és énekeltek. Szüneteket is tartottak, ilyenkor csendben beszélgettek. Amikor falun mentek keresztül, mindig énekeltek. Útközben valahol pihentek, ahol meg is ebédeltek. Itt szedték a virágokat is és fonták a koszorúkat.

Délután egy óra körül érkeztek Kőszegre. Itt bementek a Jézus Szíve templomba, imádkoztak és énekeltek. A szent Vidnél már mások is voltak, magyarok és németek is. Amikor egy-egy új csoport jött, azokat engedték az oltár elé, hogy köszöntsék a szentet. Másnap résztvettek a többi horvátokkal az istentiszteleten.

A kápolna melletti sátrakban különféle dolgokat lehetett vásárolni: szentképeket, imakönyveket, ajándék-tárgyakat, viaszból készült áldozati tárgyakat stb. Áldozati tár-

gyak: kéz, láb vagy más testrész, ház, háziállat és ehhez hasonlók. Ezeket az áldozati tárgyakat az oltára vitték és ott a mise után a pap megáldotta.

A kápolna alatt egy sziklában van egy furcsa szobor. Nem lehet kivenni, hogy mi csoda. Azt mondták, hogy az a szobor szent Vid édesapját ábrázolja. Az asszonyok felháborodásukban jól megverték a szobrot az esernyőkkel, mert azt mondták, hogy szent Videt a saját édesapja jelentette fel a császárnál, hogy keresztény és mivel Vid nem tagadta meg a hitét, olajban megfőzték.

Délben indultak haza és esti harangszóra haza is érkeztek. A búcsújárás menete ugyanaz volt, mint a lékai búcsúnál láttuk. Az ötvenes évektől kezdve már nem mentek gyalog erre a búcsúra. Ezen kívül még Kópházára, Vasvárra és Kismartonba is jártak búcsúra.

Ezek a búcsújárások a társadalmi változások következtében jelentőségüket veszítik, ha nem is teljesen, de legnagyobb részt megszűntek, a meglevők pedig régi formájukat elvesztették.

3. Fogadott (votiv) ünnepek

A fogadott (votiv) ünnepek az 1711-es hirtelen jött és váratlanul megszűnt pestisjárvány után keletkeztek. Sopron vármegye területén ekkor alakultak a votiv ünnepek és ekkor emelték az ún. pestis-szobrokat. A kőszegi kálvária templom is ezután épült. Három votiv ünnep alakult ki: szent József, szent Flórián, szent Vid.

a) Március 19. szent József

Szent József napján szentelték fel a kőszegi kálvária templomot. E templom költségeinek fedezéséhez a horvátzsidányiak, peresznyeiek, olmódiak és az undiak is hozzájárultak. Egyúttal fogadalmat is tettek, hogy ezt a napot minden évben megünneplik.

A kópháziaknál is votiv ünnep volt ez a nap, hiszen Sopron vármegye szinte minden községében fogadalmi ünnep lett.

b) Május 4. szent Flórián

Mind az öt faluban fogadalmi ünnep. Minden községben van valahol Flórián szobor vagy annak emléke.

A tűz nagy csapást jelentett mindenhol. Szent Flórián a segítő szentek táborában a tűz veszedelmétől óvja az embereket, később a tűzoltók védőszentje lett. Ezért az emberek hozzá fordultak a tűz veszedelmének elhárítása érdekében. Hogy a pártfogását állandóan élvezzék, a községek megfogadták, hogy ünnepét nyilvánosan megünneplik.

Előírás: Flórián napján nem volt szabad a mise befejezéséig tüzet gyújtani, mert a hiedelem szerint, ilyenkor a tűzzel bőjtölni kellett, hogy szent Flórián megvédje a községet a tűz veszedelmétől.

Undon ezen a napon a második világháború előtt körmenetileg vonultak ki a Flórián szoborhoz, mely a Sopronharpács felé vezető út mellett állt. A tűzoltók ünnepi díszben vettek részt az ünnepségen. A szobor a háború alatt megrongálódott.

Szent Vid csak Undon fogadalmi ünnep. A falu határában volt egy szent Vid kápolna. A velemi búcsújárás napján az otthonmaradtak a litánia után körmenetileg vonultak ehhez a kápolnához, ahol a szent tiszteletére ájtatosságot tartottak.

Szent Vid napján pedig ünnepi istentiszteleti rend volt, sokan munkaszünetet tartottak.

IV. Összefoglalás

1. A szokások és hiedelmek eredete

A történelmi bevezetőben láttuk, hogy a történelem-írók egyöntetű véleménye szerint az ország nyugati részére érkező horvátok költözködése a legtöbb esetben szervezett formában történt.

A menekülők papjaik vezetésével, ingóságaikkal együtt, magukkal hozták kultúrájukat, használati tárgyaikat, könyveiket, szokásaikat, hiedelmüket stb.⁸⁶

Az új hazában letelepedve, a régi szokásokat követve rendezték be életüket. Mivel egy-egy falu közössége egy helyen telepedett le, érthető, hogy a közösség a magával hozott életformát követte.⁸⁷

Azokban a községekben, ahol a horvát lakosság más nemzetiségekkel nem keveredett, mind a mai napig megőrizték nyelvüket és szokásaikat. Az igaz, hogy gazdaságilag és földrajzilag új körülmények közé kerültek, de ez nem volt teljesen idegen számukra, hiszen a legtöbb esetben a földesuruk ugyanaz volt az új hazájukban is.⁸⁸

A szokások és hiedelmek, amelyeket a régi hazából magukkal hoztak, nem voltak idegenek új környezetükben sem, hiszen az európai népeknél a szokások és hiedelmek legnagyobb része mindenhol megtalálható. Róheim szerint: „az európai folklóre-kutatás eddig legalább többnyire képtelen volt az egyes elemek keletkezési helyét és idejét pontosan megállapítani, de se vége, se hossza sincs annak az adattömegnek, amelyről kimutatható, hogy megvan minden európai népnél.”⁸⁹

A beleilleszkedést még jobban megkönnyítette az a tény, hogy a délről jött horvátok nem voltak idegenek az új környezetben, mert a szomszédos magyar és német lakosság hasonló szokásokat követett, hiszen mindnyájan az ún. *pannaon-kultúrához* tartoztak. Így szokásaik és hiedelmeik alapmotívumai egyeztek.

A szokások és hiedelmek a nép életében elevenen élő valóság, a mindennapi élet szerves része: ugyanúgy élnek, mint az ember, születnek, elhalnak, kopnak, változnak, fejlődnek, visszafejlődnek, a régiek a későbbi időpontban újraélednek, egyik napról a másikra helyeződnek. Néha csak a forma marad meg, a tartalom elveszik, máskor meg a tartalom új formát kap vagy a forma új tartalmat.

Ezek az átváltozások a legszembetűnőbbben az évkezdő szokások és hiedelmek változásaiban figyelhetők meg. Ahogyan maga az évkezdő nap az idők folyamán változott, úgy tevődtek át a szokások egyes elemei egyik napról a másikra.⁹⁰

A délszlávok ősi évkezdő napja április 24-én, szent György napján volt. Általános tavaszkezdő nap a régi Rómában is. E napnak ősi szokásait írja le Plutarkhos és Ovidius. E szerint április 23-ról 24-re virradó éjszaka a pásztorok istenének, Palesnak van az

ünnepe. A pásztorok ezen a napon kisöpörték az istállókat és vízbemártott babérággal meghintették. A Veszta szűzektől kapott szalma lángjánál megfüstölték magukat és a nyájukat. A jószágot áthajtották a tűzön, maguk pedig háromszor átugrották. Ezzel azt akarták elérni, hogy megmeneküljenek a bajoktól és a boszorkányoktól. A pásztor kölest, kölesből készült kalácsot és meleg tejet áldozott Palesnak és imádkozott istenéhez, hogy védje meg a nyáját és biztosítsa termékenységét. Az ima végeztével a pásztor kezet mosott a reggeli harmatban.⁹¹

Ha egybevetjük e római szokást az általunk vizsgált horvát községek volt évkezdő napjainak szokásaival, a következő szokásmodellt kapjuk.

Évkezdő szokásmodell

Motívumok: takarítás, vízzel való meghintés, füstölés, harmatszedés, áldozat: termény-áldozat, ételáldozat; imádság (ének, köszöntő); állatok szerepe: háziállatok, vadállatok; növényzet: kulturnövényzet, vad-növényzet; megújulás: szimbóluma a „zöld”.

A szokás célja: termékenység előidézése és megvédése embernél, állatnál, növénynél egyaránt. A rossz szellemek elűzése.

Nem szándékom az európai évkezdő napok bonyolult problémáit boncolgatni. Az általunk vizsgált falvakat érintő főbb évkezdő napok szokásait vizsgáljuk csak meg nagy vonalakban.

A vázolt szokásmodell motívumai egyetlen évkezdő nap szokásaiban sem található meg teljes egészében. A történelem folyamán változó évkezdő napoknál e szokásmodell motívumaiból van, ami megmaradt, van, ami vándorolt.

Április 23-ról 24-re virradó éjszaka (szent György) a horvátok ősi évkezdő napja.

Az évkezdő szokás motívumai közül ezen a napon ma már csak a harmatszedés, vadak, állatok, vadnövényzet és a megújulás motívumaira emlékeznek.

Harmatszedés: az asszonyok nagy lepedőkbe harmatot szedtek, mely a hiedelem szerint biztos hatású szer volt a boszorkányártalmak ellen és biztosította a tehének „hasznát”.

Vadak: a hiedelem szerint ezen az éjszakán a vadak egymás között emberi nyelven beszélgetnek.

Vad-növényzet: ugyanúgy mint a vadak, a mező növényzete is emberi nyelven beszélget ilyenkor egymással.

A megújulás, melynek szimbóluma a „zöld”, a gyermekek szokásaiban maradt meg: „zöld csizma”, „zöld papucs”.

Takarítás: december 24-én, „badnjak” napján délelőtt kellett elvégezni a takarítást. Az általános hiedelem szerint ezen a napon délután már nem lóghattak a száradó ruhák és a lószerszámok sem maradhattak az istálló előtti fogason, hanem a kamrába kellett vinni, mert különben az állatok elhullanak. A takarítást is előzőleg kellett elvégezni, mert karácsony napján már nem volt szabad söpörni, mert a karácsony napi söprésel az ember kisöpri a szerencséjét. Tilos volt az asszonyoknak varrni, mert aki azt megszegte, „bevarrja a tyúkوك seggit”.

Vízzel való meghintés. December 24-én, „badnjak” napján este a vacsora után Peresznyén meghintették a házat szentelt vízzel, hogy megszabaduljanak a boszorkányoktól.

Füstölés. „Badnjak” este a legtöbb helyen a ház minden helyiségében, még az istállóban is füstöltek, ugyanazzal a céllal, hogy kiűzzék a boszorkányokat és minden más fajta rossz szellemet. A füstöléshez szánt parazsat a régi időkben a „badnjak”-ról kaparták le. A „badnjak” égetés ma már ismeretlen, de néhány évszázaddal ezelőtt még ismerték. Ezt bizonyítja a „badnjak” elnevezés fennmaradása és a lövői adat, amely szerint a lucázni járó gyerekek tuskót vittek magukkal.⁹³ Az ősi horvát szokás szerint a „badnjak” egy nagy tuskó, amelyet Luca napján vágtak ki és hoztak haza az erdőből és „badnjak” napján égették el.⁹⁴

Terményáldozat. „Badnjak” este a vacsora után az asztalra a terítő alá különféle terményeket helyeztek: búzát, árpát, rozsot, zabot, kukoricát. Az asztal alá pedig szalmát hoztak. Ezt a szokást mostanában a karácsonnyal hozták összefüggésbe, de valójában a régi terményáldozat maradványa (jelentés-változás!). A „karácsonyi asztalon” levő gabonát aztán másnap a tyúkoknak adták, hogy jobban tojjanak. Ez pedig a termékenység biztosítását célozta (szokás e része még csak meg se lett „keresztelve”).

Ételáldozat. „Badnjak” este a vacsora után a megterített asztalra kalácsot és almát helyeztek. A kihelyezett ételek áldozat jellege közismert, általános áldozati forma. Az újabb magyarázat bibliai jellegű, de áldozati jellege még így is megmaradt. A római tejáldozat és a horvátzsídányi tejleves közötti kapcsolat is szembetűnő.

Imádság. A „badnjak” esti virrasztás, imádkozás és éneklés mellett a legrégebb imádkozási formát a köszöntők őrzik, elsősorban az undi formula: „Zdravi, veseli”.⁹⁵ (Egészségesek, boldogok legyetek.) A köszöntésnek folytatása „kod i mladi djeleni” (mint a fiatal szarvasok) volt. Ez a formula ha más vonatkozásban is, de közismert a vidéken.

Állatok szerepe. Az éjféli mise után az állatokat azzal a céllal ébresztik fel, hogy megtudják, karácsony van. A hiedelem szerint éjfélben az állatok beszélgetnek egymással. Éjféli mise előtt azért lövöldöznek, hogy a mezei vadak is megtudják, hogy Jézus születését ünnepeljük. A madarakkal kapcsolatos az a régi népdal is, amely valamikor mint köszöntő ének szerepelt, ma azonban funkciójára már nem emlékeznek. Az énekben a „három madár” motívum szerepel, amely a Kurelac gyűjteményben szereplő évkezdő ének motívuma is.⁹⁶ Az „állat motívum” megkeresztelt formája is az ősi évkezdő szokás legrégebbi alakját idézi.

Növényszet. Az éjféli mise után gyümölcsfa rázás is az évkezdő szokásban gyökerezik. A gyümölcsfa rázás célja a termékenység biztosítása.

Megújulás: szimbóluma a „zöld”. Az évkezdő szokás lényeges motívuma a megújulás. A karácsonyi szokásoknál két formában jelenik meg. Karácsony előtt tizenkét nappal, azaz Luca napján (egy ideig szintén évkezdő nap volt), ugyanakkor, amikor a „badnjak”-ot vágták, a gyümölcsfákról is levágtak néhány ágat, melyeket vízbe tettek azzal a céllal, hogy karácsonyra kivirágozzanak. Ugyancsak Luca napján tesznek csiráztatni búzát vagy rozsot, amely karácsonyig kizöldül. Ezt a zöldet a karácsonyfa alá helyezik és a tempomba is visznek, elsősorban a „betlehemhez”. A karácsonyfa is ebbe a motívumkörbe tartozik, ámbár csak a múlt század végén terjedt el.⁹⁷ (A harmincas évek előtti díszítés módja kísértetiesen hasonlít a szent Mihály napján felállított ún. „majpam”-hoz!)

Termékenység. A termékenység biztosítása érdekében a karácsonyt megelőző tizenkét napnak fontos szerepe volt. Ilyenkor a lányok a szerelemjósító cselekedetek által igyekeztek megtudni, hogy férjhez mennek-e (termékenység!), a férfiak pedig a lucaszék készítése és az időjárásjóslás által igyekeztek a termékenységet megőrizni és a várható helyzetről tájékozódni.

1691-ben a keresztény Európa XII. Ince pápa rendeletére átteszi a polgári év kezdőnapját január 1-re. Ez az intézkedés már az új hazában találta a horvátokat. Ehhez a naphoz, mint évkezdő naphoz elsősorban az imádság származékai, a köszöntők és a koledálás, az ételáldozatból a szilveszteri vacsora „ragadós” ételei tartoztak.

Az újévi köszöntők szövege azonos a karácsonyival. A koledálás, amely egy ideig szintén a karácsonyhoz tartozott, áttevődött január elsejére. A szokások és hiedelmek itt is az éjszakához kapcsolódnak.

A koledálás énekei a gazdának a következő évre gazdagságot, szerencsét, egészséget és boldogságot kívánnak, leányának gazdag vőlegényt, a legénynek pedig, aki érdeklét, almát kérnek. — Az alma a karácsonyi asztalon és a karácsonyfán is szerepel,⁹⁸ a termékenység jelképe; ha a legény megkapja az almát, akkor megkapja a leányt is!

A keresztény Európa legrégebbi évkezdő napja március 1.⁹⁹ Ennek hatása a farsangi szokásokban mutatkozik meg. Évkezdéshez fűződő hiedelem, mely a karácsonynál és az újévnél egyaránt előfordul, a varrás tilalma. A szokások közül a horvátzsidányi teknőhúzás, az olmódi „Dijed i Žuža” és az undi rönkhúzás a termékenységre utal. Ugyancsak a termékenységre utal a napfelkelte előtti kukoricamorzsolás szokása is.

A kereszténység hatása

A kereszténység az egyházi év ünnepei által volt hatással új szokások kialakulására és néhány régi szokásnak új tartalommal való megtöltésére. Az egyház a régi pogány szokásokat keresztény tartalommal igyekezett megtölteni. Ennek eredménye az egyház liturgiájában is megmutatkozik.⁹⁹

A középkorban nagy népszerűségnek örvendtek a misztérium-játékok, melyeket a templomokban mutattak be. A későbbi időben a templomból kiszorultak, népi játékokká alakultak.¹⁰⁰ Ilyenek: a „betlehemezés”, a „három-királyok”, az „istenkeresés” és a pünkösödölés. Ezekben a misztérium-játékokban sok apokrif elem is volt, ezért is szorultak ki később a templomból. Elsősorban az énekekre hatottak e misztérium-játékok, de a szokásokra is.

„Betlehemezés”. Az általunk vizsgált területen a misztérium-játékok legegyszerűbb formája maradt meg a nép-játékokban. A „pásztorok”, akik házról-házra járva énekelnek, a misztérium-játékok állandó szereplői voltak. Ez a népi változat az eredeti játékok nagyon leegyszerűsített formája.

„Három-királyok”. A vízkereszt napi játék szövege már a legrégebbi imakönyvben a Bogovich: Hisa Zalat-ban is szerepel.¹⁰¹ E játéknak a misztérium-játékokban (stella) nagy szerepe volt.¹⁰²

„Istenkeresés”. A régi passió-játékból került a népi gyakorlatba. Különösen az olmódi variáció mutatja a passió¹⁰² eredetét, ahol az elrejtett Krisztus szobrot kell az aszo-

nyoknak megkeresni. A horvátzsidányiak szokásában a szentsír az „isten-keresés”-nél üres, a Krisztus szobrot a főoltáron találják meg. Ez is a passió-játékok maradványa.

Pünkösödölés. Az undi pünkösödölés éneke teljesen vallási ihletettséggű. Szövege ugyan-csak a Bogovich: *Hisa Zlata* c. imakönyvében már szerepel.¹⁰³

Az egyház hatása a szokások eszközeire

Az egyházi gyakorlat a szokásokban használt eszközökre is hatással volt. Az általánosan használt „zöldág”, a víz, a tűz, a hamu, a füstölés anyagát az egyház hatására a liturgiában megszentelt szentelményi formában használták.

A „zöldág”. Az egyház hatására az egyszerű „zöldágot” felváltja a liturgiában megszentelt forma: a vasárnapi barka, az úrnapi sátorban megszentelődött virág és „zöldág”, a búzaszentelőkor megszentelt búza zöldje.

A víz. Az egyszerű víz szerepét a szenteltvíz vette át, az évkezdő szokásokban és minden más vízzel kapcsolatos esetben is.

A tűz. Az egyszerű tűz helyét az évkezdő füstölésnél a nagyszombati változatnál a szertartás alatt megszentelt tűz vette át.

A hamu. A vetőmag termékenységének növelését a népi gyakorlatban hamu hozzákeverésével növelték. Egyházi hatásra erre a célra a virágvasárnap megszentelt barka hamuját használták fel.

A füstölés. Az egyszerű anyag helyett szentelt virágot, szentelt „zöldágot”, a templomi gyakorlatban használt tömjént és a Maria-Zell-ből származó, ún. „marianska-sfića”-t használták. A *szentelmények anyaga* azért került be a népi gyakorlatba, hogy a *szokások hatékonyságát növelje*.

A szentek. A népi gyakorlatban is átvette a napok szentekről való elnevezését. Így a szokásokba és a hiedelmekbe a szentek életével kapcsolatos dolgok is belekerültek. Az évkezdő nap ennek a hatására *szent György* nevet (Djurdjev dan) kapta, ám bár a szenttel kapcsolatban semmi sem ment át a gyakorlatba. A karácsony előtti tizenkettedik nap-hoz fűződő szokások egyházi hatásra Lucával lettek kapcsolatosak, mert történetesen december 13-án Luca napja van. A *szentek életéből* vett élettörténet alapján alakult ki a *szent Miklóssal* kapcsolatos szokás. E szokást a szomszédos németektől vették át.¹⁰³ Érdekessége, hogy a krampuszok és a *szent Miklós* motívum szétvált. *Szent Miklós* az éj leple alatt jelenik meg és osztogatja az ajándékokat, a krampuszok pedig, alakoskodó legények, este járják a házakat.

A liturgikus előírások alakító szerepe

A liturgikus előírások is hatással voltak a szokások kialakulására és a hiedelmekre is. A *szentelmények* közül a gyertya, a hamvazás, a barkaszentelés a szokásokra és hiedelmekre egyaránt hatott. A bőjti idő az étkezési és az imádsági rendre volt hatással.

A nagyheti három utolsó nap harangozási tilalma hatására alakult ki a kereplés. Az úrnapi körmenettel kapcsolatban a sátor készítés, az útvonal feldíszítése és a hozzá kapcsolódó hiedelmek alakultak ki.

Az egyház minden igyekezet ellenére sem tudott akkora hatást gyakorolni az emberek szokásaira és hiedelmeire, hogy teljes egészében átértékelje. Így a szokásokban és a hiedelmekben furcsa kettősség alakult ki.

Ahogy azt Fickó, peresznyezi plébános munkáiban is láttuk, az egyház állandóan harcolt a kereszténység előtti korból származó szokások és hiedelmek ellen abban az esetben, ha azokat nem tudta keresztény tartalommal megtölteni. Az imakönyvek, elsősorban Ivan Čuković munkáiban, és a szentek életét feldolgozó munkájában¹⁰⁴ sokat harcolt az általa kárhözatosnak ítélt szokások ellen. A nép azonban ezt a kettősséget csak úgy tudta feloldani, ha mind a két hatást egy harmadik megszüntette. Ez a harmadik hatás, amely nagyban hozzájárult a szokások és hiedelmek megszűnéséhez is, a társadalmi, kulturális és technikai haladás. Ahogy a falvak átvették a haladás egyes új vívmányait, úgy szűntek meg az egyes szokások és szinte teljes egészében a hiedelmek. Ezek a hatások szorosan kapcsolódnak az első és második világháborúhoz és legerősebben a felszabadulás utáni fejlődéshez.

A megmaradt szokások teljes egészében átértékelődtek. A szokások kialakulásában fontos szerepe volt a *feudalizmusnak* is. Az urbáriumok előírásainak a hatása állandóan érződött.

A *szegénység* kényszerítő hatása hozta létre pl. a gyermek-vásárt. De nemcsak ebben az esetben volt hatással a szokásokra, hanem állandó jelleggel jelen volt minden szokásnál (adomány gyűjtés!).

A *természeti csapások* közül elsősorban az 1711-es pestisjárvány volt hatással a votív ünnepek és búcsújárások kialakulására.

2. A szokások és hiedelmek hordozói

A naphoz fűződő szokások és hiedelmek hordozói, cselekvői egy családban, faluközösségen belül meghatározott egyének vagy csoportok. Vannak szokások és hiedelmek, melyeket csak férfiak, csak nők, csak legények, csak leányok, csak gyerekek végeznek. Néha a szerepek a szokásokban és a hiedelmekben szétválhatnak. Vannak olyan szokások, melyeket a gyerekek végeznek, de a szokásokhoz kapcsolódó hiedelmeket az asszonyok hordozzák.

a) A férfiak

A férfiak azoknak a szokásoknak és cselekedeteknek a hordozói, melyek a munkájukkal, családfői tisztségükkel és az egyházi előírásokban számukra fenntartott dolgokkal kapcsolatosak.

A férfiak munkájának fő feladata a kenyérkereset. Ezen belül is a pénzszerzés, a mezőgazdasági munka, az állatállományban a tehenek és a lovak gondozása, etetése. A szokásokban ezekkel kapcsolatos tevékenységeket végeznek. Ilyenek: a szent György napi kincskeresés – a férfiak járták éjjel a határt és figyelték, hogy hol „virágzik” a pénz;

a férfiak feladata volt a szerződések megkötése, ők vitték a gyerekeket a „vásárra”; szent Márk napján a férfiak feladata volt a határjárás; pásztor vagy kanász csak férfi lehetett. Ezzel a munkakörrel járó szokások és hiedelmek hordozói éppen ezért a férfiak voltak. A lucaszék készítői ugyancsak férfiak voltak, a „lucanaptár”-t is ők készítették. Éjféli mise után a férfiak ébresztették fel a teheneket és a lovakat, valamint a gyümölcsfákat is ők rázták meg. Farsangkor a férfiak morzsolták a vetnivaló kukoricát.

A férfiak családfői tisztségből kifolyólag a közös imádságokat vezették, az egyházi gyakorlat alapján férfiak voltak a búcsújárás vezetők. Néhány alkalommal Undon és Kópházán újabban női búcsújárás vezető volt, de régebben csak férfiak láthatták el ezt a feladatot.

A pásztorokkással kapcsolatos szokásokat kivéve, a férfiak képviselte szokások szüntek meg a leghamarább. Néhány esetben a szerepet a nők vették át, mint pl. a közös imák és a búcsújárás vezetés.

b) Az asszonyok

Munkaterületük a konyha, az ünnepeknél az előkészület, sütés, főzés, takarítás, a hiedelmekkel kapcsolatos szokásoknál az aprójószág ellátása és a tehének hasznának biztosítása. A családdal kapcsolatban a gyógyításhoz szükséges anyagok összegyűjtése és alkalmazása. Feladatuk a ház őrzése a gonosz szellemektől.

Konyha. Az egyes ünnepekhez szükséges ételek elkészítése a nap lényegének és ünnepélyességének hangsúlyozásánál játszik fontos szerepet.

A jószág „hasznának” biztosítása. Az asszonyok feladata a sertések és az aprójószág gondozása és ellátása. Ebből adódó feladatok: – szent Márton nap után az első alkalommal a háziasszony hajtotta ki a kondába járó sertéseket a „mártonbottal”. (Máskor a gyerek is kihajthatta); – éjféli mise után az asszonyok ébresztették fel a kezelésük alá tartozó aprójószágot; – Luca napján az asszonyok mentek szalmát lopni és ők készítették el a tyúkok fészket, hogy ezáltal biztosítsák a „haszon” otthon maradását; – a varrási tilalmak csak az asszonyokra vonatkoztak, mert az ő feladatuk volt a tyúkok „hasznának” a biztosítása; – annak ellenére, hogy a teheneket a férfiak gondozták, etették, a tehének „hasznának” biztosítása érdekében mégis az asszonyok mentek ki szent György éjjelén harmatot szedni. Ez a cselekedet a fejessei, a tehének „hasznával” van összefüggésben. A teheneket pedig az asszonyok fejték, ezért is mentek ki ők harmatot szedni.

A természetben található gyógyításhoz szükséges növényeken kívül az asszonyok feladata volt a *szentelmények anyagának összegyűjtése* is. Elsősorban az úrnapi körmenet után a sátorban levő virágokat és a sátor mellett álló ún. „majpam”-ok ágait ők tördelték le, és ők is tették félre, hogy amikor szükség lesz rá, gyorsan elővehessék. *A füstölés* is az asszonyok feladata. Füstöléssel üzték ki „badnjak” este a gonosz szellemeket a házból. Füstöléssel igyekeztek távol tartani a veszedelmes időt azzal, hogy a szentelményekből (barka, virág, ágak), valamint tűzre tették. A gonosz szellemektől és a boszorkányoktól a házat az asszonyok védték.

A szokások egy részét, amit a férfiak elhagytak, az *asszonyok vették át*.

c) A legények

Az újévkezdő szokásokban még ma is ők az első számú koledálók. Minden községben Szilveszter éjfélnél a legények járnak koledálni. A mulatások és a játékok irányítói mindig a legények voltak. Sok esetben fontos ritust végeztek, melynek értelmével és céljával nem sokat törődtek. A szokások hiedelmi része nem érdekelte őket.

Amikor a legények a szokások végzését elhagyták, szerepüket az iskolás fiúk vették át. (Pl. az olmódi „Dijed i Žuža” szokás.)

d) A leányok

A legények szokásainak elmaradhatatlan résztvevői. Cselekvő szerepük a szerelmi jóslás (Luca – karácsony) szokásaiban domborodik ki. A tilalmak rájuk nézve ugyanolyan érvényűek, mint az asszonyoknál. Szokásaikat a legtovább őrizték, tőlük senki se vette át, mert át se vehette.

e) A gyerekek

Az adomány-gyűjtő szokások főszereplői, a hagyományos *formák* leghívebb őrzői. A szokások formai részét akkor is őrzik, amikor a tartalom rég megszűnt vagy átalakult.

A szokások hatékonyságába vetett hit idejében, a harmincas évek előtt pl. a lucázás kultikus erővel bírt, az asszonyok komolyan vették, hogy e szokás hatására a *köszönőben elhangzott kívánságok* megvalósulnak. A gyerekeket a szokás hiedelme nem nagyon érdekelte, de az érte járó ajándék annál inkább.

Mivel a szokások változásában elsősorban a hiedelmek tűntek el legelőször, a forma pedig hosszabb ideig megmaradt, a gyerekek pedig a hiedellel nem sokat törődtek, a formát hosszú ideig megőrizték, sőt néhány esetben őrzik ma is, a szokások terén is a múlt és a jövő összekötői.

Jegyzetek

1. Nagy 1889. 10–12.
2. Kovács 1910. 234.
3. Kovács 1910. 217.
4. Nagy 1889. 227.
5. Nagy 1889. 11.
6. Kovács 1910. 171.
7. Kovács 1910. 13.
8. Dobrovic 1955. 42.
9. Kovács 1910. 46
10. Kovács 1910. 46.
11. Urosevics. 1969. 160.
12. Kovács 1910. 149.
13. Dobrovič 1955. 68.
14. Uresovics 1969. 109.
15. Dobrovič 1955. 68.
16. Valentič 1970. 14.
17. Ujevič 1934. 7.
18. Dobrovič 1952. 21.
19. Dobrovič 1952. 22.
20. Ujevič 1934. 7.
21. Ujevič 1934. 8.
22. Dobrovič 1952. 28.
23. Valentič 1970. 25.
24. Az úrbéres .. 1970. 214.
25. Kovács 1910. 164.
26. Kovács 1910. 164.
27. Kovács 1910. 167.
28. Kovács 1910. 172.
29. Kovács 1910. 172.
30. Kovács 1910. 173.
31. Kovács 1910. 174.
32. Kovács 1910. 175.
33. Mohl 1930. 41–42.
34. Mohl 1930. 43.
35. Mohl 1930. 44.
36. Az úrbéres.. 1970. 216.
37. Az úrbéres.. 230–231.
38. Az úrbéres.. 230–231.
39. Az úrbéres.. 230–231.
40. Az úrbéres.. 234–235.
41. Az úrbéres.. 224–225.
42. Az úrbéres.. 234–235.
43. Az úrbéres.. 12.
44. Az úrbéres.. 12.
45. Mazsári 1941. 91.
46. Mazsári 1941. 19.
47. Dobrovič 1931. 65.
48. Mohl 1930. 63.
49. Mohl 1930. 64.
50. Mohl 1930. 79.
51. Mohl 1930. 80.
52. Plébániai Levéltár, Horvátzsidány:
Historia Domus.
53. Mohl 1930. 81.
54. Valentič 1970. 30.
55. Valentič 1970. 31.
56. Valentič 1970. 33.
57. Horváth 1970. 14–17.
58. Horváth 1970. 19.
59. Mohl 1930. 94.
- 60.
61. Sopron és .. 160.
62. Plébániai Levéltár, Und.
63. Valentič 1970. 27.
64. Valentič 1970. 28.
65. Győregyházmegyei Almanach Győr.
1968. 45.
66. u.o. 46.
67. Valentič 1970. 23–24.
68. Valentič 1970. 29.
69. Valentič 1970. 29.
70. Valentič 1970. 30.
71. Valentič 1970. 28.
72. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátó-
ipari Múzeum. Ltsz. DB. 75.47. 2.

73. Karagić 1970. 80.
74. Karagić 1970. 83.
75. Plébániai Levéltár, Und.
76. bővebben Horvat műveiben.
77. Róheim 263.
78. Horváth 1970. 18.
79. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Ltsz. DB. 75.129.
80. Mohl 1930. 23.
81. Ficko 1836. II. 14.
82. Eperjessy 1968. 560–587.
83. Ficko 1836. II. 43.
84. Ficko 1836. II. 75.
85. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Ltsz. DB. 75.129.
- 85.a. Kurelac 1871. 106.
86. Valentić 1970. 19.
87. Dobrović 1955. 3.
88. Valentić 1970. 30.
89. Roheim 334.
90. Marković 1940. 5.
91. Bálint 1938. 239.
- 92.a. Dömötör 1964. 64 és 152–162.
92. Radó 1957. 109.
93. Mohl 1930. 185.
94. Marković 1940. 63.
95. Mersić – Žganec. 1970. 138–139.
96. Kurelac 1874.
97. Bálint 1938. 125.
98. Radó 1957. 38.
99. Radó 1957. 36–37.
100. Dömötör 1964. 166–193.
101. Bogović 1764.
102. Ficko 1836. II. 44.
103. Bálint 1938. 215.
104. Bogović 1764.
105. Dömötör 1964.
106. Čuković 1898. több helyen is beszél róla.

Adatközlők

Horvátszidány:

Aranyi Pál 1910
Blazovich Márton 1886
Blazovich Mártonné sz. Szábár Mária 1890
Horváth Fülöp 1907
Horváth Fülöpné sz. Blazovich Erzsébet
1912
Káncz Vince 1908
Stefanits István 1903
Stefanits Jánosné sz. Galovich Katalin
1896
Stefanits Mátyás 1928
Stefanits Mihály 1906
Stefanits Viktor 1902
Szábár János 1893
Szábár Mátyás 1897
Unger Ágnes 1889
Vlasits Jánosné sz. Buzetzki Anna 1898

Kópháza:

Egresits Sándor 1890
Gmáth János 1894
Grubits Józsefné sz. Knohl Brigitta 1902
Kalmár Anna 1935
Neibár Józsefné sz. Schneider Anna 1904
Pinezits Jánosné sz. Grubits Katalin 1923
Pinezits Mária 1948
Sarrang Antalné sz. Miktits Brigitta 1914
Sinkovits Ignácné sz. Kestinger Emilia
1894
Sinkovits István 1913

Peresznye:

Horváth Pál 1930
Kubicsek Ferenc 1898
Nikl Ferenc 1902
Nikl Ferencné sz. Prenner Ágnes 1909
Pusker Mátyás 1898
Pusker Ferenc 1896

Olmód:

Szlávich Pál 1903
Szlávich Pálné sz. Horváth Paula 1907
Mersich Ferenc 1900
Magyar István 1905

Und:

Balogh Jakab 1900
Balogh Jakabné sz. Jordanits Barbara 1906
Németh Félix 1900
Németh Félixné 1905
Derdák Péterné sz. Balogh Janka 1900
Kolozsár Istvánné sz. Balogh Ágnes 1901
Petkovits Lipótné sz. Ribarits Paula 1897

IRODALOM

Asztalos Miklós

1934 A nemzetiségek története Magyarországon betelepülésüktől máig. Budapest.

Bálint Sándor

1938 Népünk ünnepei. Budapest.

Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. 1970. Budapest.

Bán János

1939 Sopron újkori egyháztörténete. Sopron.

Bátkay Zsigmond

1909 Magyarország néprajzi térképe. Budapest.

Blažeka, Marija Ilona

1941 Godišnji običaji u Prelogu (Medjumurje)

In Etnografska istraživanja i gradja. III. Zagreb.

Boškovič, Maja

1962 Djurdjevdanski običaji.

In Glasnik. 1962.

Eperjessy Ernő

1968 Borbálanapi hiedelmek, szokások és a nyelvcsere kérdése.

In Ethnographia. 1968. 4. sz.

Dobrovič, Ivan

1931 Pravila židanske i prisičke gore od 1769.

In Letna Knjiga 1931 Viktor Horváth u Niuzlju na jezeru.

1936 Novi podatki doselenja Hrvatov prik Drave.

In Hrvatske Novine. Bec. 36–37 sz.

1952 Iz stare domovine u nepoznatu novu. Železno.

1953 Putovanje naših starih u Cilje.

In Gradišće 1953. Železno.

1955 Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini. Beč.

Čukovič, Ivan

1898 Vsakidanja hrana. Gradce.

Esik, Ivan

1933 Gradišćanski Hrvati.

In Napredak. 1933.

Fialka, M.

1842 Horvati w sopronske stolice kralowstwoj uherskeho.

In Kvetý I. IX.

Ficko, Jožef

1836 Razlaganje velikoga Katekizmuša. Šopron.

1840 Novo Hiša Zlata. Starigrad (Óvár).

Hadrovics László

- 1958 Adverbial als Verbalpräfixe in der Schriftsprache der burgenländischen Kroaten.
In *Studia Slavica* 1958.

Dömötör Tekla

- 1966 Naptári ünnepek, népi színhátság. Budapest.
1972 Magyar Népszokások. Budapest.
1974 A népszokások költészete. Budapest.

Házi Jenő

- 1937 Néhány történelmi adat a nyugatmagyarországi horvátokról.
In *Vasi Szemle*. IV. évf.

Hetényi János

- 1948 Fogadott ünnep és mondája Fertőhomokon.
In *Ethnographia*. 1948.

Horvat, Ignac

- 1931 Naše pisanice.
In *Letna Knjiga*. 1931. Viktor Horváth u Niužlju na jezeru.
1936 Iz narodni obicajev u Pinkovcu.
In *Naša Domovina*. 1936. Beč.
1938 Fran Kurelac i naši Hrvati pred 90 letih.
In *Naša Domovina*. 1938. Beč.
1954 Fratra si je.
In *Gradišće*. 1954. Beč.
1960 Junaki kod svetoga Vide.
In *Gradišće*. 1960. Beč.

Kiss Mária

- 1964 Adatok a pomázi szerbek karácsonyi ünnepköréhez.
In *Ethnographia*. 1964. 95–120.

Kovács Ignác

- 1910 A borsmonostori apátság története. Sopron.

Kovács János

- 1892 Répcevidéki népszokások.
In *Ethnographia*. 1892. 73.

Kurelac, Fran

- 1871 Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka po župah Šopronskoj, Mošonskoj i Železnoj na Ugrih. Zagreb.

Margalits Ede

- 19 1900 Koledák a délszlávoknál.
In *Ethnographia*. 11.

Markovič, Tomo

- 1940 Božični običaji Hrvata u Bosni i Hercegovini.
In *Ethnografska istraživanja i gradja*. II. Zagreb.

Mazsári Béla

- 1941 A magyar italmérés gyakorlata a jövedéki törvény megalkotásáig. Budapest.

- Meršič, Martin
1955 Povest katoličanske Crikve. Beč.
- Meršič, Martin ml. (i fjabbb)
1964 Stare navade i poslovice iz Gradišća. Zagreb.
1934 Turki na Železanskom polju 1683.
In Naša Domovina. 1934. Beč.
- Meršič, Mate
1964 Jačkar, hrvatske narodne jačke iz Gradišća. Čakovec.
- Mohl Adolf
1915 Horvátok bevándorlása 1533-ban. Budapest.
1930 Lövvő története. Győr.
- Nagy Imre
1889 Sopron vármegye története. Sopron.
- Polony István
1938 A nyugatmagyarországi horvát telepedések.
In Vasi Szemle. V. évf. 232 skv.
- Radó Polikárp
1957 Az egyházi év. Budapest.
- Róheim Géza
én. Magyar néphit és népszokások, Budapest.
- Sedenik, File
én. Naši pišci i naša književnost. Šopron.
- Skoda, Klara – Držič, Marijana
1941 Godišnji običaji na otoku Ciovu i u Šegetu.
In Ethnografska intraživanja i gradnja. III.
- Horváth Zoltán
1964 Sopron és a megye múltja egykori iratok tükrében. Sopron.
- Szegedi Rezső
1921 A nyugatmagyarországi horvátok.
In A Szent István Akadémia Értesítője. VI. évf. 1. sz.
- Székely István
1907 A sibillakönyvek.
1897 Jézus és Mária ifjúsága.
In Hittudományi folyóirat. 1897.
1913 Bibliotheca Apocrypha. Herder.
- Ujevič, Mate
1934 Gradišćanski Hrvati. Zagreb.
1958. Gradišćanski Hrvati.
In Enciklopedija Jugoslavije. III.
- Urosevics Danilo
1969 Magyarországi délszlávok története. Budapest.
- Valentič, Mirko
1970 Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas.

Žganec, Vinko

1950 Hrvatske narodne pjesma kajkavske. Zagreb.

1962 Hrvatske narodne popjevke iz Koprivnice i okoline. Zagreb.

1963 Nastavak istraživanja našeg muzičkog foklora u Madjarskoj.

In Ljetopis. 1963.

Ivan Horvat:

Običaji i vjerovanja koja su vezana uz razne praznike Hrvata zapadne Madarske

Na zapadnoj granici, između Šoprona i Kisega se nalaze slijedeća sela u kojima žive Gradišćanski Hrvati: Hrvatski Židanj, Koljnof, Prisika, Plajgor i Unda. Hrvati su se u ova sela naselili tokom XVI stoljeća. U to vrijeme je oko 150.000 Hrvata napustilo svoju postojbinu i bježeći ispred Turaka tražilo nove krajeve. Njihova selidba u novu domovinu je bila spontana ili organizirana. Glavni pravci selidbe su bili Šopron i Kiseg. Hrvati su se u ovim Krajevima naselili u oko 200 sela (u to vrijeme je u županiji Šopron bilo 57 hrvatskih sela). Hrvati su zbog posljedice trianonskog mirovnog ugovora i madjarizacije samo u spomenutim selima sačuvali svoj jezik i običaje.

Situacija Hrvata je o novoj domovini bila veoma teška. Prvih godina su doduše imali neku povlasticu ali obrada divlje zemlje nije bila laka.

Hrvati su oko 1560. godine od kralja I Ferdinanda dobili crkvenu autonomiju iz koje će izrasti čvesta podloga za borbu protiv germanizacije i madjarizacije. U tome su veliku ulogu igrali i biskupi hrvatskog porijekla koji su potpomagali autonomiju Ferdinanda.

Školske knjige su od 1600. godine također bile u službi očuvanja i razvitka hrvatske kulture. Narod je bio odan svome jeziku i svojim tradicijama.

I. Običaji i vjerovanja od svetog Jurja pa do svetog Mihovila

Dan Sv. Jurja (24. april) je u feudalizmu bio početni dan gospodarske godine. Nekada su mnogi običaji bili u vezi sa ovim danom. Znamenitiji dan ovog vremenskog razdoblja je dan Sv. Marka (25. april). Pored toga treba spomenuti da se narodna meteorologija veže sa danima slijedećih svetaca: Pongrac, Servac, Žofija, Orban, Medard, Vid, Barnabas, Ivan, Ladislav, Petar, Illes, Magdalena, Ana, Jakov, Lorinc, Velika gospa, Bertalan, Egyed, Mala gospa i Mate.

II. Od Svetog Mihovila do Svetog Jurja

Od Svetog Mihovila počinje takozvani period odmaranja. Prema starim urbarijskim naredbama počev od toga dana pa sve do Svetog Jurja robote je bilo pola manje. Početak ovog perioda je najavljivala i ona dozvola koja je dozvoljavala kmetovima da posjećuju krčme.

Sveti Gal: ovo je bio posljednji dan kada se stoka tjerala na pašu.

Svisveti: čuvari polja su završili svoj posao.

Sveti Martin: Ovo je uglavnom praznik pastira koji su od kuće do kuće slavili i za to dobijali poklone.

Barabara: običaji koji su u vezi sa plodnošću.

Mikula: Mikula noću daruje djecu a vražići pak plaše narod.

Luca: momci sa slamom pod pazuhom idu po selu. Djevojke pomoću raznih pokusa žele doznati za koga će se udati (npr. livanje olova, ceduljice pod jastukom na kojima su bila napisana razna imena momaka itd.).

Toma: djevojke su preko cijelog dana postile da bi navečer u snu uvidjele svoga vjerenika.

Božić:

Božićne pripreme su se počele u drugoj polovici decembra. Već tada su se počeli praviti ukrasi za jelku, a djeca koja će nositi Betlem marljivo su učila svoju ulogu. *Badnjak:* žene do podne peku i kuhaju a muškarcu pak pripremaju krmu za stoku. Poslije podne se kiti jelka. Kada pade mrak kad se cijela kuća. Na taj način se proganjaju zli dusi. Ovaj momenat su završili u sobi u kojoj je stajala jelka. Dotle je već tamo bio Isus, Marija ili jedan andjel.

Djeca noseći Betlem su od kuće do kuće slavila rođenje Isusa zbog čega su dobili poklone. Tako sakupljene darove su međusobom podijelili.

Poslije večere su spremili praznički stol i sa molitvama, pjesmama i pripovijedanjem čekali ponoćnicu na koju je osim jednog člana obitelji svatko otišao. Taj koji je ostao doma je pazio na kuću.

Oni koji su na dan Luce počeli praviti lucinu stolicu svoj rad su završili prije ponoćnice. Sa takvim stolicama su krenuli u crkvu ili na raskršće da bi ugledali vještice. Poslije ponoćnice su vršili razne postupke kako bi osigurali za iduću godinu blagoslov za sve što je živo (ljudi, životinje, biljke).

Djeca su u jutro na Božić išla po selu u svaku kuću. Domaćini su ih darivali sa raznim poklonima. Znamenitiji dani poslije Božića: Ivan (na taj se dan sveti vino), Mladenci, Silvestar (koleda) i Nova godina.

Božićni praznici se završavaju sa danom Tri Kralja. Na taj dan skidaju jelku a dječaci maskirani u tri kralja idu po selu.

Znameniti dani januara su još slijedeći: Sebastijan, Vince, Pavle i Makarijas. Uz ove dane se povezuje narodna metereologija.

Svijećnica: U crkvi posvijećene svijeće nose kući i brižno ih čuvaju da bih ih u "teške i opasne dane" zapalili.

Blaž: na taj dan su djeca u Undi pod rukovodstvom učitelja pošli čestitati Blaža.

Poklade: Vrijeme svadbe i veselja. Najveselije je bilo na mezopusnu nedjelju, ponedjeljak i utorak. Ako za vrijeme fašinjka nije bilo svadbe onda su utorkom priredili paradu na kojoj su se rugali djevojkama.

Velika post: Znameniti dani velike posti su pepelnica, cvjetna nedjelja, veliki četvrtak, veliki petak i velika subota. Mnoge vjerske svece prepliću stari poganski običaji i vjerovanja. Npr. posvećena maca na cvjetnu nedjelju štiti ljude od vatre, tuče i groma i zlih duhova. Da bi članovi obitelji ostali zdravi svi oni popiju jedno zrno mace.

Uskrs: U zoru uskrsne nedjelje ljudi idu tražiti Boga. Ovi običaji se obavljaju na različite načine. Djeca poslije podne sa jajima koja im je donio zeko idu na livadu i tamo se igraju. Znamenitiji dani koji se vežu uz Uskrs su još slijedeći: uskrsni ponedjelja i spasovo.

Duhovi: Ovaj je običaj poznat samo u Undi. Tekstovi i melodije ovog običaja sadrže veoma stare elemente.

Brašančevo, Tjelovo: Cvijeće i grane posvećene u šatorima koji su se pravili na ovaj dan su veliku ulogu igrali u liječenju i zaštiti od raznih opasnosti.

III. Posebni praznici pojedinih sela

Pored općenitih kalendarskih praznika sela su imala i svoje specijalne praznike. Npr. proštenje, hodočašće (Maria Zell, Maria-Loretto itd. (votivni praznici) npr. Florijan, Sv. Vid itd.).

Običaji i razna vjerovanja koja su vezana uz mnoge dane godine nam pokazuju puno sličnosti. Prema mojim ocjenama to je zbog toga tako jer su običaji različitih dana iskršli iz običaja jednog dana, a to je *dan Sv. Jurja (24. april)*. Kod Hrvata je nekada to bio i početni dan godine. Pošto se datum ovog dana tokom vremena mijenjao običaji su prelazili i povezivali se sa jedno drugim. Samo nekoliko primjera: prvi dan godine je bio i dan Luce, 'Božić', a pokladni i uskrсни običaji su se grupisali oko 1. marta. Za dokaz moje pretpostavke mi je potrebno još mnogo podataka...

Customs and Beliefs Related to Festivities with the Tsa-Croatians of Western Hungary

On the western frontier-line of the country, between Kőszeg and Sopron there are five townships the inhabitants of which speak in the Tsa-Croatian patois: Horvátzsidány, Kópháza, Peresznye, Olmód, and Und. These villages were settled by the Croatians in the course of the 16th century. At that period some 150,000 Croats left their old country escaping from the Turks, in an organised or unorganised form. The main direction of the settlement was the environs of Kőszeg and Sopron. They settled down in approx. 200 villages, in Sopron county 51 Coratian townships were kept in evidence at that period. Of these, perforce of the new borders of the peace treaty of Trianon and Magyarisation, the residents of only the five townships in question have preserved their language and customs.

The situation of the Croats in the new country was extremely difficult. True, in the first years they did get a few years' exemption, but to re-cultivate the fields grown wild was not easy.

Around 1560 they received ecclesiastical autonomy from Emperor Ferdinand I, which became the basis of the continuance of the language and of the popular culture. A great role was played by the Croatian-born bishops of the Győr diocese, who upheld the survival of the Ferdinandian autonomy.

From the 1600s forward the survival and expansion of Croatian culture were assisted by the appearance of Croatian-language books fulfilling religious and scholastic purposes. The people adhered to their language and customs.

I. Customs and Beliefs from St. George to St. Michael's Day

St. George's Day (April 24th) was, at the time of feudalism, the starting day of the crop year. Formerly most customs were linked with this day, only in the course of the change of the day beginning the year they passed to other days. Other noted days of this season are, furthermore, St. Mark (April 25th), May 1st. Dicta on the weather are connected, moreover, with the days of Pancras, Servatius, Sophia, Urban, Medardus, Guy, Barnabas, Stephen, Ladislaus, Peter Paul, the Festival of the Visitation, Elijah, Magdalen, Anna, Jacob, Lawrence, the Feast of the Assumption, Bartholomew, Giles, the Feast of the Annunciation, and Matthew.

II. From Michaelmas to St. George

Michaelmas (September 29th) marks the beginning of the so-called time of rest. According to the old seigniorial ordinances, starting from this day quite until St. George's day the socage was half as much as in the summer time. The time of rest was indicated also by the inception of the taverning right of the villeins.

St. Gall: this was the day on which the pasturage came to an end.

All Saints' Day: the work of field-guards, rangers comes to an end.

St. Martin: is first and foremost the festival of the shepherds, who on this day went from house to house to greet and to collect gifts.

Barbara: the day of customs connected with fecundity.

St. Nicholas: under favour of the night St. Nicholas presents gifts to the children, while in the evening "krampusz"-s (bogey-men) keep frightening the people.

Luvy: the boys, with straw under their arm, went to perform a folk custom called "lucázás". The girls, by various procedures, sought for the identity of the prospective fiancé; to this end they cast lead, put under the pillow slips of paper with the names of young men written on them, etc.

Thomas: the girls kept fast all day so that at night, in their sleep, they might behold their future fiancé.

Christmas:

It was in the second half of December that the preparation of the gifts, the Christmas-tree and its appurtenances commenced. The children going to sing Christmas carols learned their parts with great diligence.

Badnjak: in the forenoon the women do great cooking and baking, the menfolk too prepared the fodder of the animals for the festivities. It was in the afternoon that the decorating of the Christmas-tree commenced. At nightfall the whole house was fumigated through in order to drive out the evil spirits. The fumigation was finished in the room where the Christmas-tree stood. By that time already the "Jézuska" (the Infant Jesus), Mary, or an angel was there with the presents.

The waits hailed the birth of Jesus going from house to house, for which they received gifts, which at the end they divided amongst themselves.

After supper they prepared the festive board, and waited praying, singing, and then listening to tales for the midnight mass to commence, which was attended by everybody except for one person staying at home to take care of the house.

Those who on Lucy's day had started making the "lucaszék" or "Lucy-stool" finished it before the midnight mass. They set out for the midnight mass or the cross-way with the stool under their arms so that they might behold the witches. — As for the time after the midnight mass, they performed various acts in order to ensure for the following year the blessing on man, beast, and plant alike.

In the morning of Christmas-day the children went from house to house to greet, for which they received gifts.

Noted days after Christmas: John (consecration of wine), Childermas day (whipping), New Year's Eve (collection of alms), and New Year's Day.

The round of festivals terminates on Twelfth-day. This was the day on which the Christmas-tree was stripped, while the boys went to greet dressed as the Three Magi.

Other noted days in January are, moreover, Sebastian, Vincent, Paul, and Macarias, attached to which are dicta on the weather.

Candlemas (Ground-hog day): the candle blessed in the church they take home and carefully preserve, to be taken out and lit in "dangerous weather".

Blaise: on this day the school children of Und, under the guidance of the teacher,

went to perform the "Balázs-járás" (a procession of school-boys accompanied by singing). Half of the gifts received went to the teacher.

Carnival: the season of weddings and of merry-making, especially the last three days, Shrove Sunday, Monday, and Tuesday. The unmarried lads, indeed, the young husbands too spent these three days in revelry. If during the time of the carnival there was no wedding, they poked fun at the girls on Tuesday with a parodied wedding procession (wash-tub and stump-pulling).

Lent: the noted days of the Quadregesimal time are Ash-Wednesday, Palm Sunday, Maundy (Holy) Thursday, Good Friday, and Holy Saturday. The ecclesiastically inspired festivals are blended with numerous so-called heathen customs and beliefs. Eg the willow twig blessed on Palm Sunday protects against the hail and the stroke of lightning, yet it protects the house from evil spirits as well. Indeed, with a view to preserving health every member of the family swallows a catkin bract each... etc.

Easter: in the dawn of Easter Sunday people set off "in quest of God". In the particular townships this custom shows different forms. — In the afternoon the children, with the Easter eggs brought by the "nyuszi" (bunny), turn out to the meadow to play. Noted days pertaining to Easter are, furthermore, Easter Monday, Low Sunday, the Rogation days and Ascension day.

Whitsun: Und is the only place where the girls went to perform the "pünkösdlő" (girls' Whitsuntide procession accompanied by singing). The lyrics and melody of this custom preserves old elements.

Corpus Christi: the Corpus Christi pavilion and the flowers and twigs blessed there played a great part in curing and in the diverting of dangers.

III. *The Special Festivals of the Individual Villages*

Apart from the general calendar holidays, the individual villages also had their own special festivals, as the "bucsu" (church-ale) of the village, the "bucsujárás" (procession) (Maria Zell; Maria-Loretto etc.) and the votive (adopted) festivals (eg Florian, St. Guy etc.)

The customs and beliefs related to the various days of the year show a striking identity. In my assumption, this is due to the fact that the customs of the various days have sprung from those of one day only, namely of *St. George's day (April 24th)*. In tract of time this day changed its place, hence these customs have been shifted. Only a few examples: days starting the year were, amongst others, Lucy's day, Christmas, March 17th (it was this that centred around itself the Carnival and Easter custom-material). To prove my hypothesis, I need, beyond the arguments here enumerated, numerous additional data

Tartalomjegyzék

Történelmi bevezető	7
Kulturális helyzet	16
Ünnepekhez fűződő szokások és hiedelmek	19
I. Szent Györgytől (április 24.) szent Mihályig (szeptember 29.)	19
1. Szent György (április 24.)	19
A szent György naphoz fűződő hiedelmek	19
Szent György nap utáni vasárnap: gyermekvásár	20
2. Szent Márk (április 25.) napja	21
3. Május 1.	22
4. Május hónap hiedelmei	22
5. Június hónap hiedelmei	22
6. Július hónap hiedelmei	23
7. Augusztus hónap hiedelmei	24
8. Szeptember hónap hiedelmei	24
II. Szent Mihálytól szent Györgyig	25
1. Szeptember 29. szent Mihály napja	25
2. November hónap szokásai és hiedelmei	26
a) November 1. Mindenszentek napja	27
b) November 11. szent Márton napja	27
c) November 25. Katalin (Katarina)	29
4. December hónap szokásai és hiedelmei	29
a) December 4. Borbála (Barbara)	29
b) December 6. Mikulás napja (Mikulja)	30
Szent Miklós (sfijeti Mikula)	30
c) December 13. Luca (Lucija)	31
Luca napi jóslás	31
Búza csíráztatás	32
Szalma lopás	32
Luca napi tilalmak	32
Lucaszék	33
Luca-naptár	33
d) December 21. Tamás	34
e) Előkészület karácsonyra	35
f) December 24. Badnjak (Ádám, Éva napja, karácsony böjtje)	36
A karácsonyfa feldíszítésének módja	37
A füstölés szertartása	37
Ünnepi vacsora	40

Terített asztal	40
A szentesti virrasztás	41
Éjféli mise (pulnočica)	42
„Badnjak”-hoz fűződő hiedelmek	42
Éjféli mise utáni szokások	44
g) December 25. Karácsony (Božić)	45
h) December 26. Karácsony másnapja, szent István vértanú ünnepe (Štefanja)	47
i) December 27. Szent János evangélista ünnepe (Djivanja)	47
j) December 28. Aprószentek (Mladijenci)	47
k) December 31. Szilveszter (Staro leto)	48
5. Január hónap szokásai és hiedelmei	49
a) Január 1. Újév (Novo leto)	50
b) Január 6. Vízkereszt (Tri Kralji)	50
c) Január 10.	52
d) Január 20. Sebestyén	52
e) Január 22. Vince	52
f) Január 25. Pál	52
g) Január 2. Makariás	52
6. Február hónap szokásai és hiedelmei	52
a) Február 2. Gyertyaszentelő (Sfičnjica)	53
b) Február 3. Balázs (Blaž)	53
c) Február Péter székfoglalása	54
d) Február 24. Mátyás	54
7. Farsang	54
a) „Mesopustni dijed”	56
b) Teknő- vagy rönkhúzás	57
c) A mulatozás húshagyó-kedden, éjfélben ért véget	58
d) A gyerekek mulatozása	58
e) Hiedelmek	58
8. Március hónap szokásai és hiedelmei	58
9. Nagybőjt	59
a) A nagybőjti idő (korizma) általában	59
b) Virágvasárnap (Macicna nedilja)	60
c) Nagycsütörtök	60
d) Nagypéntek	63
e) Nagyszombat	63
10. Húsvét (Vazam)	65
a) Húsvétvasárnap	65
b) Húsvéthétfő	67
c) Fehérvásárnap	67
d) Keresztjárom napok (Križijevski dani)	67
e) Áldozócsütörtök (Vanebozastupljenje)	68
11. Április hónap szokásai és hiedelmei	68

12. Pünkösd (Duhi)	68
a) Vasárnap	68
b) Pünkösdhétfő	69
c) Úrnapja (Tijelova)	69
III. Az egyes falvak külön ünnepei	70
1. A falu búcsúja (Kiritof)	70
2. A búcsújárás	72
3. Fogadott (votiv) ünnepek	77
a) Március 19. Szent József	77
b) Május 4. szent Flórián	77
c) Június 15. szent Vid	78
IV. Összefoglalás	78
1. A szokások és hiedelmek eredete	78
Évkezdő szokásmodell	79
A kereszténység hatása	81
Az egyház hatása a szokások eszközeire	82
A liturgikus előírások alakító szerepe	82
2. A szokások és hiedelmek hordozói	83
a) A férfiak	83
b) Az asszonyok	84
c) A legények	85
d) A leányok	85
e) A gyerekek	85
Summary	93
Irodalomjegyzék	89

FOLKLÓR ARCHIVUM

Editor: dr. Mihály HOPPÁL
 Institute of Ethnography
 of the Hungarian Academy of Sciences
 Folklore Department
 Budapest, I., Országház u. 30.

1973. No. 1. NAGY, I.: Aetiological Tales
 BOSNYÁK, S.: Tales from Karcag
 KÁKA, J.: Folk Beliefs and Customs from Nagydobrony
 HOPPÁL, M. – ISTVÁN, L.: Belief Stories Anecdotes Collected in
 Transylvania
 BOSNYÁK, S.: Folk Belief Stories from Csongrád county
 KAKÁS, Z.: On a Medical Plant from Transylvania
 KOVÁCS, Á.: AaTh 810A and AaTh 1725 – Text and Variation
 (pp. 109)
1974. No. 2. NAGY, D.: The Hungarian Wooden Grave Posts and their Decorative
 Art (pp. 287. with 539: drawings)
1975. No. 3. FEHÉR, Z.: Folk Beliefs of Bátya village: a Collection (pp. 207)
1976. No. 4. Folk Beliefs from Jászdózsa – Collected by GULYÁS, É. Belief System
 of a Hungarian Peasant Women – Collected by Mrs. dr. M. SÁNDOR
1976. No. 5. Changing Folk Customs and Beliefs after.
 Three Decades – Collected by Mrs. B. L. IRÁNYI
 Folk Belief Stories – Collected by M. HOPPÁL
 KOVÁCS, S.: Notes on the Hungarian Ethnomedicine from Transylvania
 SZILÁGYI, M.: On the Folk-Humor (pp. 123)
1977. No. 6. The Mythical world-view of the Hungarians in Bukovina – Collected
 and selected by S. BOSNYÁK (247. p. with an English summary.)
1977. No. 7. Grave-yards and grave-signs in Transylvania.
 Collected by P. IMREH; commented by M. HOPPÁL.
 Carved tomb-stones and their decorative art – Collected and drawn by
 L. PÉTERFY)
 (163. p with cc – 300 drawings)
1978. No. 8. Dr. NAGY, D.: Hungarian Folklore in the United States of America.
1978. No. 9. Love Symbolism in the Hungarian Decorative Art.

*

Please write directly for exchange copies
 to our library:

MTA Néprajzi Kutató Csoport
 KÖNYVTÁR
 1250 Budapest, Pf. 29.
 HUNGARY

